

శ్రీమద్రామాయణ పద్యములు

ఆగస్టు-అక్టోబరు 1968

త్రైమాసిక

పల్లవిస్తూన్న వసంతం	1	ప్రకాష్ కుమార్
అగ్నిపంజరం	4	ఎన్. నారాయణ చౌదరి
కూలి	6	అమృతలత
ఆయనింకారాలేడు	7	తిరుపతయ్య
ప్రతిబింబాలు	12	ఆర్. నసుంధర
రెండు కవితలు	18	వీవి సుబ్బారావు
అసూర్యంపశ్య	20	మానేపల్లి సత్యనారాయణ
సముద్రం నిద్రపోతోంది	21	మురళీధర్
లే, లేకుంటే చావు!	25	టంకశాలి ఆశోక్
వేయిచిగుళ్ళు వేయి	27	కిషన్
త్రైమాక్ష	30	పరిగి రాధాకృష్ణ
రా, అన్నా, రా	32	కె. శివారెడ్డి
ఇంకో గంగావతరణం	35	ఒక బోర్డర్
భాష-ఒక శాస్త్రీయ దృక్పథం	37	చేకూరి రామారావు
నాకు తెలిసిన శ్రీవాత్సవ	41	ఆర్. విద్యాసాగర్ రావు
మహా ప్రస్థానంలో కొనమెరుపులు	45	వరవరరావు
మనఃకార్మికశాల X సుమనోధార్మికవేల	53	కె. సి. రమణారెడ్డి
కుందుర్తి కొత్త కావ్యాలు-సమీక్ష	59	వేగుంట మోహనప్రసాద్
	65	వి. సి. మౌళి
రెండు కొత్త సాహిత్య పత్రికలు-సమీక్ష	71	'పురహర'
సాహిత్య లేఖలు	77	చలం, కుటుంబరావు

ఆధునిక సాహిత్య వేదిక

(త్రైమాసిక)

8

ఆగస్టు-అక్టోబరు 1968

నిర్వహణ
'సాహితీమిత్రులు'

జరుక్ సూత్ర నాదశాస్త్రి చనిపోయెను చనిపోయెను

అధ్యుదయ (శ్రీశ్రీ) కవిత్వా ప్రస్థానపు 'పద్యాల వేగంతో ప్రపంచపు పాత
దుమారమంతా వూడ్చుకొంటోయి, హృదయాల మీద పెంకులు వగిలి పోతూవుంటే'
వినడానికి, వినపించడానికి భేషజాలులేని నిండుహృదయంతో 'రోడ్డుమీదికి' వచ్చి
నిలచినవాడు

'జల రుక్మిణి సూత్ర నాథ

శాస్త్రి పాడు శ్రీరాగమ్'

అని శ్రీశ్రీ చేత ప్రాసక్రీడలు చెప్పించుకున్నవాడు

'ఏ రోడ్డు చరిత్ర చూసినా

ఏమున్నది గర్వకారణం'

అని తెలుగులో పారడీ ప్రక్రియకు ప్రారంభం చేసినవాడు, సహృదయుడు,
సరసుడు 'పాత కొత్తల మేలికలయిక' జలసూత్రం రుక్మిణీ నాథ శాస్త్రిగారి మరణానికి
విచారస్తూ వారికుటుంబానికి మా ప్రగాఢ సానుతాపాన్ని వ్యక్తం చేస్తున్నాము.

—సాహితీమిత్రులు.

పల్లవిస్తూన్న వసంతం

— ప్రకాష్ కుమార్

హాదీనత రీ స్వాతంత్ర్యానికీ మధ్య
ఒక ఆగాధం శిశిర మహాయానం
స్వార్థం తెగబలిసిన పందుల గురగురలా
చలిగాలి విపరీతపు రౌద్ర.

బ్రతుక: మీద రోతపుట్టి ఏమస్తున్నవాళ్ళ
ఎక్కిళ్ళలా జడులుజడులుగామంచు.

ఈ చలికీ, అంతకన్న విపరీతపుకలికీ
భయపడి ఆశయా మూటని మూపున
కట్టుకొని బయలు దేలాను పలనపోడానికి.

ఎన్నాళ్ళనించో సాగిస్తున్న
ఎన్నో దివరాత్రాలను గడచిన ఈ మహాయానం
అంతు తెలియటం లేదు - కోరింది కనీసం
దృశ్యమానమేనా కాపటం లేదు
అయినా చిరిగిపోతున్న ధైర్యాన్ని కప్పకొని
అరిగిపోతున్న చెప్పల్ని - మానవశక్తుల్ని
జాలిగాచూస్తూ నడుస్తున్నాను.

గడచిన రోజులన్నిటికన్నా యీరోజు యీరాత్రి
 అతిక్లిష్టంగా ఉంది - బాగా చీకటిగా ఉంది
 ఎంత కప్పకొన్నా చలికి ఆపుకోలేక పోతున్నాను
 దారి కంటకావృతంగా ఉన్నా నడక
 సాగిస్తూనే ఉన్నాను - కాని
 ఎటు వెడుతున్నానో ఎక్కడికి
 వెళ్ళాలో అటే వెడుతున్నానో లేదో తెలీటం లేదు
 మళ్ళీ వెనక్కి వదిలేసిన మూడ నమ్మకాల
 మధ్యకే వెళ్ళిపోతానని భయపెట్తోంది
 అప్పుడప్పుడు మూట బరువెక్కి
 ఎక్కడో వదిలేయాలనిపిస్తోంది
 అమ్మో దాన్ని వదలడం ప్రాణాంశం
 వదలడం కన్నా కష్టం.

అబ్బి యీరాత్రి గడుస్తుందా
 ఈ అచేతనత్వం - నిశ్శబ్దం మరణిస్తుందా.

అదిగో తెల్లవారుతూన్నట్టుంది
 సూర్యుడు కనిపించటంలేదు కాని
 దారి కన్పిస్తోంది - చెట్లూ చేమలూ అన్నీని.
 దగ్గరగానే చిన్నపల్లె
 ఈ మధ్యనే కట్టుకున్నట్టున్నారు ముద్దుగా
 చలిమంటచుట్టూ కూర్చున్నవాళ్ళు
 ఉల్లాసంగా కబుర్లు చెప్పుకుంటున్నారు.

అప్పుడే లేచినట్టుంది పిల్లల్ని వెంటబెట్టుకొని
 ఆహారం కోసం బయలుదేరింది కోడిపెట్ట
 పిల్లలు చాలా చలాకీగా ఉన్నాయి.

ముందు ముందుగా పోతున్నాయి ఒకదాన్నొకటి తోసుకొని
 ఇంతటో "కొవిలాకం" "కొవిలాకం" అని
 వికృతంగా అరిచింది ఒక గద్ద

పైకి చూశాను అద్భుత గద్దల పీఠభ్య
 రెక్కలంత పెద్దవైపోతున్నా యేంటి అని
 చాలా భయం పేసింది నాకే
 పైన వాయుల్లో తిరుగుతూ
 రీటర్న్లకొట్టి విషవాయువుల్ని కురిపిస్తోంది
 కోడిపిల్లల్ని తన్నుకపోడానికి విశ్వప్రయత్నం చేస్తోంది
 కేవలం ప్రేమనీ నైష్కల్యశాన్ని ధరించి
 సహాయంకోసం జాలిచూపు చూస్తోంది - కోడి
 దాని అంతరాల్లోంచి అభిమానం ఆక్రోశిస్తోంది.

ఆ అరుపులు ధైర్యాన్ని బద్దలు చేయడంవల్ల కాబోలు
 ఇందాకటినించి కిందికి దిగలేక పోతోంది గద

నాకు రెక్కలుంటే యెగిరి గద్దపీఠ నొక్కాలనిపిస్తోంది.
 కాని శక్తిలో ప్రస్తుతం కోడీనేనూ ఒక్కటే
 ఏదో చేసేయ్యాలనే ఉద్విగ్నతతో
 ఒక పెద్ద వెర్రికేక పెట్టగలిగాను - అంతే....

గ్ని పంజరం

ఎస్. నారాయణ చౌదరి

అనాదిగా మనలో పెరుగుతున్నాడొక ప్రాచీన మానవుడు:
జంతు యంత్రాగారం నుండి ఆవిర్భావం పొందిన ఈ ప్రాచీన పరిణామంలో,
ఆకలి, కామం, ప్రేమ, ఆలోచన, అన్వేషణ, తిరుగుబాటు, విప్లవం;
రక్తంలో జీర్ణించి రంగులమేడైన నవీనుడు,
మొన్న మొన్నటిదాకా తన స్మృతులను నెమరువేసుకున్నాడు:

గడ్డిపూవులో సౌందర్యం, రోదసిలో విజ్ఞానం, అంతరాత్మలో ఆకలి అరపులు,
కలం కాగితంమీద పరుగిడగానే చరిత్రపేరుతో మానవజాతికి రూపం పోసి,
వర్తమానపుటావర్తాల ప్రభావం, పాపం, పుణ్యం, వీరం, చీకటి;
తన చుట్టూ విషాయి గ్రుక్కుతున్న పరిధులబాటలు విస్తరించి,
తన పరిణామాన్ని మేలిముసుగుతో కప్పిపేస్తున్నాడు ... !!

ప్రియురాలి అందాన్ని చూపుతో వర్ణించి, “సర్వం సౌందర్యం” గా,
తృప్తిపడిన బావుకుడు, విహంగలోకంలో విహరిస్తూ,
తాకటానికే జంతువేసి, ఆరాధన పేరుతో కామానికి కొత్తపేరుగ
తనలోని తనవాణ్ణి, అనాదివాణ్ణి, హత్యచేయాలని చూస్తున్నాడు!

కలలో విజృంభించిన ఏడు తలల నాగులు,
ముప్పది రెండు మేడమెట్లు,
రెండు మోటారు కార్ల మధ్య ‘యాక్సిడెంట్’,
పొంగివచ్చిన సముద్రపు టున్నత్త కెరటాలు,

ఎర్రటి అగ్ని జ్వాలలు,

తను పవిత్రంగాజూచే ఆడదాని పెదవులపై పల్చటి ముద్దులు —

నిద్దురలేవగానే భయంతో, గుండెదడతో, చెమటతో

భయంకరం - పాపం అని విలపిస్తూ,

తన పగటి జీవితంలో చీరకాలంగా అణగారిన కోర్కెలు

బుసలుగొట్టి, తనలో ఆపులించిన, ప్రాచీన స్వయాపాన్ని గుర్తించటమే మానేశాడు!

స్త్రీ నగ్నశరీరంపైనే కేంద్రీకృతమైన 'సెక్సుస్పిరిట్' తో,

వైతన్యాన్ని నిట్టనిలుపునా చీల్చి, నాలుగడుగులు వెనక్కువేసి,

ప్రాచీనుని కొలిచి గుర్తించక,

ప్రశ్నించటానికి వీలేని 'పవిత్రత' నాపాదించి

సెక్సునతిరమణీయంగా, సుందరంగా, పాలరాతి శిల్పంలా తీర్చిదిద్దాడు!

చీరకాలం ప్రోగుజేసుకున్న సభ్యతా, సంస్కారాలతో,

సమాజానికి సైతం రెండడుగులు పైకెదిగి,

రెండు బుడ్డీల బ్రాందీమత్తులో నడిరోడ్డులో పాకీపిల్లను

తనలోని ప్రాచీనుని తెరచేశాడు .. !

తనలోని మరొక్కడు, మరొక్కమనిషి,

ఇంతకు కారణమని గుర్తించేందుకే చిహ్నాలు కన్పిస్తున్నాయ్!

మానవజాతి యావత్పరిణామదశలో, వైవిధ్యాలు వైరుధ్యాలు,

రక్తపుబిందు చుద్యభాగంలో నిరంతరం సంఘర్షిస్తున్నాయ్!!

కాబట్టే ప్రతి మనిషీ ఒకడుగాను -

రెండు రంగులు. రెండు నీడలు, ఒకదీపం, ఒకచీకటి,

అందుకే అంటున్నాను

అనాదిగా మనలో పెరుగుతున్నాడొక ప్రాచీనమానవుడు .

కూ లి

అమృతలత

పుచ్చిపోయి పుళ్ళుబారి
దొక్కలన్ని దోక్కుపోయి
మురికి పేరుకు ఆ గుంటలో
మూలుతోన్న ఊర కుక్కలా
మంచిమనసు మసిబారి
మమతలన్ని బూజుబట్టి
దరిద్రాన్ని ఈడ్చుకొస్తూ
ధరణి నేలుతున్నాడు
ఆగుడిసె వాని సామ్రాజ్యం
ఆరుగురి పిల్లలతల్లి పట్టమహిషి

అహోరాత్రులు స్వాగతంపలికే దోమలు
అంగరక్షకుల్లా వెన్నంటే ఈగలు
అమాత్య శేఖరులై 'కాపాడే' నల్లులు
అపూర్వమైన వాని ఆస్తి పాస్తులు

చిక్కిపోయి చిరిగిపోయి
లచ్చిదేవిని వెక్కిరిస్తూ చచ్చినట్టు వేశ్వాడే
గోచీ - బసినే వాడి చీనీ చీనాంబరాలు

ముక్కిపోయి మురిగిపోయి
బిర్రబారి బిగుసుకొన్న
పంచభక్త్య పరమాన్నం
పదిరోజులనాటి రొట్టె

ఆ య నింకా రాలేదు

తిరుపతయ్య

క్రమంగా ఆయముకుంటున్న చీకటి. నాగరికతను తాకలేక, ఆకాశాన్నందుకో లేక భూమ్యాకాశాలమధ్య నిలిచిపోయిన చీకటి. ట్యూబ్ లైట్ల వెలుతురులో నడిచిపోతున్న జనం. నక్షత్రాలకాంతిలో నడచిపోతున్న మబ్బులు. పిచ్చుకల శబ్దం తగ్గి పోయింది. రోడ్డుమీద కలకలం హెచ్చుతోంది. సునసులో కలవరం చోటుచేసుకుంటోంది. “ఆయనింకారాలేదు”

రోడ్డు నానుకునిఉన్న డాబామీద పిట్టగోడకానుకుని కుర్చీపేనుకు కూర్చుంది శాంత. ట్యూబ్ లైట్ల వెలుతురులో అంతదూరం ఆమెకూ, అంతదూరానికి ఆమె కనిపిస్తారు. ఆయనొస్తే అంతదూరంనుండే కనిపిస్తాడు. రోడ్డు వచ్చే పోయే వారితో రద్దీగావుండి. పరుగులు పెడుతోంది. “ఆయనింకారాలేదు”.

“ఇంకా ఎందుకు రాలేదో! ఎవరన్నా స్నేహితునింటికి పోయి .... రోజూ స్నేహితునింటికే అనుకోవాలా? ఆఫీసులో పనుండి ఉన్నాడేమో! గార్డెన్ లో కాసేపు కూర్చుని వస్తాడేమో! లైబ్రరీకి పోయి కాసేపు చదువుకునివస్తాడేమో! వస్తుంటాడు. బహుశా ఈపాటికి బయలుదేరవచ్చు”

“ఇవ్వాళ ఇష్టమని ... ఎవరికి? ఎవరి కిష్టమని? ఎవరికై తేనేమిలే! లేతాకు పచ్చచీర, దానికి సరిపోయే బ్లౌజూ వేసికుంది. తలంటిపోసికున్న వెంట్రుకలకు నూనె రాయకుండా, సగంజడవేసి వదిలేసింది. వెన్నెలకింద ఆయనతో డాబామీద పసిపచ్చికలాంటి కబుర్లాడాలనుకుంది. “ఆయనింకారాలేదు”

శాంతకు విసుగుపుడుతోంది. మెట్లు మెట్లగాదిగి గదిలోకివచ్చింది. అద్దంలో చూసుకుంటూ కాస్త పొడరదైంది. గుండ్రటిబొట్టు చెరిపేసి దోసగింజబొట్టు పెట్టింది. గ్లాసులో నీళ్ళమీద తేలుతున్న మల్లెమొగ్గోదుడ తలలో పెట్టుకోబోయి అగింది. “అయన...” అనుకుంటూ ముసిముసిగానవ్వి మళ్ళీ గ్లాసులోవేసింది. ఆయనవస్తే ఏడ్చింది తలుపు తీయాలనుకుంది.

శాంత మళ్ళీ ఓమూరు ఆద్దంచూచి డాబాఎక్కింది. రోడ్డు మీదకాంతికి చీకటికి యుద్ధం జరుగుతోంది. ఓ జంటదాదా అతుక్కుపోయినట్లుగా నడుస్తున్నారు. శాంత వాళ్ళనుచూసి సంతోషించి ఈర్ష్యచెందింది. “వాళ్ళకు పరిసరాలు కనిపించడం లేదు. ఎక్కడికిపోతున్నారో? పార్కుకా? షాపింగుకా? సినిమాకా? కోవెలకా? ఎక్కడికైతేనేం? ఎక్కడికైతేనాపోవచ్చు అలాననుస్తూ.” ఓ పోకిరి డాబాక్రింది రోడ్డుమీద తలయెత్తి నవ్వుగా ఈలవేశాడు. శాంత అటుచూసింది. వాడు ఏమెరుగ నట్లుగా కాళ్ళు చేతు లూపుకుంటూ పోతున్నాడు. శాంత కనహ్యాంపేసింది. తర్వాత చిన్నగా నవ్వుకుంటూ పైటనద్దకుంది. “ఆయన వచ్చేజాడ కనిపించలేదు”

“అదుగో! ఆయన ఒంటరిగాపోతున్నాడు. తలవాల్చుకు నడుస్తున్నాడు విచారంగా. అతనికి భార్యవుందా? ఉంటే మరి వెంటరాలేదేం? వాళ్ళిద్దరికీ సరిపడదా? ఆమె ఈయనకి తగదా? పాపం” అతన్నిగురించి అట్లాఊహించి జాలిపడుతున్నందుకు శాంత సిగ్గుపడింది. కాసేపు ఆకాశాన్ని, కాసేపు రోడ్డునూ పరీక్షించింది. “ఆయన వచ్చేజాడ కనిపించలేదు.”

చర్చిగంటలు ఎనిమిదిసార్లు మ్రోగాయి. గాలివేగం హెచ్చింది. ఎండిపోయి కూడా ఇంకా రాలిపోని దిరిసెనకాయలు పనిలేని ముసలాళ్లలా వదులుతున్నాయి. పోలీసు విజిల్ వినిపిస్తోంది. రిజివాడికండలు తిరిగినశరీరం, రిజిబెల్ మ్రోగిస్తూ ట్యూబ్ లైట్ల కాంతితో డజ్జికాలంమెరిసింది. కాలేజీకుర్రాడిలా ఉన్నాడు — కాలరెత్తి జుట్టు నుదురుమీదపడేలాదువ్వి, సిగరెట్ పీచుస్తూ, షోగ్గోనడుస్తూ, ఓ చూపువిసిరి పోతున్నాడు. శాంతకు గర్వంకలిగింది. చూపులు దించుకోకుండా అదేచూస్తూఉంది ‘ఆయనవచ్చే జాడ కనిపించలేదు.’

“చదువుకునే రోజులు ఎంతహాయిగా గడిచాయి! మురళి నన్నుగా అమ్మాయిలా ఉండేవాడు. క్లాసులో దొంగచూపులు చూసేవాడు. తనుచూస్తే తలదించుకునేవాడు

కరుణాకర్కు పెద్ద పర్వనాళిటి, మీసాలున్నా అమ్మాయిలంటే తగనిభయం. మరింక కిషన్ - అంతా 'కోతి' అనేవారు. సుందరికి ప్రేమలేఖకూడా వ్రాసాడు. సుందరి ఆ ఉత్తరాన్ని ప్రిన్సిపాల్ కిచ్చింది. తనైతే....తనైతే ... ఏంచేసేది తనైతే? ఓహో!" శాంతకు ఓపిక తగ్గుతోంది. "ఆయన వచ్చేజాడ కనిపించలేదు."

"ఆరోజు - రామప్ప గుళ్ళల్లోకి ఎక్స్‌క్యూర్షన్ పోయినప్పుడు, ఆనగ్నశిల్పాలను చూస్తూ శేఖర్ తన్మయుడై అప్పుడే ఓ గేయంవ్రాసి చదివి వినిపించాడు. అతనితో మాటాడాలని తనకెంతోకోరిక. కాని అరుంధతి అతన్ని ప్రేమించి పెళ్ళికూడా చేసుకుంది. అరుంధతి నిజంగా అదృష్టవంతురాలు. అంటే తను? తనుమాత్రం? తనకేంలోటు? లంకంత ఇల్లు, ఆస్తి - యువకుడైన భర్త. తనకేంలోటు? ఏంలోటు? అబ్బా!" శాంతకు తలనొప్పి వస్తోంది. 'ఆయన వచ్చేజాడ కనిపించలేదు.'

"ఆ లెక్కల లెక్కరర్ స్టాఫ్‌రూములో ఎవరూలేనపుడు ప్రాబ్లం అడుగుతే నోటుబుక్కుందుకొంటూ మెల్లగా వ్రేళ్ళనుకాకాడు. ఇంకెక్కడి సాత్వో! గ్రుడ్లప్ప గించి తన ముఖంచూస్తూ కూర్చున్నాడు. తననాడెంత గర్వించింది? పాపం ఆయన భార్య అనుకూలవతికాదట. ఆనాడు అతడు బిషియస్టుడు కాకపోతే? కాకపోతే? ఏమయ్యేది కాకపోతే? ఛ ఛ!" శాంత కన్నుల్లో నీళ్ళుతిరిగాయి. 'ఆయన వచ్చే జాడ కనిపించలేదు.'

ఎదురింటి రంగనాథం ఇంట్లో తొమ్మిది గంటలు. ఆయన భార్య పుస్తానికి పోయింది ప్రసూతికి, "అమాయకురాలు పాపం, వనిమనిషితో సరసాలావాడూ. ఆ మంగి రంగుల చిలుకలా రంగనాథంతో సరసాలాడడం తనెన్నిసార్లు చూడలేదు? అది ఆతనివాళ్ళో చేరడం తన తెన్నిసార్లు కనిపించలేదు? ఛ! ఛ! లోకంలో నీతిలే కుండాపోతోంది. ఆ రంగనాథం తననుచూసి పళ్ళన్ని బయటపెట్టి నవ్వుతాడు కిసుక్కున. ఏమనుకున్నాడో కాని! అతడంటే తనకసహ్యం. అబ్బ! ఎంతదైర్యం! నిన్న ఇదే సమయంలో 'పొద్దుగడవడంలేదు! రండి మాయింట్లో మాటాడుకుందాం' అంటాడావెధవ? ఎవరూ వినలేదుకాని - ఎంటే ఇంకేమన్నావుందా? తాను మాటాడ కుంటే దగ్గరగావచ్చి చేయిపట్టుకుంటాడా? తను మేల్కొని ఛ! అంటూ చేయివిడిలిస్తే కిసుక్కున నవ్వుతాడా? వాడి పనిపట్టాలి. ఎలా? ఎలాపట్టాలి. అబ్బా!" శాంత కణతలమీద ఎవరో సుత్తితో బాదుతున్నారు. 'ఆయనికా అప్పుడే వచ్చేట్టులేదు.'

శాంత డాడాదిగి గదిలోకివచ్చింది. “రంగారాఫం ఉన్నాడా? సినిమాకుపోయాడేమో! ఎవతె దగ్గరకన్నా పోయాడేమో! అంతపనిచేస్తాడు. అయినా భార్యకు కడుపాయె పాపం. కడుపయితే? కడుపయితే?” శాంత విచ్చుకుంటున్న మల్లెదండ తలలో తురుముకుని తలుపు మెల్లగాతీసింది. మూసిపతలపుకు తాళం. గబాల్ని తలుపుమూసి తలుపు నానుచుని బోరున ఏక్కింది. “అయన అప్పుడే వచ్చేట్టులేదు.”

“ఏమయింది తనకు? ఏమవుతోంది తనకు? మనసులో శిథిలంనుండి లోయలో పడే సెలయెరు చప్పుడెందుకు? హృదయంలో అగ్నిపర్వతాలు బ్రద్దలైన శబ్దం ఎందుకు? గుండెలో నముద్రుని బడబానల జ్వాలలశీలలు ఎందుకు? ఏమయింది తనకు? ఏమవుతోంది తనకు?” శాంత ఆలోచనలు గోదావరి పరదల్లా పరుగెత్తుతున్నాయి. ఆమె గబగబాడెళ్ళి మంచంమీదపడి తనవికీరా ఏక్కింది. హృదయం చల్లబడేవరకూ కన్నీళ్ళుకార్చింది. ‘అయన వస్తాడు. ఇవ్వాళగడచిపోకుండానేవస్తాడు. ఎందుకురాడు?’

శాంత మౌనంగా ఆలోచనల కానకట్ట కడుతోంది. కానేపటికి మెల్లిగాలేచి అద్దందగ్గరికి పోయింది. కన్నీటి చారలున్నా ఉజ్వలంగా నివురులేని నిప్పులావుంది పగిలిబింబం. శాంత గ్లాసులోని నీళ్ళతో నుదురు తుడుచుకుంది. ‘అయన వస్తాడు ఇవ్వాళ గడచిపోకుండానే వస్తాడు. ఎందుకురాడు?’

తలలో మల్లెమొగ్గలు విచ్చుకున్నాయి. కొద్దుమీద అప్పుడప్పుడు కారుదూసుకు పోయిన శబ్దం. ఉండి ఉండి రిజిగంటించవ్వను. దిససెనపూలు మత్తును వెదజల్లుతున్నాయి. ‘చదువూ, సంస్కారం; అస్త్రీ, అంతస్తు; అందమూ, పయను ఉన్న వాసుదేవరావు భర్తకావడం ఆదృష్టమే కాని లోటు. ఉను విడచురచి చెప్పలేని లోటు. అతనిలో ఉత్సాహంలేదు. ఎప్పుడూ ఏసో పోగొట్టుకున్నట్లు పరధ్యాన్నంగా ఉంటాడు పెళ్ళయిన మొదట్లో ఎవరినన్నా అంరక్షణుండే ప్రేమించాడేమో అనుకుంది తను. కాని అదికాదట. అదయినా బాగుండేది. అతని తరహా అంతేనట. తను బాగుచేసుకోవాలట. అత్తవారి ఇంట్లోనివాళ్ళ మాటలసారాంశం అది. దారికి వస్తాడా?”

“ఎందుకురాడు? తననుచూస్తే తప్పకుండా మూలి. కాని .... కొన్నాళ్ళ తర్వాతనైనా అతనిలో ఉత్సాహాన్ని, ఉపయోపయోగంతో తనను గ్రుక్కతిప్పు

కోకుండా ముంచెత్తే ఉత్తేజాన్ని ఎందుకు చూడకూడదు! తప్పకుండా తను చూస్తుంది. అమృత్యు ఆయన వస్తాడు. ఇవ్వాలి గడచిపోకుండానే వస్తాడు. ఎందుకూడు?"

“శాంతా! శాంతా!” తలుపు చప్పుడైంది. శాంతకు ప్రాణాలు లేచివచ్చాయి. వెంటనే పోయి తలుపు తీయాలనుకుంది. కాని కాసేపేప్పించాలని ఆలస్యం చేసింది. “ఓ శాంతీ! తలుపుతీయవేమే మొద్దూ!” అనంటే బాగుండుననుకుంది. కాని తలుపు మీది గొళ్ళెం చప్పుడే ఎక్కువైంది. శాంత నిద్రను నటిస్తూపోయి ఆవులింతలుతీస్తూ తలుపుతీసింది. అతడు లోపలికివచ్చాడు రోజులాగే. అచ్చం ప్రతిరోజులాగే వచ్చాడు.

“మా స్నేహితుడు తన భార్యతో సినిమాకుపోతూ నన్ను రమ్మన్నాడు. అందుకే ఆలశ్యమైంది. వాళ్ళింట్లోనే భోజనం చేసివచ్చాను. నువ్వెళ్ళి భోంచేయి. నాకు నిద్రవస్తోంది” వాసుదేవరావు చొక్కావిప్పి మంచంమీద పడుకున్నాడు. శాంత చెంపమీద చెళ్ళున చరచినట్లైంది. కండ్లనిండా నీళ్ళుతిరిగాయి, తనలాంటి అల్పక్రిమి ప్రపంచంలోనే లేదనిపించింది. నిన్నటి రంగనాథ నవ్వుచు హృదయంలో సూటిగా గుచ్చుకుంది కూలంలా. ఆబాధంతా అణచుకుంది ఆతిప్రయత్నంతో.

“మీరూరండి. ఊరికేకూర్చోండి అక్కడ.” దీనంగా, దుఃఖపు పొరలు అడ్డంరాగా అంది శాంత.

“వద్దశాంత! అక్కడే గొంతువరకు తిన్నాను, దాగా నిద్రవస్తోంది.” అంటూ అటువేపుతిరిగాడు. శాంతకు నర్రున కోపంవచ్చింది. ఎక్కడలేని అసహ్యం కలిగింది. కండ్లు అగ్నిగోళాలయ్యాయి. శరీరం నల్లత్రాచూ పడగవిప్పి, తోకమీద నుంచున్నట్లుగా బునకొట్టింది. కాసేపునుంచుని - కదిలే శిలలా వంటింట్లోకిపోయి అన్నింటిమీదా మూతలుచూసి తలుపేసివచ్చింది.

వస్తూనే శాంత కొయ్యబారిపోయింది. వాసుదేవరావు నన్నగా గురకపెడు తున్నాడు. అతని తలవ్రక్క తన మెత్త, శాంత విలవిలలాడింది. తలలోని మల్లె దండనుతీసి దూరంగా విసిరిపారేసింది. బయట రంగనాథం తలుపు తీస్తున్నశబ్దం. ఎవరో శ్రీతో మాటాడుతున్న అలికిడి. ఆ తర్వాత రిజైక్రింద కాలిరికిన కుక్కపిల్ల కుయ్యోమనే అరుపు. అది తన గుండెయికోసి గొంతుదాకావచ్చి ఆగిపోయిన ఆక్రం దనలావుంది. శాంత తలగడాతీసి కిందేసింది. లైటార్పింది. గది తనమనసులో చీకటినింపుకుంది. శాంత తలగడాచేరింది. రంగనాథం తలుపుమూస్తూ నవ్వాడు కిసుక్కున. శాంత కొంగును బింగంగా నోట్లో గ్రుక్కుకుంది.

ప్రతిబింబాలు

ఆర్. వసుంధర

బాగా ప్రొద్దెక్కితేగాని లేవని నాకు ఈరోజు ఆరు గంటలకే మెలకువ వచ్చేసింది. ఇంత ప్రకృతి సౌందర్యములోవుండీ సూర్యోదయపు అందాల్ని రోజూ ఆ స్వాదీంచలేకపోవటం విచారకరమైన విషయమే అయినా ఆ నిద్రలోవుండే హాయి ప్రపంచంలోని మరేవిషయంలోనూ కనుపించదు నాకు. వయసు మీరిపోతున్న బ్రహ్మచారిణులైన స్త్రీలు తమచుట్టూ చాము నిర్మించుకునే వింతచేష్టల కవచంలో యిదీ ఒక భాగమేమో అనుకున్నాను. నవ్వువచ్చింది. విజానికి నావయసు ఎప్పుడూ జ్ఞాపకం వుండదు నాకు. ఇరవైయేళ్ళ వయసులో వున్నప్పటి నా మనఃస్థితికీ యిప్పటి స్థితికీ యేమీ భేదం కనుపించటంలేదు. అందువలననే కాబోలు 'వయసు మీరిపోతున్న' అనుకున్నప్పుడు అదేదో నాకు సంబంధించని విషయాలాగా హాస్యంగా అనిపిస్తుంది.... కానీ యీవూరికి ట్రాన్స్ ఫర్ అయివచ్చిన తరువాత యీ నాచుగు నెలల్లోనూ వయసు మీరుతున్నదేమోనన్న భావన — నాకు ముప్పై అయిదేళ్ళన్న విషయం — లీలగా మనసు వెనకాతల మెదలుతున్నట్లున్నది. హాస్టలులోని ఆడపిల్లల్ని ఎగతాళిచెయ్యబుద్ధి చెయ్యటంలేదు. వాళ్ళంతా చిన్నవాళ్ళలా, మరోతరం వాళ్ళలా, కనిపిస్తున్నారు. బహుశా అమ్మ దగ్గర లేకపోవటంవలన యీమార్పు వచ్చివుండవచ్చు. అమ్మ నన్ను 'చిన్నా' అంటుంది. అన్నం తినకపోతే బ్రతిమిలాడుతుంది. అన్ని బాధ్యతలూ నవ్వుతూ నిర్వహించుకొంటుంది. అరవై ఏళ్ళు దగ్గరవడుతున్నా పురకలు పరుగులతో పనులు చేసుకుంటుంది. అమ్మకుండే ఓపిక ఉత్సాహాల్లో వీనంవంతు లేవు నాకు. జీవితం అర్థరహితంగా పేలవంగావున్నది. పనిలేకుండా ఆలోచనాలేకుండా వూరికే పడుకొనివుండటం, నిద్రపోవటం అనేవి రెండే యిట్టమైన పనులు నాకు. అస్పృశంబే

రెట్టింపు పుత్నాహంతో పనులు చూసుకుంటూ జీవంతో తొణికిసలాడుతూ వుండవలసిన వయసులో యీ 'నిర్జీవత'ను వరించటంలోని చుడతపేచీ ఏమిటో నాకు తెలియదు. వీక్షితో ఆశతో ఆనందంతో పరుగులెత్తి అందుకోవలసిన చుక్కల్లాంటి విలువలు, ఆదర్శాలు యిప్పటి కాలపరిస్థితుల్లో జీవితంలో లేవనిమాత్రం తెలుసు. ఎందుకు? ఎందుకు? ఎందుకు? ఒక్కప్రశ్నే నాలుగుమూలల్నించీ నిరంతరం వినబడుతూవున్నది.

నా దినచర్యలో ఒక ముఖ్యభాగం ఉత్తరాలకోసం ఎదురుచూడటం. పోస్టు యింకోగంటకు వస్తుందన్నప్పటినుండి ఎదురుచూడటం ప్రారంభమౌతుంది. వాకిటి ముందునుండి వెళ్ళే ప్రతి అడుగులవప్పడూ పోస్టుమేన్ దేమొనన్న భ్రమ కలిగిస్తుంది. మనసంతా రాబోయే పోస్టుమేన్ మీదనే కేంద్రీకరించబడుతుంది. గడియారం ఆతి మెల్లగా కదులుతుంది. ఆఖరికి వచ్చిన పుత్తరాలకట్టలో నాకోసం ఒకటో ఆరో వుంటుంది. 'అమ్మ దగ్గర్నుండేనా!', 'కమల దగ్గర్నుండేనా!' అంటూ ఎవరిదగ్గర్నుండి వచ్చినా 'ఇంతేనా!' అనిపిస్తుంది. నేను దేనికోసం ఎదురుచూస్తున్నానో నాక్కొవల్సిందేమిటో నాకే తెలియదు! నిన్న యిలాగే అమ్మ దగ్గర్నుండి వచ్చిన ఉత్తరంలోని విషయం కొంతలోకొంత ఉత్సాహం కలిగించింది. ఇవాళ అమ్మ వస్తున్నది. అమ్మ దగ్గరుంటే కొంతైనా సరదాగా వుంటుంది.

'హోంనైస్సు యం. యస్సీ చదివావు. పరీక్షకోసం నేర్చుకున్న పూరీలు తప్పించి యింకో వంటాదాయెను. నేర్చుకోబోయి చెడగొట్టిన రెండు గుడ్డలు తప్పించి యింకో గుడ్డముక్క కత్తిరించకపోతివి. ఒక్కవసీరాదు. ఏం చదువులు!' అంటుంది అమ్మ.

'వెధవపనులు! నాకెందుకు లేనిపోని శ్రమ. వంటవాళ్ళూ టైలర్లూ ఎందరో వుంటారు. డబ్బుపారేస్తే వాళ్ళు కుట్రంగా చేసేవనులు నేనెందుకుచెయ్యాలి?' అంటాను.

అమ్మ ఉత్సాహంగా నవ్వుతుంది.

ఆమెజుట్టు వయసులో నలుపూ తెలుపూ కానిరంగుకు మారిపోయింది. 'అమెరికాలో ఆయితే నీజుట్టుని మెచ్చుకుంటారు. ఈరంగు జుట్టంటేవాళ్లకు మహాయజ్ఞం. ప్లాటీనం బ్లాండ్....' అని ఎగతాళిచేస్తే నవ్వుతుంది ఆయినా ఎన్నో అమ్మవ్రాటునుండటం! అందుకే యీవూళ్ళో యిల్లు తీసుకోకుండా

హాస్టలు వద్దెనుగావుంటున్నాను. అమ్మ అన్నదగ్గరున్నది. కాని ఆమెలేని యీ నాలుగు నెలల్లోనూ యీ ఆడపిల్లలముందు వయస్సు మీరిపోతున్నట్లుగా వున్నది నాకు.

హాస్టలు వెనక్కి పెద్ద చెరువు. చెరువుకావల సూర్యోదయం అవుతుంది. ఒచ్చిన కొత్తలో ఒక రోజున చూశాను. అదోరంగు ఎరుపులో నున్నటిగోళంగాపుట్టి పసిడి రంగును సంతరించుకొని క్రమంగా తెల్లగామెరిసే అగ్నిగోళంగా మారిపోయాడు. 'పుట్టేటి భానుడా పుష్పరాగపుభాయ, పుష్పరాగములోన ..' అన్న పద్యంలో మాదిరిగానే రంగులు మార్చుకున్నాడు. ఇంక చూస్తుండగానే పుట్టడమే తెల్లగామెరుస్తూ పుట్టేశాడు. ఏమిటి యివాళ విశేషం! ఇవాళ అమ్మ వస్తున్నదని నీకూ తెలుసా? అనుకుని నవ్వుకున్నాను.

'బాత్ రూమ్ లో వెన్నీళ్ళు పెట్టానమ్మా' అన్నాడు రామసుబ్బు.

'నీవూ తొందరగానే వచ్చేకేవా? ఏమిటివ్యాళ విశేషం!' అన్నాను. రామసుబ్బు కళ్ళువాల్చి నవ్వి సిగ్గుగా తలదించుకున్నాడు. రామసుబ్బు ఎప్పుడూ కళ్ళువాల్చి సిగ్గుగా నవ్వుతాడు. సినిమాలోని అమాయకపు హీరోలాగా. అయినదానికీ కానిదానికీ అన్నిటికీ అదేనవ్వు. నాటకాల్లో వేషాలు వేస్తాడట. ఇదీ వేషమేమో అనుకున్నాను మొదట .. పైన నాచేదించి దిచిన్న మెమో పుస్తకంవున్నది. తెమ్మన్నాను ఓరోజు. 'చేబితమీదున్న పాతికపుస్తకాలూ పట్టుకొచ్చాడు. నాక్కోవంవచ్చింది. నీవు స్టుపిడ్ వా లేక అతివినయమా? అనడిగాను. క్షణంలో సగంలో మొహంమీది నవ్వు మాసిపోయి కళ్ళు పెద్దవై చెబ్బితిన్నవాలకం వచ్చేసింది. 'ఏ పుస్తకమో తెలియక, ఎందుకైనా మంచిదని ..' అన్నాడు మొహం వ్రేలివేసుకొని. పని సరిగ్గాచేద్దామన్న పుద్దేశ్యంతో తెచ్చాడుగాని నేను అంతగా తిట్టేస్తాననుకున్నట్లు లేదు పాపం. అదంతా వేషంకాదనీ స్వామిభక్తి విశేషమనీ తర్వాత తెలిసింది నాకు. వంటవాడి ఎసిస్టెంటుగా రామసుబ్బుకు వుద్యోగం యిచ్చింది నేనే. అందుకేనేమో నన్ను మెప్పించాలని చాల ప్రయత్నిస్తాడు. మిగతా పనివాళ్ళలాకాదు. వాళ్లు పని తప్పించుకోవాలని పగ్గయత్నిస్తారు. దూరంగా కనుపించగానే పక్కకు తప్పుకుంటారు. ఎదురుగా వచ్చినప్పుడు నిటారుగానిలబడి నమస్కారంచేస్తారు. 'ఇవళ ఎండ ఎక్కువగావున్నది' అనగానే 'అవునమ్మా, చాలా మాడ్చేసింది' అంటారు. వెంటనే 'ఏమిటింత చల్లగావుందీ' అంటే 'అవునమ్మా ఎందుకో చల్లగావుంది' అని సాలోచనగా తలవూపుతారని అను

భవంమీద కనుక్కున్నాను. అందరూ ఒకచేరకం. ఈ ప్రాంతపుతీరు కాబోలు. మొదట్లో రామసుబ్బా అంతే ననుకున్నాను. 'అతివినయం ధూర్తలక్షణం' అనుకున్నాను. నిజమైన ఆదర్శసేవకులు యీకాలంలో వుండటానికి వీలేదు. ఆదర్శాలనేవీ, మంచిఅనేవీ కథల్లోనూ సినిమాల్లోనూ బాగుంటాయిగాని నిజజీవితంలో అవహాస్యంపాలు జేస్తాయి. తలబొప్పి గట్టిస్తాయి. దాన్ని మనుష్యులు 'సెంటీమెంటాలిటీ' అంటారు. ఆదిలూ అనుభవహీనులూ మూర్ఖులూ నమ్మేవి అంటారు. లౌకిక వ్యవహారాల్లో మంచితనానికీ చచ్చుకనానికీ భేదం వుండదు. ప్రేమ, స్నేహం, జాలి, ఊమాలంటి గుణాలు మనుషుల్లోనేవని ఎన్నోసార్లు తెలిసింది నాకు. అన్నిటికీ అట్టడుగునవుండేది స్వార్థం. మంచితనంకోసం వెతికి వెతికి నిరాశచెందాను. కేవలం నా సుఖంగురించి ఆలోచించవలసిన అమ్మ ఒకనాడు 'డబ్బు దుబారాచెయ్యకుండా వెనకేనై అన్న పిల్లలకు పనికివస్తుంది' అన్నప్పుడు మాతృప్రేమలోకూడా నమ్మకం పోయింది నాకు. అందుకే రామసుబ్బా అనే పని కుర్రవాడిలో యీ పాతకాలపు లక్షణాలున్నాయని గుర్తుపట్టడానికి నెలరోజులుపట్టింది. తర్వాత 'పాపం, అమాయకుడు' అని జాలిపడ్డాను.

రామసుబ్బాలోని మంచితనం అమాయకత్వం చూచాక నాలో చాల మార్పు వచ్చింది. ఏ కాలంలోనో అడుక్కి నెట్టివేయబడ్డ ఆదర్శ శిఖరాలు పైకిలేచాయి. మంచితనంలో మానవతలో తిరిగి విశ్వాసం కలిగింది. రాములవారిని చూచిన అంజనేయునిలా రామసుబ్బా నన్ను చాల గౌరవభావంతో చూసేవాడు. 'పాతవార్తనమ్మ అందరిదగ్గరా చాడీలా వెనక మాటలూ వినేవాళ్ళంటమ్మా. మీరు న్యాయంగా పోవట మేగాని అలాంటివనులు చెయ్యరు', 'పావలాయించి రెండణాలసామాన్లుకొంటే కొట్టు వాళ్ళు వన్నెందుపైనలు వెనక్కిస్తే ఆమె వూరుకునేదికాదట. డబ్బుదగ్గర చాల కచ్చితం. మీరైతే ధారాళంగా వుంటారని అందరూ అంటున్నారు. 'ఎనివాళ్లు డ్యూటీకి కాస్త ఆలస్యంగావచ్చినా, సెలవడిగినా, తప్పచేసినా పాతమ్మగారు చాలా తినినంగా వుండేవారట. మీరు అన్నీ అర్థం చేసుకుంటారు.' ఇవన్నీ ముఖప్రీతికోసం ఒక్కసారి అన్నమాటలు కావు. అప్పుడప్పుడూ మాటల్లో బయటపడ్డవిషయాలు. జీవితమంటే కేవలం స్వార్థంకోసం మలుచుకున్నదిగా కాకుండా ఉన్నతమైన విలువల్ని, ఆదర్శాల్ని సాధించేదిగా చూడగలవాళ్ళు కొందరైనా వున్నందుకు సంతోషం కలిగింది.

అమ్మకు గులాబ్ జాం అంటే చాల యిష్టం. ఆమె వచ్చేసరికి చేయించిపెడితే సంతోషిస్తుంది కదా అనిపించింది. నాకు స్వీట్సుమీదగానీ యితర తినుబండారాల మీదగానీ మోజులేదు. చిన్నప్పుడు అమ్మ బియ్యం నానబోసి, పిండిదంపించి, భారీ ఎత్తున టిఫిన్లు తయారుచేస్తుంటే నాకు విసుగనిపించేది. తిండికోసం యింత గందర గోళం ఎందుకు! అనికునేదాన్ని. 'ఇంత కష్టపడి తయారుచేసుకొని అవి తినకుంటే నేం!' అనేదాన్ని. ఇప్పుడూ ఆ అభిప్రాయం మారలేదు. కానీ.... యివాళ ఎందుకో నాకు సంతోషంగావున్నది. ఇవాళ సూర్యుడు పుట్టటమే తెల్లగాపుట్టాడు. నేను పున్న తమైన న్యభావం కలదాన్నని గుర్తించే రామసుబ్బు అనే పనికుర్రవాడు పున్నాడు... ఔన్నత్యమనేది మనస్సును ఒక దివ్యతేజంలోమంచి ప్రకాశవంతం చేస్తుంది. హృదయాన్ని ఆనందంతో పరిపళింపజేస్తుంది..... ఇవాళ అమ్మ వస్తున్నది. నాలుగు నెలల తరువాత మంచికూతురుగా, నాకోసం కాకుండా, కేవలం ఆమెకోసం. ఈఒక్క పనిచేసి ఆమెను సంతోషపెట్టాలి. అందుకే రామసుబ్బుతో చెప్పాను - కావలసిన వస్తువులు తీసుకొచ్చి నా రూంలోనే స్టామీద గులాబ్ జాం చెయ్యమని .....

'హోటల్ నుంచి తెప్పించావా, బాగుంది' అన్నది అమ్మ.

'కాదు. మేమే చేశాంలే' అన్నాను గర్వంగా.

ఆరోజు సాయంత్రం నేను కాలేజినుండి వచ్చేసరికి బాల్కనీలో అమ్మ రామసుబ్బుతో యిష్టాగోష్టి జరుపుతూవుంది. ముఖ్యంగా తన కూతురు గొప్పతనం మీద. మాటలు నా రూంలోనికి స్పష్టంగా వినిపిస్తున్నాయి. నవ్వుకుంటూ వింటున్నాను. అప్రస్తుతంగా మధ్యలో అన్నది అమ్మ. 'మా అమ్మాయి యివాళ నాకోసం గులాబ్ జాం చేసింది. ఈమధ్యన నేర్చుకున్నట్లున్నది' చాలా బాగాచేసింది అన్నది. ఇలా అంటున్నదేమిటా అని ఆశ్చర్యపోతూ విన్నాను. ఇందాకా 'మేమే చేశాం' అన్నప్పుడు నేనే చేశానన్నట్లు అర్థం చేసుకున్నది గాబోలు!

రామసుబ్బు ఏమాత్రం తడవాలులేకుండాఅన్నాడు. 'అవునమ్మా అమ్మగారు నాచేత సామాన్లుతెప్పించి చేశారు. చాలా బాగా చేస్తారు' అని.

నాకు యీమాటలు సరిగ్గా అర్థంకాలేదు. ఏవిటో కలగావులగంగా పొరపాటుగా వినిపించాయి.... గులాబ్ జాం నేను చెయ్యలేదని రామసుబ్బుకు తెలుసునే! తానేగదా సామాన్లుతెచ్చి తయారుచేశాడు. నేనుచేశానని అతఁడుట్టిగా ఎందుకు చెబుతున్నాడు?

మెల్లగా నామనసులో ఒక చిన్న అనుమానంపుట్టి పర్వతప్రమాణానికెదిగి కూర్చుంది. నేను అమ్మతో అబద్ధం చెప్పానని రామసుబ్బు అనుకుంటున్నాడా! .. నేను అబద్ధాలు చెప్పడం రామసుబ్బుకు ఆశ్చర్యం కలిగించలేదు! అందుకే ఏమాత్రం తొణక్కుండా నా 'అబద్ధాన్ని' సపోర్టుచేశాడు. నాది ఉన్నతమైన స్వభావమనీ, నాకు అల్పబుద్ధులులేవనీ రామసుబ్బు యిదివరలో అనుకోలేదా?

.... ప్రపంచంలోని మంచితనమంతా శిథిలమైపోయినట్లూ, జీవితంలోని రాగమంతా చెదిరిపోయినట్లూ అనిపించింది. నన్ను నిస్సత్తువ అవరించింది....

'మీరురావటం నేను చూడనేలేదమ్మగారూ' అంటూ ప్లాస్కులో నుంచి కాఫీని కప్పులోనికిపోసి తెచ్చి యిస్తున్న రామసుబ్బు మొహంలో సిగ్గుతో కూడిన నవ్వు, వినయమూతప్పించి మరేభావమూ లేదు!

ఆరోగ్యమైన శరీరం ఆహారాన్ని ఎంతసహజంగా మధురంగా కోరుతుందో, ఆరోగ్యమైన మనసు అంత ఆత్మతతోనూ జ్ఞానాన్ని కోరుతుంది. భోజనశాలకు వెళ్ళడం ఎంత ప్రియమో, అంతకన్న ఎన్నోరెట్లు సహజం, సుందరం, కావాలి బడికి వెళ్ళడమనేది. బడి, పంతులూ, అంటే ఇంత ఘోరమైపోవడం, బిడ్డ తప్పు ఏమాత్రమూ లేదు! ఎప్పుడూ బడికి వెడతానా, అనే ఆకృతి బిడ్డ కనపరచక పోతే, ఆ బడి విషమన్నమాట ఆ బిడ్డకి.

— చలం

(విద్య-బిడ్డల శిక్షణ)

చీవి సుబ్బారావు కవితలు రెండు

చల్లని చీకటి

చీకట్లో మెట్లకింది

మూరుగు చీల్చుకొని

మండూక మృదంగం

కీమరాయి సన్నాయి.

చీకట్లో

వాన చినుకు కరిగి పోతున్నది

గాలి విసురు విరిగి పోతున్నది

చీకట్లో చీనుకు విరిగి

చీకటే అవుతోంది.

చీకటి తడుస్తోంది.

గుండె పీకుతూ

ఉండి ఉండి

కుక్క బొంబ్బిన

గాలి రైయిన.

చీకటి మెట్లు

మెట్టుకీ పాకు తున్నది.

నా వెన్నుపూస మెట్టు మెట్టుకీ,

వత్తుగా, జీరాడే నల్లనికురుల్లా

నడుం విరిగిన ఉరగంలా

పాకు తున్నది.

వగటినీ

మగటిమినీ

చప్పరిస్తున్నది.

చీకటి అందం చూచి
 లోకం బారలు చాపింది
 తడిస్తువు ప్రతిదీ మెరస్తుంది,
 ఎండితే తప్ప.
 ఆ చినుకు చీకట్లో విరిగి
 చీకటి మోసింది.
 ఆ మెరుపులో దేవతలాచ్చి
 చుక్కల్ని పిల్చుకు పోయారు.

సెలవుల్లో మావూరు

ఇక్కడ మరో నేల
 మరో ఆకాశం;
 ఆకాశం మబ్బుగా,
 ఆకాశమేలేని ఒకే మబ్బుగా,
 మన్ను దిన్న పెంజేరిలా
 చిరాగ్గా సాగుతుంది.
 మట్టిలో ఇలాస్టిసిటీ లేదు.
 ఇహ నేను పొద్దస్తమానం
 పుస్తకాల తలపాగా చుట్టుకొని
 కొండచిలువలా పరుంటాను.
 దేన్నీ జీర్ణించుకోలేను
 అంతా పోగేసుకోవాలని మాత్రం ఆత్రం
 కొండంతాశతో వస్తాను
 ఎండిన గుండెతో తిరిగి వెళ్తాను
 ఊర్నిండా బొక్క బెరుళ్ళు పూది
 చిన్నోళ్ళకీ, పెద్దోళ్ళకీ మనసుచుట్టూ మచ్చలు.
 మా వూరు
 నేటికీ నిలిచిన విక్టోరియానాటి కాసు
 చివర చిరిగిన అల్లాసు.

అసూర్యం పశ్య

మానేపల్లి సత్యనారాయణ

కిటికీ ఊచల్లోంచి మనుష్యులు నడస్తున్నారు
రిజైలు, సైకిళ్ళు, ఆడవాళ్ళు—కార్లు, గుర్రబిచ్చగీలు
దూరంగా, చాలా దూరంగా పొగవడల్లా
జెర్రిగొడ్డు చెట్లమధ్యనించి కోసుకు పోతోంది
యెవరో యెందుకో ఆకాశవాణిలాగ

చెవిలో సంగీతం వాయిస్తున్నారు
వీణ? — హార్మోనీ? — వయొలిన్? — క్లారిన్ెట్? —
బుల్ బుల్ కాదూ పీకుతున్నది? కాదుకాదు—చ్చ
దంగం— కిటికీలో కళాయికింద బించెలు

పలకరించుకుంటున్నాయి (కొన్ని చెబ్బలాడుకుంటున్నాయి)
మూతిలేని నీరు రోడ్డున తడుపుకోంది
యింకోపక్క వున్న కిటికీ ఊచలు

పూలుపూస్తున్నాయి—అవి తుమ్మెదలకోసం
నాకు తెలిసినప్పటినుంచి ఎదురుచూస్తున్నాయి
కిటికీ పువ్వులోంచి చుక్కలు చమక్కుమంటున్నాయి
చీకటి వడింది గాపును. స్విచ్చి వెలిగించిన
ఎలెక్ట్రిక్ కాంతి గుండెల్లోకి (కడి జరరికా—
ఎడమ జరరికా?) చొర లేదు.

పొడుస్తున్న నక్షత్రాల్ని తెంపి
సంతోష సూర్యుణ్ణి నిలవగలిగితే—
ఎంత బావుణ్ణింత బావుణ్ణి .

(నార్స్—ఏవీ దారం—కుట్లు తెగిపోయాయి?)

సముద్రం నిద్రపోతోంది

ము ర శీ థ ర్

సముద్రం నిద్రపోతోంది

సముద్రం ఒడిలో ఒరిగి నగరం

నిశ్చలంగా పసికూనలా నిద్రపోతోంది—

దోచుకునేవాళ్ళను దోచుకోకుండా

వట్లు దాచుకోకుండా

చీచుల్లా సాగిపోయేవాళ్ళను రోజూ చూస్తూనేవుంది—

ఏమీ పట్టించుకో (లే)ని సంసారిలాగ

నిర్దాక్షిణ్యంగా

మూలగలేక మూలగలేక ఊరుకుంది—

విచ్చుకుపోయే మబ్బుల్లాగ

ఎండకి కరగిపోయే మంచుకణాల్లాగ

పెలుగు రేకులు పల్లవిస్తే

ఆకుమీదనుంచి సిగ్గుతో జారిపోయి

మట్టిని కౌగలించుకునే మంచుబిందువులాగ

నగరం నవ్వింది

తననుచూసి తాను నవ్వుకుంది!

మళ్ళా తెల్లవారిందని తెలిసిన మనుషులు

చీకటిలా మెరసే ఆకటికొండను

పిండిచెయ్యటం కోసం

చిక్కటి చీకటిని వంటినిండా అల్లుకుని

పరుగెడుతున్నారు—

అలుపులేని

పరుగెత్తని సముద్రం

బద్ధకంగా వక్కు విరుచుకుంది-

నగరం నడినెత్తిపైకి

మిట్ట మధ్యానం వచ్చింది

టిఫన్ కార్యయా, ఫ్లాస్కులూ, లంచ్ బాక్సులూ,

తమనితాము ఆత్రంగా భాశించేసుకున్నాయే-

తనకేమీ తెలియనట్లుగా ఊరుకుంది సముద్రం

మెతుకైనా గతకనివాళ్ళకే

మతిచెడ్డవాళ్ళకే

మజాతలపుల్ని యియ్యకుండా

మరీ 'ప్రోజయిత్' గా ఊరుకుంది:

గంటకెన్నో గంటల చొప్పున

నురగలు గ్రక్కుతూ

తెగబోతూన్న 'స్పింగ్' లాగ

పళ్ళవక్రాలు సాఫీగా తిరగటానికి

తిరిగే 'బాల్ బేరింగు' ల్లాగ

బటన్ నొక్కితే బయటకువచ్చే వస్తువుల్లాగ

ఎక్కు పెట్టని ధనస్సుల్లాగ

ఎవ్వరికీతగలని శరాల్లాగ

గేట్లలోంచి వచ్చేస్తున్నారు

ఎడారి యిసుకలో

కూరుకుపోయిన వాళ్ళల్లా నడుస్తున్నారు-

పిసిని గొట్టులాగ

బూతికంగా చూసింది సముద్రం

సానుభూతేగాని

భూతిని సమాజవరం చెయ్యని ఘనమైన పురుగులాగ
ఏమీ యియ్యకుండా
అన్నీ తనరొనే దాచుకుంది—

చిరుచీకట్లు కమ్మతూంపే

జంటలు జంటలుగా

మల్లెపూలని తల్లీలో హత్యచేసి

గులాబీల ప్రాణం తీసి

(ముచ్చటగా)

నవ్వుల్ని, కెరటాలపై నురగలతో కలిపేస్తూ

పెంటాడే కెరటాల్ని నిర్లక్ష్యంగాదాటుతూ

వెన్నెల కిరణాలకి వింతగా మెరసే యిసుకను

విలాసంగా తన్నుతూ,

మత్తెక్కి తూలుతూ, సోయతూంపే

(వాళ్ళకోసం) విధిగా కాపలా కాస్తూన్న చంద్రుడూ

ముచ్చట పడుతూన్న కెరటాలూ

ఆనందంతో

ఘోషిస్తున్నాయి:

రాత్రికోసం

చల్లారని ఆకలికోసం

దాహం తీర్చుటకోసం (?)

‘చీప్ కాస్మటిక్స్’ ముఖాన మెత్తుకొని

అయిదు నిమిషాల్లో

ఇరవైయేళ్ళ యవ్వనాన్ని అమ్మేసి

కనీసకోర్కెల అగ్నిలో శలభంగామాడి

మసిబొగ్గులా మెరుస్తూ

నిరసానికి సరసాన్ని జోడించి

ఆక్రందానికి అహ్లాదంలాంటిది మేళవించి

చవక సారామైకంలో పడ్డవాళ్ళలాగ

ఎడారిలాంటి

ఇసుక తిన్నెలో తిరిగే స్త్రీ ఆకారాలను చూస్తూ
మోషించటమేగాని

చల్లగా మాట్లాడటం చేతగాని కెరటాలు చూస్తూ
ఊరుకున్నాయే—

అత్తైనరు బ్రతుకులో మ్రగ్గుతూ
'చీప్ ఎంటర్ ప్రైన్ మెంట్' లాగ
పావలాకు దొరికే కల్లుముంతలాగ

కిక్కురు మనకండా

ఓక్కు బిక్కు మంటూ

మరో ఆకారంతో

అంబాటుగా, బద్ధకంగా రమిస్తే

రప్పని చిక్కులోంచి వాడిపోయిన యిల్లాల్ని చూసి

సిగ్గులేకుండా ఊరుకుంది సముద్రం—

నగరంపైన పాములా అల్లుకుపోయింది చీకటి—

సముద్రానికి

అందం, ఆనందం, స్నేహం, అన్నీ దాచుకునే

యైక్తి ఉంది!

దానతో కుమిలే నగరాన్ని

తనలో నిద్ర పుచ్చుకునే శక్తి ఉంది!

లే, లేకుంటే, చావు!

టంకశాల అశోక్

తినడానికి తిండిలేక,
కట్టడానికి బట్టలేక
ఉండడానికి ఇల్లులేక
మనసుకలసిన భార్యలేక
మమతపంచే బిడ్డలేక
అవసరాలకు డబ్బులేక
అనుభవించే హక్కులేక
ఉన్నవారిని చూస్తూ
దేబరిస్తూ
కృంగిపోతూ
అసూయపడ్తూ
నిరాశ చెందుతూ
నగం చూస్తూ
ఉడికిపోతూ
నలిగి పోతూ
ఏడ్చుకుంటూ
తిట్టుకుంటూ
తీసుకు తీసుకు చావు
చావు! చావు!! చావు!!!
పచ్చనైన చెట్టు వుందీ
విస్తరించిన కొమ్మలున్నై

అందమైన పుష్పాలున్నై
 కండబట్టిన వళ్ళున్నై
 మొలుచుకొచ్చే చిగురుఉంది
 పనికివచ్చే కర్ర ఉంది
 నీడ గలిగిన చోటు ఉంది.

చేతనతే
 గుండెలుంటే
 బ్రతుకుతాను
 అనుభవిస్తా
 అనే ధైర్యం
 చీము ఉంటే
 ఆశ ఉంటే
 ఆవేశముంటే
 లేచి నిలబడు
 రుతువు సంపద
 దులుపుకో
 పంచియివ్వు
 అనుభవించు,

ఇలా కూడా రాకపోతే
 బ్రతుకు మార్గం తెలియకుంటే
 బ్రతకలేనను పిరికి ఉంటే
 బ్రతుకు తాహతు లేకపోతే,
 చావు!

‘వేయి చిగుళ్ళు... వేయి,

కిషన్

పోదాం పదర పోరగ:

నీళ్ళు నాకినట్టు ఎంతకని ఈ ప్రపంచం?—

పోదాం పదర పద:

ఊరొదల చేసంటు

రగజకు

చిగురువేసిన చింత ‘నె’ మరిగి తరగకు

తోటి మానవులంటు నమ్మి నొప్పుకముంటె

దక్కింది మనకింత చింతరేకాయరా!!

ఆటగోగిలితనం పదరరా! కడలరా—

ఒంటిబ్రతుకెట్లంటు పోరలను తలువకు,

మనిషి కలసిననాడె మత్సరం పెరిగింది.

కొత్త కుక్కనుజూసి మనకొండాలు మొరగదుర:

ఒక్కరుగమనముంటె దక్కనివ్వరు ఆనకు.

—ఏపిట్ట తనకొరకు నిలువలుంచింది?

అడవిలో పులులంటు వడుసుకుంటావటర!?

కపటమెరగని పులులు గొప్పరా—మనకన్న.

పిరికిపడి ఊరొదల పాడిగాదనకు

ఏ ఊరు వద్దింక! చచ్చు దొడ్డింక!

ఎంతకనియెద్దురా ఈ “మనుషు”?! లనుజూసి,

నా బంగారు మొలకివి! నిన్ను కత్తిగానీయర!

ఒక ఊపిరా? ఉర్రేజమా?—

స్వంతమేముందిరా? ఈ సంతగుంపులకు!

సాహసం పేరువిని రిచ్చవడి జూస్తారు!

తిరుగుదాటేదిరా? అణగారిపోతున్నా.

ఎవ్వడేచ్చారురా? గువ్వ చనిపోతే?

ఎవ్వరడిగారురా? నక్క, నువ్వుపస్తాని?

మనం ఎదిగేమి ఫలమురా? ఎరినాగన్న.

నమంగా స్వార్థమూ ఎదిగింది గదరా!

ఒకడు దోచేస్తాడు - ఒకడు దాచేస్తాడు!

ఒకడు బెదిరిస్తాడు ఒకడు ఎగదోస్తాడు,

రంగానికొకడుగా రంగేళిచేయగా

తోలు బొమ్మల బ్రతుకులేలరామనకు?

నఁ మఱివిగ మనిషి సంతరించిన తీరు—

ఒకరికొకరుగతోడు ఉండుటే గదరా?

తారుమారై మనిషి తన బలిమికొరకు

తింటూన్నదేందిరా? మనిషి నేగాక!

ఎవ్వడో భీముడిటువచ్చు పర్యంతం

చావమనిచెప్పేదె మనకు సిద్ధాంతం!

తిరగబడి చావమని చెప్పినోడేడిరా—

ఇకొక్కదినమైన ఈచావు బ్రతుకుంటె—

‘అమె’ బాహుమూలాలలో తలదూర్చి ‘బేవు’ మని ఏడ్చుటే—

నిముష నిముషం చచ్చి, నిముష నిముషం ఏడ్చి

తెల్లారి మళ్ళి చనిపోవుటే—కాదురా?

అందుకే ఒద్దురా! పోరగా, వినరా.

సాహసం పేరువిని అపచార మంటారు.

చేతనం పేరువిని విద్రోహ మంటారు

ఆత్మవంచనగాళ్ళు! ఆర్తులు! వ్యర్థులు.

చూడు దిక్కులనిండి ధవళతేజస్సుః
 ఉడుకునెత్తురుపడే సంపాతధ్వనులు—
 పద సన్న ఈ పిరికిపందలకు ఎడంగా
 మలుస్తా మనిషిలాః నవవిప్లవంగాః
 అగ్నివై అంటించు ఈ సరతరూతతిని,
 ప్రతి ఒకడు ఎర్రగా కొత్తనెత్తురుతో
 ప్రతి ఒకడు ఎర్రగా ఆంగార జ్వాలల్లా
 ప్రతి ఒకడు మనిషిలా సహజతేజంతో—
 —జీవించు నవ్యవేదం పఠించంగ
 పదగా—పోదాం! పదగా!
 ఎన్నాళ్ళు నీళ్ళు నాకినట్టిబ్రతుకు?
 ప్రౌద్ధవాలకిముందె పొందాలె ధ్యేయాన్ని
 పద పద పద!

కైమాక్కు

పరిగి రాదాకృష్ణ

ఈ కథ యిక్కడ ఆగదు
ఆగే అవకాశం అతిస్వల్పం
సినిమాకథలా యిది నారలా సాగుతుంది
ఇంకా కొన్ని కన్నీళ్ళు కురుస్తాయి
ఇంకా కొన్ని మనసులు కుళ్ళి కృశిస్తాయి
అప్పుడుగాని కథకి కైమాక్స్ రాదు
కైమాక్స్ లేని కథకి అందం లేదు
ఆ పతాక సన్నివేశానికింకా గడువుంది
అందాకా అందరి ఆటలూ సాగుతాయి
కప్పదాట్లతో కాలం వెళ్ళబుచ్చే సావకాశముంది
కుంటిసాకులుచెప్పి కర్తవ్యాన్ని
నాయదా వేయడానికి అవకాశముంది
పట్టుబడిపోతామనే బెంగ
ఎవరూ పెట్టుకోనక్కర లేదు
అన్యాయం చేస్తున్నామేమోననే అనుమానం వద్దు
అన్యాయాలు చేయంది అబద్ధాలు చెప్పంది
ఆడంబరంగా జీవించడం అయ్యేవనికాదు
పట్టుబడినప్పటి సంగతి
పరమాత్ముడే చూసుకుంటాడు:

వచ్చాత్తాప మెలాగూ పిలిస్తే పలుకుతుంది
 నీతిచంద్రిక జ్ఞాపకమూ వస్తుంది
 వేదాంతం ఓదార్చడానికి తయారుగా వుంటుంది
 ఆ పతాక సన్నివేశంలో యిక ప్రశ్నలుండవు
 గింజుకోవడమూ జుట్టు పీక్కొవడమూ వుండదు
 అప్పుడు కన్నీళ్ళు రాకపోవచ్చు
 మాటలు నోట్లోనే వుండిపోవచ్చు
 పరిస్థితులు పురిలా పేనుకుంటాయి
 నిజంమీద నిపురు తొలగిపోతుంది
 అందాకా అందరి ఆటలూ సాగుతాయి
 అందాకా ఈ కథ నడుసుంది!

రా, అన్నారా!

తె. శివారెడ్డి

అకాశపు రోడ్డు కడ్డంగా
వడిపోయిన చెట్ల మాటేమిటి?
చంద్రుని వెన్నెల్లో సగం సగం
తడిసిపోయినమెట్ల మాటేమిటి?

నీబొడ్డులో చేయివేసి
నాజేబులో శయనిస్తున్న
జ్ఞానాని కర్థమేమిటి?
మానానికి అర్థమేముంది—

అవును నేనలా మానన సరోవరంలోకి తొంగిచూసినపుడు
మానవపరిణామ కెరటం గుండె ఒడ్డుల్ని తాకినపుడు
అలవాటుపడిన నాముఖం నన్నెవెక్కిరించింది
అంతకంతకు పెరిగిపోతున్న నాగరికత కుక్కమూతి సందెవేసింది.

గతపు 'ఖజానాని' దాని 'అమ్మ' ముఖాన పాతేసి
'అర్ధరాత్రి మంచం' మీద
'ఆరోజులాడె'ని నేవించాను
దాని మాలిన్యపు టానవాన్ని
నానరాల సీసాల్లోకి వడకట్టాను
నా వళ్ళంతా వుతికి ఇప్పుడు
ముళ్ళమీద ఆరేసు కుంటున్నాను.

ఇంత ప్రతుకు బ్రతికి ఉన్నదంతా నమ్ముకుని
 జారిపోయినదాని నయినన సామ్రాజ్యపు సహోదర మెక్కడానికా?
 పగిలిపోయినదాని పాతివ్రత్యపు గాఢపెంకున్న గుండెల్లో ఉంటుందానికా?
 దాని శరీరపు హుంసచూకా తల్లులలో ఏం మిగిలింది?

నీ కన్నెని

ముద్దగట్టిన బూరుగ దూడతప్ప—
 గడ్డఃట్టుకున్న చీకటి ఆద్వతప్ప—

ఇప్పటికీ ఆ కిటికీ ప్రక్కలోనే
 అడుగుల స్వయంతుకు గాలింబేస్తూ
 పగిలిన నీరువా ఆద్వంలో
 పడిపోయిన యౌవనపు 'లిఫ్ట్' పెదం న్నూ,
 రసికతని తమలపాకుల మీదపూస్తూ,
 బ్యాటరలయిపోయిన టార్పిలైట్ లా,
 గుడ్డిబీపాలవెలుగులా, కనుగుడ్ల బుడ్లనెలిగించి,
 ఆకాని హృదయపు చెవారిలో
 డ్రాంబీ ఏయానెస్ కన్నీచి

స్వరాజ్యపు ప్రజాస్వామ్యపు కప్పకింద
 ఇప్పటికే 'పక్క'నే పక్కంగా తిరువమెత్తుతుంది.
 ఆ ఆకాశపురోడ్డు కడ్డంగా
 ఆయితికాని ఆటోతుల దండేమిటి?
 పూటెందెల్ని ఏరుకు తింటున్న
 ఈపోతుల మూకేమిటి?

ఏముంది ఎక్కడికక్కడ పుట్ట పెరిగే
 చీకటి చెల్లుకు పహరాకానే ప్రజాస్వామ్య
 పరిపాలనా దురంధరుల దుంఘబిధ్వానాలు
 అక్కడికక్కడే బీపాలనార్పేసి పాపాలకుపాలు
 పోసి, స్వార్జనా పట్టుపురుగులపెంచే సమూహాలు.

రా వమ్మా రా! రా అన్నయ్యా రా!
 ఈ యింటిలో నీకెప్పుడూ యింతచోటు వుంటుంది
 ఈ యిరులకుంపటిలోపెరిగే పూలలోనీపూ ఒక్కడవే-
 ఆ సిరులకురులలో నీకెప్పుడూ చోటుండదు—

నా సరిసకరా! నాతో చేయికలుపు
 ఈ సరసులోనిన్నూ ఒక్కకలువ మొగ్గనిచేస్తా,
 ఈ తమసుతాపనికి తపోభంగం చేద్దాం
 ఈ త్రపాభరన్యాయాచృత ముగ్ధకు
 రేపో, మాపో, పరిణయించేద్దాం
 ఎవరికివారే 'మేకప్' చేసుకునేందుకు
 మనసనే ముకురం, విమర్శనే దువ్వెన
 'పొరుగుపచ్చ' అనే పొడరు యిద్దాం—
 ఇంత చేసినంతర్వాత ఏడుపుముఖంతో
 ఎవడు నిలబడతాడో చూద్దాం—రా, అన్నారా,
 రా అన్నారా, నాతో రా,

ఆ వరాహావతారం,
 ఆ కూర్మపు బ్రతుకు నీకొద్దు
 నిన్ను భంభరం చేస్తాను
 ఈ విశ్వంభర నొక్కసారి పూపుదాం
 రా, అన్నారా!

ఇంకో గంగా వతరణం

ఒక బోర్డర్

(ఉస్మానియా యునివర్సిటీ డి హాస్టల్ లో ఏప్రిల్ నెలలో నోటీస్ బోర్డ్ పై ఈ కవిత చదివాను. ఇది ఆ హాస్టల్ లోని విద్యార్థుల / అందరి ఆందోళనగా నా కనిపించింది. ఆ బోర్డర్ ఎవ్వరో ఇప్పటికీ నాకు తెలియదు. ఇట్లా ఆనుమతిలేకుండా ప్రచురిస్తున్నందుకు ఆయన నన్ను మన్నిస్తాడనే భావిస్తాను. సం॥)

భగీరథుడు తపస్సు చేసాడో లేదో
భువిపై గంగ పారాలని
మేం మాత్రం తపస్సు చేసాం
కుళాయిల్లో నీళ్ళు రావాలని
మునుల్లా కూర్చున్నాము
ముక్కుమూసుకొని ఆలోచించాం
తల తాటించాము, నిట్టూర్పులువిడిచాం
ఏదో ఆ పాతాళగంగ (Tap Water)
ఆకాళగంగ అక్కర రాకుండా ఎటోపోయింది
మేమేమో ఆలోచించాం
తలకాయలు చించుకొన్నాం
రాని నీళ్ళకొరకు
నీళ్ళులేని కుళాయిలవద్ద
మా పండ్లపై పాచీ పెరిగిపోయింది
అదుర్గంధంతో లోకం నిండిపోయింది
మా గడ్డాలు పెరిగి ఉన్నాయి
భగీరథుల్లా మా ముఖాలు తోస్తున్నాయి.

నిద్రమయ్య చదివించిరేడు
 నీరసంగా చదివించిరేడు
 అర్జునాముదు అల్లరిచేస్తున్నాడు
 ప్రజల సంతోషముదాచి అమోఘాస్తున్నాను.
 వెళ్ళి కౌటే రాగుదామనుకొన్నాను
 వాసన ఘట్టమని కొట్టింది
 ఏంచేయాలో తోచిందిరేడు
 తలపై మొట్టికాయ కొట్టుకున్నాను.
 జుట్టు పీక్కున్నాను
 దేవదాసులా నటించాను
 బ్రాండోలా గలగలానవ్వాను
 కాని యేం లాభం
 పెద్దలు పట్టించుకోమంటారు
 వారి సప్లయవాళ్ళు నిద్రపోతుంటారు
 మేం కూడ నిద్రపోవాల్సిందే
 ముక్కు మూయాల్సిందే
 తపస్సు చేయాల్సిందే
 ఇంకో గంగావతిరణం కోసం
 ఇలాగే భగీరథులా.

చ ర్చా వేదిక:

భాష—ఒక శాస్త్రీయదృక్పథం

చే కూ రి రా మా రావు

భాషేతర ప్రపంచానికి భాషకూగల సంబంధం సాంకేతికం:

అంటే భాషకూ అది సూచించదల్చుకున్న వస్తు, భావ సంవయానికి జన్య జనక సంబంధంగాని, మరేవిధమైన ప్రత్యక్ష సంబంధంగాని లేదు. భాషాపదాలు కేవల సాంకేయాలు. 'పిల్లి' అనే మాటకూ అది సూచించే జంతువుకూ ఎట్లాంటి ప్రత్యక్ష సంబంధమూలేదు. 'పిల్లి' అనేమాట కేవలం సాంకేతికం. ఈ సాంకేతికం ఈ భాషా వ్యవహారాలకు ఇష్టంలేకపోతే ఏ మార్జాలమో బిడాలమో సూక్తేతాలుగా పెట్టుకోవచ్చు. అందువల్ల భాషావ్యవహారానికి వచ్చిన ఇబ్బంది ఏమీలేదు. మాటకీ-అర్థానికీ విడదీయరాని సంబంధంలేదు. మాటలు మనుషులు కల్పించుకొన్నవి. వాటి అర్థాలూ మనుషులు ఏర్పర్చుకొన్నవే. మాటకీ అర్థానికీ విడదీయరాని సంబంధమేవుంటే భిన్నార్థకాలైన మాటలు ఏకార్థకాలు కావటం, ఏకార్థకాలైన పదాలు భిన్నార్థకాలు కావటం ఉండదు. సంకోచవ్యాకోచాది అర్థ విపరీతామానికి అవకాశమే వుండేదికాదు. ఒక వస్తువునుగాని సంఘటననుగాని మరోవస్తువుతో, సంఘటనతో ప్రతీకగాపెట్టుకునే శక్తి మానవజాతికి మాత్రమేవుంది, జంతువులకు లేదు.

భాషకూ—అది సూచించే ప్రపంచానికి సారూప్య సంబంధం లేదు:

ఇది పై ప్రతిపాదనలోనే ఇమిడివుంది. స్పష్టతకోసం మాత్రమే ఇక్కడ పేరుగాచెప్పటం. ఉదాహరణకి ఆంధ్రదేశ పటం ఆంధ్రదేశానికి సాంకేతికం. కాని ఈ రెంటికీ సారూప్య సంబంధం (iconicity) కూడావుంది. జంతువులబార తీవ్రతకూ, అవిచేసే ఆరుపుల దైర్ఘ్యానికీ అట్లాంటి సంబంధం వుంది. కాని భాషలో అత్యంత తీవ్రభావాన్ని చిన్నవాక్యాల్లోను, తేలికభావాన్ని పెద్దవాక్యాల్లోనూ చెప్పవచ్చు. అవతలివాళ్ళ హృదయాల్లో గుచ్చుకునే పదునైన అర్థంగలమాటల్ని ఏ వివరమూ లేకుండా ఉచ్చరించి ఉద్దిష్టలజ్యోన్ని సాధించవచ్చు.

సాహిత్యవిమర్శలో ఇట్లాంటి సహజసంబంధ నిరూపణ పూర్వమున్నై. జగజాల ప్రాచుర్యం, మహాప్రాణధ్వనుల అవృత్తి వీరాది రసస్ఫోరకాలనీ, అనులోమ గజాలవాదకం, ఆను వాసికధ్వనుల అవృత్తి శృంగారాది రసస్ఫోరకాలని మన సాహిత్య విమర్శకుల అభిప్రాయం. కాని అక్కడైనా అవి మనం ఏర్పర్చుకున్న సంప్రదాయాలేకాని ప్రత్యక్ష సంబంధజనితాలకావని నా అభిప్రాయం.

భాష సంప్రదాయ విహితం:

ఒకతరం మరోతరానికి సంస్కృతీ సంప్రదాయాలిందిస్తుంది. భాషకూడా అట్లా అందించబడిందే. వినిన్న సంప్రదాయాలన్నట్లే విన్నావలూ ఉన్నై. సంప్రదాయాన్ని నేర్చుకున్నట్లే భాషనూ నేర్చుకుంటాం. అంటే భాష ప్రైవడత్తమూకాదు, ప్రకృతి దత్తమూకాదు, ఆభ్యస్తం మాత్రమే. ఒక పిల్లవాణ్ణి నిర్జనప్రాంతాల్లో పెంచితే మాట్లాడలేదు. జంతువు అరవగలుగుతుంది తెలుగు పిల్లవాణ్ణి అరవవచ్చు పెంచితే అరవమే మాట్లాడతాడు. ఇంజాతి జంతువును చేరవచోట పెంచినా తనకంటే జంతువులాగే ఉండును.

భాషకు దేశకాలాతీత విషయ బోధకశక్తి వుంది:

విజయనగర సామ్రాజ్య వైభవాన్ని గురించిగాని వచ్చే శతాబ్దంలో తెలుగు దేశంలో రాబోయే రాజకీయ పరిణామాల్ని గురించిగాని భాషలో మాట్లాడుకోగలం. హైదరాబాదులో అసెంబ్లీ విశేషాలుగాని, వియత్నాం యుద్ధపరిణామాల్ని గురించిగాని భాషలో మాట్లాడుకోవచ్చు. అంటే వెనక్కి తిరిగి చూసుకోటానికిగాని, ముందుచూపుకీ గాని, ఇక్కడి సంగతుల్ని గురించిగాని దూరదేశ విషయాల్ని గురించిగాని చర్చించటానికి భాష అవకాశాన్ని కల్పిస్తున్నది. ప్రాచీన చరిత్రాపగాహనకూ, శాస్త్ర పరిశోధనకూ (ముందుచూపువల్ల) విజ్ఞానవ్యాప్తికి ఈ లక్షణం ఎంతో ఉపయోగపారి. జంతువుల అరుపులకు ఈ శక్తి లేదు.

భాషలో చెప్పగల విషయాలకు, వాక్యాల దీర్ఘతకూ, సంఖ్యకూ పరిమితి లేదు:

మానవుల చిన్నానుభూతుల్ని భాష వ్యక్తీకరించగలదు. మానవుడి అనుభవాల సంఖ్య ఇంత ఎని ఎవరూ చెప్పలేరు అంటేకాదు ఆ అనుభవా లిట్లాగే ఉంటున్నాయి కూడా నిర్దేశించలేరు. ఆ అనుభవాల కెట్లా పరిమితిలేదో భాషకూ పరిమితిలేదు. శాస్త్రజ్ఞుల పరిశోధనలన్నీ నూతనానుభవాలేకదా. వాటి వన్నీట్ని చెప్పొచ్చింది భాషలోనే. అసంఖ్యాకమైన నిత్య నూతనానుభవాల్ని భాష వ్యక్తీకరించగలదన్నమాట

భాషలో ఒక వాక్యం చూపించి ఇంతకన్న పెద్ద వాక్యం వుంటానికి వీలేదనటానికి వీలేదు. పెద్దవాక్యాన్ని అంతకన్న పెద్దవాక్యం చెయ్యవచ్చు. భాషలో వాక్యాలనాభ్య కూడా ఇంత అని చెప్పలేము. అంటే అనంతమన్నమాట. ఈ లక్షణం సాహిత్య సృష్టికి దోహదకారి. ఒక ఉదాహరణ కావ్యం పూర్వ కవికావ్యంకన్నా ఏదోరకంగా భిన్నంగానే వుంటుంది. జంతువులు కొన్నిరకాల అరుపుల్ని మాత్రమే చేయగలవు. మిగతావి వాటి పునరావృతే.

భాషలో కల్పనలు చెయ్యవచ్చు:

ఒక రాజకీయవాది ఎదుటివక్షంవాడు దేశద్రోహి అని అబద్ధాలు ప్రచారం చెయ్యవచ్చు. ఒక కాలేజి అబ్బాయి అమ్మాయిలమీద పుకార్లు పుట్టించవచ్చు. అవాస్తవాలయిన విషయాలను భాషలో చెప్పవచ్చు. ఈ లక్షణం మానవులకు అపకారికాదాఅని ప్రశ్నించవచ్చు. సాహిత్యంలో కల్పనలకు ఈ భాషా లక్షణమే ఆధారభూతం... 'ఎర్ర కాయల కప్పకొని మా ఇంటికొచ్చిందొక రివాల్యూరు' అన్న కల్పనకు భాషలో ఈ లక్షణమే వీలు కల్పిస్తుంది. అంతేకాదు. "కాకికేమితెలుసు పైకోఎనాలిసిస్, అటవెలది ద్విపదకత్తగారు" అన్న అర్ధరహిత వాక్యానికీ ఈ లక్షణమే మూలం. కల్పన అర్థవంతమూకావచ్చు. అర్ధరహితమూకావచ్చు. జంతువుల అరుపులతో ఇది సాధ్యంకాదు.

భాషలో ద్వైతీ నిర్మాణం (duality of patterning) ఉంది:

భాషలో రెండురకాల ద్రవ్యాలున్నాయి. ఒకరకం ద్రవ్యాలు అర్థభేదక సమర్థమైనవి, రెండోరకం అర్థబోధక సమర్థమైనవి. మొదటివాటిని వర్ణాలనీ (Phonemes) రెండోవాటిని శబ్దాలని (Morphemes) అంటారు. వర్ణసంయోజన, వర్ణప్రసర నాడున్న వర్ణ శాస్త్రం (Phonology) అనీ, శబ్దనిర్మాణానున్న శబ్ద శాస్త్రం (Morphology) అనీ, అంటారు. ఈ రకమైన నిర్మాణం జంతువుల అరుపుల్లో లేదు. అంటే అవి అర్థబోధక సమర్థమైనవాటితో హాసినవే. ఈ రెండురకాల నిర్మాణాలవల్ల పరిమిత సంఖ్యగల 'అర్థ భేదక సమర్థమైన ద్రవ్యాల' సంయోజనవల్ల (వర్ణసంయోజనవల్ల) అధిక సంఖ్యాకమైన అర్థబోధక ద్రవ్యాలేర్పడతాయి. ద్వైతీనిర్మాణంలేక పోవటంవల్ల జంతువుల ఆక్రందనలసంఖ్య అత్యల్పం.

భాషలో భాషనుగూర్చి చెప్పగలం:

దీనికి వేరే వివరణ అనవసరం, ఈ ప్రస్తుత వ్యాసమే అందుకు సాక్ష్యం.

ప్రాచీనాధునిక వ్యాకరణాలన్నీ ఇందుకు నిదర్శనాలు. ప్రాచ్య పాశ్చాత్య సిద్ధాంత చర్చలన్నీ ఇందుకు సాక్ష్యలే. అరువులలో ఆక్రందనలో, కేరింతలలో కేకలలో వాటిని గురించి చెప్పలేమన్నది స్పష్టమేగదా.

ఇటీవల దుర్గానంద్ గారు 'మానవుని మూలభాషలు ఏవి?' అనే వ్యాసంలో మానవుల భాషలో మిగిలిపోయిన, భాషాలక్షణాలు సరిగా వట్టని, మానవులకు జంతువులకు సంధిప్రాయమైన ఆర్తి, రోదన, ఆక్రందన, గర్జన, అరుపులు మొదలైనవాటిని మానవుడి నరైన భాషలు, మూలభాషలు అని ఒక విచిత్రమైన సిద్ధాంతం ప్రతిపాదించారు. మానవపరిణామం-భాషా సంపాదన ఒకేసారి జరిగినయ్యని శాస్త్రజ్ఞుల ఊహ. (చూ-Hockett and Ascher "The Human Revolution" in Current Anthropology, June 1964).

"ఇంగ్లీషు అరబ్బీ ఫారసీలు మృతసామ్రాజ్య భాషలు" అని దుర్గానంద్ గారు అదేవ్యాసంలో ప్రతిపాదించారు. ఈ సందర్భంలో — భాషకు వర్గస్వభావాన్ని పాదించిన సోవియట్ శాస్త్రవేత్త N. Y. Marr ని అవహేళనచేస్తూ స్టాలిన్, ప్రావ్దానిలేఖరికి చెప్పినమాట గుర్తుతెచ్చుకోవటం మంచిది. (స్టాలిన్ భాషాశాస్త్రవేత్త అనికాదు. రాజకీయ నాయకుడైన స్టాలిన్ కుమాడా ఈవిషయం తెలుసు అనిచెప్పటానికే)

"There used to be 'Marxists' in our country who assert that the railways left to us after the October Revolution were bourgeois railways, that it would be unseemly for us, Marxists, to utilize them, that they should be torn up and new, "Proletarian" railways be built. For this reason they were nicknamed "troglodytes".

"Only ignorance of Marxism and complete failure to understand the nature of language could have suggested to some of our comrades the fairy tale about the disintegration of society, 'class' languages and 'class' grammars."

Joseph Stalin "Marxism and Linguistics"
International publishers, New York, 1951.

స్మృతి :

నాకు తెలిసిన శ్రీవాత్సవ

ఆర్. విద్యాసాగర్ రావు, న్యూ ఢిల్లీ

అనాడు ఉగాది - ఢిల్లీ ఆంధ్రులు, ఆంధ్ర సంఘం అధ్యక్షులు శ్రీ సూరి భగవంతులగారింట్లో ఏర్పాటుచేసిన ఉగాది ఉత్సవాలను కడుచేడుకగా జరుపుకుంటున్న సమయం. పిడుగుపాటువలె శ్రీ వాత్సవగారు పోయారన్నవార్త మోసుకవచ్చిన వ్యక్తివైపు పిచ్చిగాచూసారు గుమికూచిన వాళ్ళందరూ - విజయనగరసామ్రాజ్యం కొద్దిక్షణాలు శిలాప్రతిమలైపోయారు. శ్రీవాత్సవ కొద్దిరోజులుగా ఆస్వస్థతగా ఉన్నమాట వాస్తవమే అయినప్పటికీ ఇంత హఠాత్తుగా వారు వెళ్ళిపోారని కలలో కూడా ఎవరూ ఊహించలేదు.

శ్రీ వాత్సవ ఒక మరపురాని వ్యక్తి - శ్రీవాత్సవతో పరిచయమయి ఇంకా మూడు సంవత్సరాలుకూడా నిండలేదు. ఈ కొద్దికాలంలోనే వారికి అత్యంత సన్నిహితుణ్ణయ్యాను. 1966 ఫిబ్రవరి, మార్చి ప్రాంతాల్లో Songs & Drama Division Festivals లో ఏడో నాటకం చూస్తున్నప్పుడు, Songs & Drama Division డిప్యూటీ డైరెక్టర్ శ్రీ పి ఎస్. రామారావు నన్ను శ్రీ వాత్సవగారికి పరిచయపడేశారు. అప్పటికి 'శ్రీ వాత్సవ' పేరు విడదమేకాని వారిని చూడలేదు. దక్షిణభారత నటీనటుల సమాఖ్య సభ్యుడిగానూ, నటుడిగానూ వారికి పరిచయం కావినప్పట్లాను. ఆరోజూ, ఆతరువాత కొద్దిరోజులూ, మేము ఆంధ్రదేశంలోని వివిధ నాటకసమాజాలు, క్రొత్తగా వస్తున్న నాటకాలు చర్చించాం. ఇప్పటికీ నా చెవుల్లో వారి మాటలు గింగురైవున్నాయి. శ్రీ వాత్సవగారు బలివాడ కాంతారావు గారి 'అశివినునిషి' నాటకం ప్రదర్శించమని ఎన్నోసార్లు చెప్పారు. ఎందుకెంతో బలివాడ కాంతారావుగారిని కథకుడిగాతప్ప నాటక రచయితగా ఊహించలేక పోయాను. అందుకనే కామోసు వారి సలహాను అంత సీరియస్ గా ఆలోచించలేదు.

(ఆతరువాత కొద్ది రోజుల్లోనే 'అడివిమనిషి' నాటకం హిందీలో అనువదించబడి ప్రసారం కాబడింది). మానమాఖ్యకోసమని ప్రత్యేకం ఒక నాటకం రాయమని కోరాను. వారు మామూలు నాటకాలకు భిన్నంగా ఒక డాక్యుమెంటరీ చిత్రం పద్ధతిలో ఉండేలాగు, ఒక ప్రయోగాత్మకమైన నాటకం, బిస్టర్ మహారాజు హత్య ప్రధానంగా రాస్తున్నానని, పీలైతే ప్రదర్శించమని చెప్పారు. ఈ సలహాకూడా నాకంతగా రుచించకపోవడంవల్ల అలాగే వదిలేసాను. (వారి నాటకం పూర్తియ్యుంటే, దాన్ని వెలుగులోకి తీసుకరావడం ఆంధ్ర నాటక సమాజాల బాధ్యత అని గుర్తుచేయడం అవసరం.)

శ్రీ వాత్సవగారిలో ప్రిదామినెంట్ గుణాలు రెండు: మొదటిది, వారికి ఆంధ్రులన్నా ఆంధ్రభాష అన్నా అవ్యాజానురాగం. తెలుగు వాళ్ళని కార్యక్రమం అవసీంది. ఏ మారు మూల అవుతున్నప్పటికీ వెళ్ళి పాల్గొంటుండేవారు. వారికి అనేక సభల్లో ఆంధ్రేతరులకు తెలుగుభాష అందచందాలను. నుడికారపు సొందర్యాన్ని, మన కావ్యాల గొప్పతనాన్ని చాటిచెప్పటమంటే ముచ్చటగా ఉండేవి.

రెండోగుణం, వారియందున్న శక్తికి మించిన ఉత్సాహం - వీరికి ఉదాహరణ ఆంధ్ర ప్రదేశ్ అవతరించి పది సంవత్సరాలు నిండిన సందర్భం పురస్కరించుకొని ఆంధ్రుల పడియాలు, అప్పదాలు, పచ్చళ్ళు మొదలైనవాటి ప్రదర్శనలు మొదలుకుని తెలుగువాళ్ళ సంస్కృతీ సాహిత్యాలకు, ప్రత్యేకమైన కళలకు, ప్రతిబింబంగా విలచిన నాట్యాలు, తోటబొమ్మలాటలు, కవినమ్మేళనాలు, చిత్రకళాప్రదర్శనలు పద్యగద్య నాటకాలు ఏగైరాలను ఆంధ్రులలో పేరుపొందిన కళాకారుల రిప్పించి, వారిచేత ప్రదర్శనలనిప్పించి కనీసం వారంరోజులపాటైనా 'ఆంధ్రోత్సవాలు' భారతరాజధాని నగరంలో వైభవంగా జరిపి ఆంధ్రుల ప్రతిభను ఆంధ్రేతరులకు చూపాలన్న వారి తహతహ ఆశయం నిజంగా అభినవించింది - ఈ విషయం వారు నాతో చర్చించి నప్పుడు ఈ ఆలోచనలన్నీ ఆచూకీలోనికి రావడానికి ఎన్నిరోజులు ఎండరిశ్రమ ఎంత డబ్బు అవసరమవుతుందో అంచనా వేసి చూపాను. ఐనా వారు నిరుత్సాహపడకుండా అఖరుజీవనంవరకూ ఆంధ్ర ప్రదేశ్ ప్రభుత్వం సహాయాన్నిస్తూ ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాలు జరుపుతుండేవారు. వారి బృహత్తరమైన యీ ప్రాజెక్టుకీ ఏనాడైనా రూపొందిన పక్షంలో ఆ ఘనత ఆయనకే చెందాలి. శ్రీ వాత్సవగారు గురజాడ జయంతి చాలా పెద్ద ఎత్తున చెయ్యాలని సంకల్పించి, చేసిన ప్రయత్నాలన్నీ విఫలం కాగా చాలా చిన్న సభపెట్టి అంతటితో తృప్తిపడవలసివచ్చింది.

భాషలో ఒక వాక్యం చూపించి ఇంతకన్న పెద్ద వాక్యం వుంటానికి వీల్లేదనటానికి వీల్లేదు. పెద్దవాక్యాన్ని అంతకన్న పెద్దవాక్యం చెయ్యవచ్చు. భాషలో వాక్యాల సంఖ్య కూడా ఇంత అని చెప్పలేము. అంటే అనంతమన్నమాట. ఈ లక్షణం సాహిత్య సృష్టికి దోహదకారి. ఒక కవీరాసిన కావ్యం పూర్వ కవికావ్యంకన్నా ఏదోరకంగా భిన్నంగానే వుంటుంది. జంతువులు కొన్నిరకాల ఆరుపుల్ని మాత్రమే చేయగలవు. మిగతావి వాటి పునరావృతే.

భాషలో కల్పనలు చెయ్యవచ్చు:

ఒక రాజకీయవాది ఎదుటివక్షంవాడు దేశద్రోహి అని అబద్ధాలు ప్రచారం చెయ్యవచ్చు. ఒక కాలేజి ఆబ్బాయి ఆమ్రాయలమీద పుకార్లు పుట్టించవచ్చు. అవాస్తవాలయిన విషయాలను భాషలో చెప్పవచ్చు. ఈ లక్షణం మానవులకు అపకారికదాఅని ప్రశ్నించవచ్చు. సాహిత్యంలో కల్పనలకు ఈ భాషా లక్షణమే ఆధారభూతం. 'ఎర్ర శాలువ కప్పుకొని మా ఇంటికొచ్చిందొక రివాల్వరు' అన్న కల్పనకు భాషలో ఈ లక్షణమే వీలు కల్పిస్తుంది. అంతేకాదు. "కాకికేమితెలుసు సైకోఎనాలిసిస్, అటవెరిది ద్విపదకత్తగారు" అన్న అర్ధరహిత వాక్యానికే ఈ లక్షణమే మూలం. కల్పన అర్థ వంతమూకావచ్చు. అర్ధరహితమూకావచ్చు జంతువుల ఆరుపులతో ఇది సావ్యంకాదు.

భాషలో ద్వైధీ నిర్మాణం (duality of patterning) ఉంది:

భాషలో రెండురకాల ద్రవ్యాలున్నై. ఒకరకం ద్రవ్యాలు అర్థభేదక సమర్థమైనవి, రెండోరకం అర్థబోధక సమర్థమైనవి. మొదటివాటిని వర్ణాలనీ (Phonemes) రెండోవాటిని శబ్దాలని (Morphemes) అంటారు. వర్ణసంయోజన, వర్ణప్రవర్తనాదుల్ని వర్ణ శాస్త్రం (Phonology) అనీ, శబ్దనిర్మాణాదుల్ని శబ్ద శాస్త్రం (Morphology) అనీ, అంటారు. ఈ రకమైన నిర్మాణం జంతువుల ఆరుపుల్లో లేదు. అంటే అవి అర్థబోధక సమర్థమైనవాటితో కూడినవే. ఈ రెండురకాల నిర్మాణాలవల్ల పరిమిత సంఖ్యగల 'అర్థ భేదక సమర్థమైన ద్రవ్యాల' సంయోజనవల్ల (వర్ణసంయోజనవల్ల) అధిక సంఖ్యాకమైన అర్థబోధక ద్రవ్యా లేర్పడతై. ద్వైధీనిర్మాణంలేక పోవటంవల్ల జంతువుల ఆక్రందనలసంఖ్య అత్యల్పం.

భాషలో భాషను గురించి చెప్పగలం:

దీనికి పేరే వివరణ అనవసరం. ఈ ప్రస్తుత వ్యాసమే అందుకు సాక్ష్యం.

ప్రాచీనాధునిక వ్యాకరణాలన్నీ ఇందుకు నిదర్శనాలు. ప్రాచ్య పాశ్చాత్య సిద్ధాంత చర్చలన్నీ ఇందుకు సాక్ష్యలే. అరువులలో ఆక్రందనలో, కేరింతలలో కేకలలో వాటిని గురించి చెప్పలేమన్నది స్పష్టమేగదా.

ఇటీవల దుర్గానంద్ గారు 'మానవుని మూలభాషలు ఏవి?' అనే వ్యాసంలో మానవుల భాషలో మిగిలిపోయిన, భాషాలక్షణాలు సరిగా వట్టని, మానవులకు జంతువులకు సంధిప్రాయమైన ఆర్థి, రోదన, ఆక్రందన, గర్జన, అరుపులు మొదలైనవాటిని మానవుడి సరైన భాషలు, మూలభాషలు అని ఒక విచిత్రమైన సిద్ధాంతం ప్రతిపాదించారు. మానవపరిణామం—భాషా సంపాదన ఒకేసారి జరిగినయ్యని శాస్త్రజ్ఞుల ఊహ. (చూ—Hockett and Ascher "The Human Revolution" in Current Anthropology, June 1964).

"ఇంగ్లీషు అరబ్బీ ఫారసీలు మృతసామ్రాజ్య భాషలు" అని దుర్గానంద్ గారు అదేవ్యాసంలో ప్రతిపాదించారు. ఈ సందర్భంలో — భాషకు వర్గస్వభావాన్ని పాదించిన సోవియట్ శాస్త్రవేత్త N. Y. Marr ని అవహేళనచేస్తూ స్టాలిన్, ప్రాద్దావిలేఖరికి చెప్పినమాట గుర్తుతెచ్చుకోవటం మంచిది. (స్టాలిన్ భాషాశాస్త్రవేత్త అనికాదు. రాజకీయ నాయకుడైన స్టాలిన్ కుమాడా ఈవిషయం తెలుసుఅనిచెప్పటానికే)

"There used to be 'Marxists' in our country who assert that the railways left to us after the October Revolution were bourgeois railways, that it would be unseemly for us, Marxists, to utilize them, that they should be torn up and new, "Proletarian" railways be built. For this reason they were nicknamed "troglodytes".

"Only ignorance of Marxism and complete failure to understand the nature of language could have suggested to some of our comrades the fairy tale about the disintegration of society, 'class' languages and 'class' grammars."

Joseph Stalin "Marxism and Linguistics"
International publishers, New York, 1951.

స్మృతి :

నాకు తెలిసిన శ్రీవాత్సవ

ఆర్. విద్యాసాగర్ రావు, న్యూ ఢిల్లీ

అనాడు ఉగాది - ఢిల్లీ ఆంధ్రులు, ఆంధ్ర సంఘం అధ్యక్షులు శ్రీ సూరి భగవంతులగారింట్లో ఏర్పాటుచేసిన ఉగాది ఉత్సవాలను కడుపేడుకగా జరుపుకుంటున్న సమయం. పిడుగుపాటువలె శ్రీ వాత్సవగారు పోయారన్నవార్త మోసుకవచ్చిన వ్యక్తివైపు పిచ్చిగాచూసారు గుమికూడిన వాళ్ళందరూ - నిజమనితెలిసాక కొద్దిక్షణాలు శిలాప్రతిమలైపోయారు. శ్రీవాత్సవ కొద్దిరోజులుగా అస్వస్థతగా ఉన్నమాట వాస్తవమే అయినప్పటికీ ఇంత హఠాత్తుగా వారు వెళ్ళిపోతారని కలలో కూడా ఎవరూ ఊహించలేదు.

శ్రీ వాత్సవ ఒక మరపురాని వ్యక్తి - శ్రీవాత్సవతో పరిచయమయి ఇంకా మూడు సంవత్సరాలుకూడా నిండలేదు. ఈ కొద్దికాలంలోనే వారికి అత్యంత సన్నిహితుణ్ణయ్యాను. 1966 ఫిబ్రవరి, మార్చి ప్రాంతాల్లో Songs & Drama Division Festivals లో ఏవో నాటకం చూస్తున్నప్పుడు, Songs & Drama Division డిప్యూటీ డైరెక్టర్ శ్రీ పి ఎస్. రామారావు నన్ను శ్రీ వాత్సవగారికి పరిచయంచేశారు. అప్పటికి 'శ్రీ వాత్సవ' పేరు విశదమేకాని వారిని చూడలేదు. దక్షిణభారత నటీనటుల సమాఖ్య సభ్యుడిగానూ, నటుడిగానూ వారికి పరిచయం కావించబడ్డారు. ఆరోజూ, ఆతరువాత కొద్దిరోజులూ, మేము ఆంధ్రదేశంలోని వివిధ నాటకసమాజాలు, క్రొత్తగా వస్తున్న నాటకాలు చర్చించాం. ఇప్పటికీ నా చెవుల్లో వారి మాటలు గింగురైవుత్తుతున్నాయి. శ్రీ వాత్సవగారు బలివాడ కాంతారావు గారి 'అడివిచునిషి' నాటకం ప్రదర్శించమని ఎన్నోసార్లు చెప్పారు. ఎందుకంతో బలివాడ కాంతారావుగారిని కథకుడిగాతప్ప నాటక రచయితగా ఊహించుకోలేక పోయాను. అందుకనే కామోసు వారి సలహాను అంత సీరియస్ గా ఆలోచించలేదు.

(అతరువాత కొద్ది రోజుల్లోనే 'అడివిమనిషి' నాటకం హిందీలో అనువదించబడి ప్రసారం కాబడింది). మానమాఖ్యకోసమని ప్రత్యేకం ఒక నాటకం రాయమని కోరాను. వారు మామూలు నాటకాలకు భిన్నంగా ఒక డాక్యుమెంటరీ చిత్రం పద్ధతిలో ఉండేలాగు, ఒక ప్రయోగాత్మకమైన నాటకం, బస్టర్ మహారాజు హత్య ప్రధానంగా రాస్తున్నానని, వీలైతే ప్రదర్శించమని చెప్పారు. ఈ సలహాకూడా నాకంతగా రుచించకపోవడంవల్ల అలాగే వదిలేశాను. (వారి నాటకం పూర్తియ్యుంటే, దాన్ని పెలుగులోకి తీసుకరావడం ఆంధ్ర నాటక సమాజాల బాధ్యత అని గుర్తుచేయడం అవసరం.)

శ్రీ వాత్సవగారిలో ప్రిడామినెంట్ గుణాలు రెండు: మొదటిది, వారికి ఆంధ్రులన్నా ఆంధ్రభాష అన్నా అవ్యాజానురాగం. తెలుగు వాళ్ళు కార్యక్రమం అవసరింది. ఏ మారు మూల అవుతున్నప్పటికీ వెళ్ళి పాల్గొంటుండేవారు. వారికి అనేక సభల్లో ఆంధ్రేతరులకు తెలుగుభాష అందచందాలను. నుడికారపు సౌందర్యాన్ని. మన కావ్యాల గొప్పతనాన్ని చాటిచెప్పటమంటే ముచ్చటగా ఉండేది.

రెండోగుణం, వారియందున్న శక్తికి మించిన ఉత్సాహం - దీనితో ఉదాహరణ ఆంధ్ర ప్రదేశ్ అవతరించి పది సంవత్సరాలు నిండిన సందర్భం పురస్కరించుకొని ఆంధ్రుల పడియాల, అప్పదాల, పచ్చళ్ళు మొదలైనవాటి ప్రదర్శనలు మొదలుకుని తెలుగువాళ్ళ సంస్కృతీ సాహిత్యాలకు, ప్రత్యేకమైన కళలకు, ప్రతిబింబంగా నిలచిన నాట్యాలు, తోలుబొమ్మలాటలు, కవినమ్మేళనాలు, చిత్రకళా ప్రదర్శనలు పద్యగద్య నాటకాల పగైరాలను ఆంధ్రులలో పేరుపొందిన కళాకారుల రిప్పించి, వారిచేత ప్రదర్శనలనిప్పించి కిసీసం వారంరోజులపాటైనా 'ఆంధ్రోత్సవాలు' భారతరాజధాని నగరంలో వైభవంగా జరిపి ఆంధ్రుల ప్రతిభను ఆంధ్రేతరులకు చూపాలన్న వారి తహతహ ఆశయం నిజంగా అభినవించితగ్గదే - ఈ విషయంవారు నాతో చర్చించి నప్పుడు ఈ ఆలోచనలన్నీ అచరణలోనికి రావడానికి ఎన్నిరోజులు ఎందరిశ్రమ ఎంత డబ్బు అవసరమవుతుందో అంచనావేసి చూపాను. ఐనా వారు నిరుత్సాహపడకుండా అఖండజింపరకూ ఆంధ్ర ప్రదేశ్ ప్రభుత్వం సహాయాన్ని పొందేటట్లు ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాలు జరుపుతుండేవారు. వారి బృహత్తరమైన యీ వ్రాణాళిక ఏనాడైనా రూపొందిన పక్షంలో ఆ ఘనత ఆయనకే చెందాలి. శ్రీ వాత్సవగారు గురజాడ జయంతి చాలా పెద్ద ఎత్తున చెయ్యాలని సంకల్పించి, చేసిన ప్రయత్నాలన్నీ విఫలం కాగా చాలా చిన్న సభపెట్టి అంతటితో తృప్తిపడవలసాచింది.

మహాప్రస్థానంలోని చాలా గేయాలకు భూమిక అయిన గీతం (back ground song) 'మరో ప్రపంచం ..' (శ్రీశ్రీ గేయాలు ఎత్తుకోవడం తిప్పాన్ని గురించి ఎప్పుడయినా చెప్పితే—చెప్పాల్సిన అవసరం ఎంతోవుంది—చెప్పాలి దాన్ని గురించి.) ఆయన ఇతర గేయాలలోని 'వస్తువు'కి అది ప్రాతి పదికగా గ్రహించగలిగాడు 'మహా ప్రస్థానం' గీతం లెక్కెన్ని, ఆదర్శాన్ని మనం ఉపేక్షిస్తున్నా మన్నమాట.

మరో ప్రపంచం, మరో ప్రపంచం.

మరో ప్రపంచం వినిపించి, అన్నాడు. ఇక్కడ 'కొత్త సృష్టి' గురించి చెప్ప తున్నాడు ప్రక్కనే 'జ్వాలా తోరణం'లో 'పుడమికి నేడే పుష్టి' లోబట' కంటాన, 'అధ్యుడయం' అనే గేయంలో 'నేడే ఈనాడే ఈనాడే జగమండా బలివిత్తి! నర జాతికి పరివర్తన, నవజీవన కుభనమయం అధ్యుడయం' అన్నా 'వస్తున్నా యొస్తున్నా'యే. జగన్నాథ జగన్నాథ జగన్నాథ రథపక్రాంత' అన్నా అన్నింటిలోనూ, ఒక కొత్త వ్యవస్థను, ఇదానీం వ్యవస్థకు భిన్నమయిన దానిని, విభజితమయిన దానిని విప్లవాన్ని ఆయన ఆహ్వానిస్తున్నాడన్నది ఆయన ఆకాంక్షిస్తున్నాడన్నది చాలా స్పష్టం. అది చాలా విపరంగా చెప్పడం ఇక్కడ నా పనికాదు. 'అనారం' అనే ఖండికలో అన్ని సంప్రదాయకమయిన విశ్వాసాంశు, Imageriesగా చెప్పి చివరికంటాడు— ఇప్పుడు పుడమి తల్లి పడుతున్న ప్రసవవేదన సృష్టినేకాదు, కొత్త సృష్టిని స్ఫురింప జేస్తున్నది—అని. ఆ సృష్టి ప్రభావం స్వర్గాన్ని వైతం కదిలించివేసింది. ప్రకృతినంతా పరవశంచేసింది. నిజంగా అలాంటి కొత్తబ్రతుకు వచ్చింది ప్రపంచానికి, అని రాసి వివాదాస్పద రాజకీయాల్లోకి పోను. నేను చెప్పాల్సిన అవసరం లేకుండా 'జ్వాలా తోరణం'లో ఆయనే చెప్పాడు. కొత్త సృష్టివండుగ జరుపుకోవడానికి ఆయన జ్వాలా తోరణం కట్టాడు. 'అదెసంవర్తపు తుపాను మేఘం తొలిగిగించిన తూర్యవిశావం. అనాధజీవుల సమాధులన్నీ అఘోరించి ఘోషించాయి.' ఇవి ఆఖరి చరణాలు కాదు కొత్తసృష్టి లక్షణాలు. 'అనాధ జీవులే' సమాధుల్లా నిశ్చేతనులై యెరోజులు దోయి అనాధజీవుల సమాధులే ఘోషించే — మార్పు వస్తున్నది. అప్పుడప్పుడే అవనిమీద. అదిచాలదా పుడమికి పుట్టినరోజు జరుపుకోవడానికి.

నవ కవిత్వావస్తువు లేమిటో చాలా list ఇచ్చాడు శ్రీశ్రీ. చాలా మందికి అందులో సైద్ధాంతిక (ideological) వాసన వస్తుంది. ఆ 'ఎగిరేసిన ఎర్రని జెండా' చూసి : శుభచెదిరిపోయే వాళ్ళకొరకు ఆ ఘాతెక్కిన గంధక ధూమానికి

ముక్కుల్లోంచి రక్తం పడేవాళ్ళకొరకు, ఆ రాబందుల రెక్కల చప్పుడుకు గుండెలు బేజారయి పోయేవాళ్ళకొరకు అవేవీ ఉదహరించి వానిలోని విశేషాలు చెప్పను. నేను గీసుకొన్నగిరి ప్రకారం అది నా పనికూడాకాదు.

“కదిలేది కదిలించేదీ
మారేది మార్పించేదీ
పాడేదీ పాడించేదీ,
పెనునిద్దుర పదిలించేదీ,
మునుముందుకు సాగించేదీ,
పరిపూర్ణపు బ్రతుకిచ్చేదీ.

నవకవనానికి కావాలని శ్రీశ్రీ అన్నప్పుడు మాత్రం ఆయనతో చేతులుకలుపనివాళ్ళు ఉండరు ఆయనతోపాటు కదిలేవాళ్ళు, మారేవాళ్ళు వుంటారా అంటే వేరే విషయం. ఒక ఊపు, ఒక చైతన్యం, ఒక పరిణామం ఉద్బృతంగా కొనివచ్చి శతాబ్దాల సుషుప్తి నుంచి మేల్కొల్పి బూజుదులిపి బంగారు సూర్యోదయాన్ని చూసలేని ‘కవిత కరక్కాయ నిజం.’ ప్రగతి పథం నిర్దేశించి జీవితానికి పరిపూర్ణత్వాన్ని కల్పించలేని కవిత నిరర్థకం. మరి ‘పరిపూర్ణపు బ్రతుకునిచ్చే’ కవిత్వమెలాంటిది. కవిత్వం ఎలా పరిపూర్ణపు బ్రతుకిచ్చి పైన చెప్పినదంతా చేయగలుగుతుంది అని ప్రశ్నిస్తే ‘మహా ప్రస్థానం’, చదవండి అని నమస్కరించిడమే నా జవాబు.

‘తీరికగా చదవండి. కావలిస్తే పడేళ్ళు ఆగండి. ఈ లోపల అస్తి సంపాదించడం పిలల్ని కనడం, ధరలు హెచ్చడంకాక, జీవితంలో ఇంకా ఏమన్నా మిమ్మల్ని అమితంగా influence చేసినవి జరిగివుంటే....అప్పుడు అవగాహన అవుతుంది- ఈ తీరని దాహం, ఏదాహమూ తీర్చలేని ఆవేదనా దాహాన్ని ఎలా తీర్చగలదో.

‘ప్రతిజ్ఞ’ అనే ఖండిక చివర తావినుతించే తావిరుతించే తావినిపించే. నవీనగీతికి, తావిరచించే నవీన రీతికి, భావం, భాగ్యం, ప్రాణం, ప్రణవం— ఏవేవో చెప్పాడు. అవి సందర్భవశాత్తు మొదటే చెప్పాను. అవి సహస్ర వృత్తుల నమస్తచిహ్నాలు.

ఓ హెన్రీ కథల్లో ఆఖరి వాక్యం చదివాకగాని, ఆ వెలుగులో అపైచెప్పిందంతా నెమరువేసుకొని విజంగా ఎంతగొప్పగా ఈ ఒక్క వాక్యంకోసం ఇదంతా పోషించు

కొచ్చాడు అనుకుంటాను. యిక్కట, అవతారం, జ్వాలా తోరణం, ప్రతిజ్ఞ చివరి చరణాలు చదివినప్పుడు అలా feel అవుతాము.

క్రామిక లోకము తన నవీన గీతికి, నవీన రీతికి, ప్రాణం, ప్రణవం— అంటున్నాడు. పద్య ఛందస్సుల పూర్వలింగం నుండి, మాత్రా ఛందస్సుల ప్రజాస్వామ్యముగానికి కవిత్వాన్ని గురజాడ కొని తెచ్చాడంటాడు శ్రీ శ్రీ. ఆ మాత్రా ఛందస్సుల ప్రజాస్వామ్య యుగంనుండి ముక్త ఛందస్సుల సోపలింగంవేపు కవిత్వాన్ని కదం త్రొక్కించాడు శ్రీ శ్రీ. అక్కడితో ఆగక, తన 'ఆచారాలను లోకానికి చేరువగా తన ఆద్యాలను సోదరులంతా పంచుకొనే వెలుగుల రవ్వలజడిగా' తన రచనలలో లోకం ప్రతిఫలించే— state less society పంటి—సీమలులేని కవిత్వాన్ని ఆవిష్కరించాడు.

మహాప్రస్థానంలో మూడు కథలున్నాయి. అంటే చక్కని కథల్లాంటి narrative poems ఉన్నవి. ఓహెన్రీ ముగింపులతో శ్రీ శ్రీ ముగింపులు ఎందుకు పోతున్నానో అవి చదివితే దాగాలెస్తుంది. అవి బాటసారి, భిక్షవర్షియసి, ఆకాశదీపం.

ఒక కొడుకు తల్లి మాటలు చెవినిపెట్టక పట్టిబంటులో బ్రతుకుదామని (సరదా పడితాడు) కూటికోసం, కూలికోసం బయలుదేరాడు. మూడురోజులు ఒకేతీరుగా తిరిగినా కూడా బ్రతుకుచెరువు దొరకలేదు. దిక్కుతెలియక బాట తప్పాడు. పల్లెటూళ్ళో తల్లి కళ్ళన్నీ వాకిట్లోనే. అతనికి శిరోదేదన అతిశయించింది. నల్లని రాతిపోలిక రాత్రి గుండెమీద కూర్చున్నది తల్లి తనను పిలుస్తున్నట్లు దృశ్యార్ తోస్తున్నాయి. అతను చనిపోయాడు. బాటసారి కళ్ళేబరంతో శతవాయువు ఆడుకుంటోంది. 'పల్లెటూళ్ళో తల్లికేదో పాడుకలలో పేగుకడిలింది.' 'పూర్ణిమకన్నులు కలువలచేరెను. పూర్ణిమనడకలు హంసల చేరెను, దుర్గను చేరెను పూర్ణమ్మ.' అన్న గురజాడ ముగింపుకన్నా కూడా ఎంతో Symbolic గా ఎంతో Suggestive గా ఉన్నది ఈ ముగింపు.

'భిక్షవర్షియసి' చనిపోవడానికి నిజంగా ఎంగిలాకే కారణం. ఆ ఎంగిలి పడకనే కడుపులోకి ఆ ఆదరువులేకనే ఆ ముసల్ది చనిపోయింది. మాంసం తిన్నంత దొరికిన వాళ్ళు ఎముకలు పారేస్తున్నారు. ఎముకలు కొరుక్క తింటున్న కుక్కకు వెర్రిగాలి ప్రశ్నకు జవాబు చెప్పాల్సిన ఆవసరమే కనిపించలేదు. తొండ ఒక ఈగను పడవేసుకొని తొందరగా తొలిగిపోయింది 'ఆ అవ్వే మరణిస్తే ఆపాపం ఎవ్వరి'దని

ప్రశ్నించిన 'పెరిగలి' శ్రీశ్రీ. ఆ కుక్క తొండ-ఈ సమాజంలో ఎవరి నేను చెప్పాల్సిన
అవసరం లేదనుకొంటాను.

'గదిలో ఎవరూలేరు గదినిండా నిశ్శబ్దం సాయంత్రం ఆరున్నర గదిలోపల
చీనుకులవలె చీకట్లు' (ఇలా ఆరంభమైన కథలను అనంతాక్షరంగా చూపవద్దు
ఈనాడు పత్రికలో) ఒక దురదృష్టవీరి ఉదయం ఆరున్నరకు ఆగదిలోనే ఆరి
పోయాడు. అదురదృష్టవీరికి కత్తి గంటమీద నెత్తుదొట్టులాగున్న దీపానికి oneness
ఆపాదిస్తున్నాడుకవి. ఆకాశతార ఆహ్వానగానంచేసింది, దీపం ఆరిపోయింది. తారగా
మారిపోయింది. ఆ దురదృష్టవీరి తారగా మారిపోయాడని, అతన్ని ఆకాశవీపంగా
ఆకాశానికెత్తుతున్నారు కవి-

ఎవటికి పోతావీ రాత్రి

—అవతలి గట్టుకు.

ఇంట్లోవింత భయంగాలిపే చీకటి, అవన్నరాలు వినిపించే తెగిన తీగలు,
చావు బ్రతుకుల రంగులనీడలు—ఈ రాత్రి వీనినుంచి విముక్తి ఏది? ఈ గట్టు మీద
వాతావరణం ఇలాఉన్నది. ఇంత అస్థిరంగా అస్తవ్యస్తంగా ఉన్నది. మరి ఎంత
రాత్రయినా ఈ రాత్రి సాహసించి అవతలిగట్టుకు పోనిదే అమృతమయిన సూర్యోద
యాన్ని ఎలాచూడగలం! కొందరు సూర్యుడు ఉదయించేదాక ఈ గట్టుమీదే ఈ చెట్టు
నీడనే, ఈ చీకటి చిట్టడవిలోనే చిక్కిఉంటారు కొందరు అవలిగట్టుకు పోయినా
ఈరాత్రి గర్భం చీల్చిస్తేకాని తేజస్సు ఫలించదని ప్రయత్నిస్తారు. సూర్యోదయం కొరకు
వేచివుండక చీకట్లను మబ్బులను తొలగించి సూర్యోదయాన్ని చూపిన వైతాళికుడు
శ్రీశ్రీ. ఈ అర్థంలో శ్రీశ్రీ భూమి మీదికి గంగను తెచ్చిన భగీరథునికి సాహిత్యంలో
సమవుజ్జీ.

చారిత్రక విభాత సంద్యల

మానవ కథ వికాసమెట్టిది?

ఏదేశం ఏకాలంలో సాధించినదే పరమార్థం.

ఏ శిలం? ఏ సాహిత్యం?

ఏ శాస్త్రం? ఏ గాంధర్వం?

ఏ వెలులకీ ప్రస్థానం?

ఏ స్వప్నం? ఏ దిగ్విజయం?

‘దేశచరిత్రలు’ మానవకథ వికాసాన్ని చూపాలని మానవ సమాజం ఏ వెల్లుల వైపు ప్రస్థానిస్తున్నదో ఏ స్వప్నం ఫలిస్తున్నదో దాచేస్తే దాగని సత్యాలు శోధిస్తున్నాడు కవి.

అభిప్రాయలకోసం చాఫలు లక్ష్యపెట్టనివాళ్ళు మాలోకి వస్తారు.

అభిప్రాయాలను మార్చుకొని సుఖాలు కామించేవాళ్ళు మీలోకి పోతారు

ఆ మేమెవ్వరమో మీరెవ్వరో తెలుసుకోవాలనే కుతూహలం ‘వ్యత్యాసం’ చదివిస్తుంది.

‘జగన్నాధుని రథచక్రాలలో’ పతితులను, భ్రష్టులను, బాధానర్పదస్థులను, దీనులను హీనులను ఇంకాఇంకా ఎందరో హతాశులను ఆహ్వానించి ఈ లోకం మీదేనండి. మీ రాజ్యం మీరేలండి, అని ముగిస్తున్నాడు. అంటే గీతం మొదలు దెబ్బన నాటికి— జగన్నాధుని రథంవంటి శ్రీశ్రీ కలం కదలిన నాటికి—వీళ్ళంతా పతితులు, భ్రష్టులు, హతాశువులు. అప్పటికింకా మరోప్రపంచం పిలుపులే వినవస్తున్నాయి. మరోప్రపంచం కిరీటపు ధగధగలు మాత్రమే కనిపిస్తున్నాయి. కాని గీతం ముగిసేవరకు జనులవలన తిరస్కృతులే, సంఘానికి బహిష్కృతులే, జితాసువులే, చ్యుతాశయులే లోకాన్ని లోగొన్నారు. ఇంత గొప్ప పరిణామాన్ని (నా ఉద్దేశం ఆగీతం మొదలై ఐపోయేవరకు సమాజంలో ఇంత పరిణామం వచ్చిందనికాదు.) ఊహించి అందుకై బాటలువేసి అంతవిస్తృతమయిన మానవ వికాస చిత్రాన్ని మనకు ప్రసాదించాడు శ్రీశ్రీ.

‘మహాప్రస్థానం’తో మొదలై ‘జగన్నాథ రథచక్రాల’తో ఐపోయినవి మహాప్రస్థానం గీతాలు. పిరిచిన ‘మరోప్రపంచం’, మనచేతికి మనరాజ్యాన్ని ఇచ్చింది ఇంతకన్న ఏ కవి తపస్సు ఎట్లావుంటుంది.

ఇలా శ్రీశ్రీ ముగింపుల గూర్చి చెప్పతూపోతే నా వ్యాసానికే ముగింపు లేకుండా పోయేట్లున్నది. ఇలాంటి ముగింపులుకాక ప్రమరంగా ‘మహాప్రస్థానం’ లో ఉన్న ముగింపులు force కోసం చేసిన పునరుక్తులు. అంటే గీతం ఏ మాటలతో ఆరంభ మవుతుందో, ఆమాటలతోనే ఐపోతుంది. వానిగురించి రాయాలంటే అదో వ్యాస మవుతుంది.

‘మహాప్రస్థానం’ గీతాలలో కొన్నిటిని Three cheers for man అనే పేరుతో శ్రీశ్రీ తానే ఇంగ్లీషులోకి అనువదించాడు. అందులో మొదట Three cheers for the man అని చిత్ర విచిత్ర వ్యక్తులకు అభినందనలు చెప్తు

—But, will this ever end ?

—No, this will never end.

అంటాయన. ఈ ‘మహాప్రస్థానం’ ముగిసేదీకాదు. మరిచిపో ముగింపులను గూర్చి వ్రాయడమేమిటి? ఈ దాహం తీరేదీకాదు దీనిలోని కవిత్వం గూర్చి ఏ మాట్లాడగలం?

‘ఒక ఖండిక రచించడమంటే ఒక విమానాన్ని నడిపించడం లాంటిది. విమానం ఎగిరే అప్పుడు, ఆకాశంతో ప్రయాణించేప్పుడు, తిరిగి నేలమీదకి చేస్తున్న ఈ మూడు దశల్లోనూ వైమానికుడు ఎంతో జాగ్రత్త, నేర్పు ప్రదర్శించాల్సి ఉంటుంది. సరే విమాన చోదకునికి సహజంగా ఉండార్చిన సాహసం గురించి నేను చెప్పాల్సిన పనేలేదు. కవికి కూడ ఈ లక్షణాలు ఎంతో అవసరం’

అన్నాడు శ్రీశ్రీ. ‘వినుపీఠుల్లో విహరించే’ శ్రీశ్రీ కవితా విమానాన్ని ‘లోకానికి చేరువగా’ ఎలా దిండుకాడో చూపే చిరుప్రయత్నం మాత్రమే యీ వ్యాసం.

[వరంగలు ‘మిత్రమండలి’ లో శ్రీశ్రీ సాహిత్యం గురించి జరిగిన సెంథోసియమ్ లో శ్రీశ్రీ సమక్షాన 13-11-63 లో జరిగిన వ్యాసం.]

మనఃకార్మికశాల × సుమనోధార్మికవేల

కె. వి. రమణారెడ్డి

త్రిపురనేని వెంకటేశ్వరరావుగారు రేడియో పత్రిక 'వాణి'లోను, 'హిమబిందు ఆంధ్ర సచిత్ర వార్షపత్రిక'లోనూ శ్రీశ్రీగారి 'అక్షరశ్రవణ' గురించి చేసిన విమర్శలను Starting Pointsగా చేసుకొని భిన్నాభిప్రాయమేదైనా ఉంటే దాన్ని ప్రకటిద్దామని ఒకటి;

సమీక్ష సమీక్ష అనే ప్రక్రియను ప్రారంభించినట్లుతుందని, రెండు;

ఈ కారణాలచేత నేనొక వ్యాసం రాశాను; అది 'సృజన'లో అచ్చె వచ్చి కొన్ని సంచికల కాలం ఊడిచింది. దానివల్ల 'మనఃకార్మికశాల' ఆ కావ్యసంకలనంలోని తొట్టతొలి గేయంలోనివే; ముద్రాపకుల ధర్మమాని దాని ముందూ వెనకూ ఉండవలసిన 'ఇన్వెర్స్ కామా'ని ఎగిరిపోయి రావుగారి చేత 'సుమనోధార్మికవేల' అనే శీర్షిక పెట్టించాయి. సమీక్ష సమీక్ష అంటే, ముందూ వచ్చిన చెవులకంటే వెనుక వచ్చిన కొమ్మలు వాడి, అన్నట్లుగా, ముందు సమీక్షించిన వారికంటే వెనుక జేసినవాడు తెలివిమంతుడని నా ఉద్దేశం కాదు. నేతృత్వంలోనూ శబ్దనేతృత్వంలోనూ మరెందు లోనూ ఆధిక్యం నాకుందని అనుకోవడంలేదు. అయినా ఎత్తిపొడుపులు గుప్పిస్తూ రావుగారి 'సుమనోధార్మికవేల' సుమనోధర్మాన్ని ఆసాంతమూ పాటించ లేకపోయి నందుకు విచారంగా ఉంది. త్వంకుంతా, త్వంకుంతా దోరణిలో సిగపట్ల గోత్రాలకుదిగే విమర్శాసంప్రదాయానికి వారసత్వం వుచ్చుకోవడం నాకు మాత్రం ఇష్టంలేదు. అయినా కావ్యవర్స కాబట్టి, రావుగారు లేవనెత్తిన ముఖ్యమైన అంశాలను ఒకటొకటిగా పేర్కొని, నేను చెప్పడమకొన్నదేదో చెప్పి, గుణాగుణ నిర్ణయాన్ని పాఠకులకు వికిచిజేస్తున్నాను.

(1) చందస్సు, అలంకారాలు, ధ్వని, వ్యంగ్యం, దౌఢిత్యం—కవిత్వానికి ఈ వస్తువుల అవసరాన్ని గురించి కొత్తగా ఎవరు చెప్పగలిగిందీ అంత ఎక్కువగా ఉండదు. ఆధునిక కవులకూ ఆలంకారిక ప్రమాణాలకూ సగమెరిక. వాటి గొప్పదనం ఎంత గొప్పదైనా, అస్పృహ వారికి అట్టే లేదు. “సాధికారంగా” కాదు, సవివరంగానే నేను చెప్పదలుచుకొన్నది. శ్రీశ్రీ తన కవితా గేయనిర్మితికై ఏరిన నానాభ్యనులకూ “ధ్వని” మతానికి ఏలాంటి చుట్టరికముందో నాకైతే తెలియదు. రాజకీయ కవిత్వమైనా తత్వకవిత్వమైనా కవిత్వప్రమాణాలని ఏవైనా కొన్ని స్థూల పదార్థాలు లోకంలో ఉంటే వాటికి తగ్గకుండా కవిత్వం చెప్పాలని నేనుకూడా భావిస్తున్నట్లు, లోగడ నేను రాసిన అనేక వ్యాసాలను బట్టి ఎవరైనా గ్రహించగలరు.

(2) మరి నేను తమతో పెట్టుకొన్నానని రావుగారంటున్న “తగువు” దేన్నిగురించి? కవిత్వ ప్రయోజనం గురించి ఏమో! యశస్సు, అర్థం, వ్యవహారం. ఉపదేశం మొదలైన ప్రయోజనాలతోబాటు కాంతా సమ్మితత్వాన్ని సద్యఃపరనిర్వృతిని విద్వేషాంతా విశాంమైన జాగా కల్పించి ఉన్నారు ఆలంకారికులు. ఇంగ్లీషు మాట Didactic కూ విదుర నీతీవగైలాల్లోని ఉపదేశాత్మకతకూ సాటుప ఉన్నదనుకొంటే కవిత్వం వట్టి ఉపదేశపుడుగా మారగూడదని ప్రతివాడూ ఒప్పుకొంటాడు. అలాకాక, ‘ఉద్బాహనం’ కిందికి అనుభవ ఫలాలైన కావ్యవరణాలన్నిటినీ నెట్టివేసి వీటిలో కవిత్వమే లేదనడం, ఆ కవి పట్ల సుమనోధార్మికత కొరవడడమౌతుందని మాత్రమే నేననేది. డాంట్, గెటేలదాకా ఎందుకు, తిక్కన లాంటి అస్మదీయులకు గూడా వంకరబెట్టే పీలు ఇందువల్ల విమర్శకులకు చేహుతుంది.

(3) ‘ఇద్గపృష్టి’లో ఇదుగో ఇక్కడ కవిత్వం వచ్చి గూడుకట్టుకొని ఉన్నది, అని నేనై కొన్నిచరణాలను తీసి పాఠకులకు చూపానని రావుగారనడం నిజంకాదు సరిగదా, వ్యాయం కూడాకాదు. ఆ గేయాలనుంచి శ్రీశ్రీ వైయక్తిక తత్వాన్ని రాబట్టే ప్రయత్నంలోనే, ఆచరణాలను ఎత్తి చూపవలసి వచ్చింది. ఆఖరుచి నిర్ణయంలోనేగాక ఆఖరుచి కల్పనలోనూ విస్తరణలోనూ పాఠకులకంటే ఎంతో ముందుండవలసినవాడు, దారివేయవలసినవాడు, విమర్శకుడే! ఉత్తమాఖరుచి అనేదిదుస్సాధ్యమైన ప్రమాణాలను స్థాపించి, గ్రీక్ రాక్షసుడు ప్రాక్రుప్టెస్వలె, వాటికి తగ్గినవాటివన్నిటినీ తెగగొట్టి వేయరాదేమో!

(4) కాద్వైత్ కూడా ఖండించాడని రావుగారంటున్న ఈ 'ఉద్బాటనలు' శుష్కమైనాద ప్రాయాలా? లేకకవి భావప్రకటనలా? వీటి నిర్మితితో హృదయానికేదైనా పనిబడిందా, లేక వట్టి మెదడుకేనా? అలాగైతే హృదయమూ మెదడూ వేర్వేరు అరలా లేక ఒకదానిపై మరొకదాని ప్రభావం ఉందా? అలంకారాలతో ప్రతిపద్య—ప్రతిరసోదయం కలిగిస్తూ స్వప్నాన్నో బ్రాంతినో : ల్పించి అహ్లాదం గొల్పడమేనా కవిత్వధర్మం, లేక వాస్తవలోకాన్ని కవి తన విలక్షణమార్గాన దర్శించి తన ఊహల బలంతో ఆ దర్శనానుభూతికి అక్షర రూపమిచ్చి మనస్సులను తట్టి మేల్కొల్పడామే మనుషులను ఉద్బోధించడం కూడానా? ఈ ప్రశ్నలెంత పాతవో అంత కొత్తవిన్నీ.

పైదల అనే జర్మన్ తాత్వికుడు కళకు రెండు ధర్మాలున్నాయన్నాడు. అష్టాదత్తకమైనదొకటి—'అపోలోనియన్'; ప్రభోధాత్మకమైనదింకొకటి—'దయోసీనియన్'. వీటిని గురించిరాస్తూ ఒక ఆధునిక మార్క్సిస్టు సాహిత్యవిమర్శకుడు—ఎర్నెస్ట్ ఫిషర్ The Necessity of Art లో ఇలాగన్నాడు. అయాకాలాలనుబట్టి ఈ రెంటితో ఏవో ఒకటి ప్రబలంగా ఉంటుంది, గాని సర్వకాలాల్లోనూ కళ తన ఆదిమ మూలమైన ఇంద్రజాల గుణాన్ని, లేదా భ్రమోత్పాదగుణాన్ని విడనాడగూడదు. వాస్తవాన్ని ఉన్నదున్నట్టుగా చెప్పడంగాని, చిత్రాకట్టడంగాని కళకాదు:

True as it is that the essential function of art for a class destined to change the world is not that of making magic but of enlightening and stimulating action, it is equally true that a magical residue in art cannot be entirely eliminated, for without that minute residue of its original nature, art ceases to be art. (P. 14)

శ్రీ శ్రీ చేసినాడని రావుగారంటున్న "ఉద్బాటనలు" ఈ magical residue ను కోల్పోయాయా లేదా అనికాదు ప్రశ్న. ప్రకరణమంచి విడచిసి విడిగా ఎత్తి చూపినప్పుడు, ఎంతటి మహాకవి రచనలోనైనా ఇలాంటివి తగలకపోవు. శ్రీ శ్రీ లోకదర్శనానికి అవి కవిత్వరూపప్రకటనలు మాత్రమే. ఆద్యంతాలు ఏక స్థాయిలో పద్యంనుంచి "రసం" బొటబొటాకాడదని, purple patches లాంటివి కొద్దిగానేఉంటాయనీ నేను చెప్పవలసిన పనిలేదు.

(5) ఇంతకూ కిప్లింగు కవిత్వమూ శ్రీ శ్రీదీ ఒకలాంటిదేనా? రాజకీయాలను కావ్యవస్తువులుగా స్వీకరించేవరకే వారిద్దరికీ ఏదైనా పోలిక. 'వెర్సు' (verse) కూడా 'పామిట్రీ'కి టి. యన్. ఇలియట్ లాంటి విమర్శకులు చూపిన తేడాను, విమర్శకులోకమంతా తలచుకున్నదని నేననలేను. వాటిమధ్య విలువలకు సంబంధించిన తీర్పు (value judgement) కానివ్వడం లేదంటూ ఇలియట్ స్వయంగా రాశాడు. (On poets and poetry: Rudyard Kipling P. 251) ఇక, కిప్లింగు గొప్పకవి అంటూ ఏ విమర్శకుడైనాసి ఉన్నాడా. అని రావుగారు గుతున్నారు. గొప్పకవి (major poet) అయినా కాకున్నా, మహాకవులకున్న ఒక అసాధారణ శక్తి—తన కావ్యవరణాలను స్వజాతి జనుల వాగ్దేవహారంలోకి సూటిగా ప్రవేశింపజేసే శక్తి—కిప్లింగు కుండేదని లారెన్స్ డ్రెల్ అంటున్నాడు (key to modern Poetry P. 86). A classic of the second rank అనివార్డు రాశాడు. (Twentieth century English literature, P. 146). అధునిక విమర్శకుల నిర్ణయం ఇలాగుంది. ఒక్క మాటతో కొట్టివేయదగిన కవేమీకాదు కిప్లింగు. వ్యాట్ విట్టన్ అంతకంటెకాదు. 1910-లో సాంఘికోత్తేజంతో కవిత్వం రాసిన ఆడెన్, స్పెండర్, మేస్సెన్, డేలెవిన్ ప్రభృతులు మరీమరీకాదు. సాందర్యవాద విఖిలాల మీదినుంచి చూస్తేనే తప్పు. ఈ కవులెవ్వరూ క్షుద్రపురినిపించరు, అలా అనిపించే మనస్తత్వమే ప్రమాదకరమైనది. అది నిండుకుళ విమర్శకు దారితీస్తుంది. ఈ చివరివారినిగురించి స్కాట్ జేమ్సు ఏమంటున్నాడో చూద్దాం: "The 'modern poets,' by example and precept, have successfully destroyed respect for 'all too musical,' the sentimental, the nonsensical in poetry, for querulousness, vogueness mere prettiness. They cultivated the use of hard, vivid and brutal images. They administered a tonic that was needed, though the tonic was bitter. They introduced an educated male intelligence into the practice of art, and refined the dross of loose thinking and metrical verbiage. They became exacting critics of the contemporary world, the contemporary scene. (P. 223-224). ఒక్కవేటుతో ఇందరు కవుల తలలుతగ్గరించి ఆకవులను చెయ్యడం ఎంత సులువు!

(6) 'యోని' గురించి ఇప్పటి వరకు ఉప్పత్తిల్లిన వ్యవహారాలు. 'హిమబిందు' ఆ శబ్దాన్ని పునరుల్లేఖించి "సాధుసాధు" అన్నందుకు, అంత ఉలికిపాటుండుకనే బోకణిలో నేను రాస్తే, ధ్వని గురించి అలాంటివారికి నేర్పేవని నీకెందుకని రావుగారు నన్ను నిలదీశారు. "శాస్త్రయోనిత్వాత్" అని బ్రహ్మసూత్ర భాష్యంలో వదిలివేవారు యోనిగురించి గాఢపడడమే? 'శాస్త్రకారణత్వాత్' అనక 'యోనిత్వాత్' అని ఎందుకిటువంటి వచ్చింది భాష్యకార్లు? అల్లెలమైన శబ్దాన్ని ప్రయోగిస్తేనే గాకుండా అల్లెలార్థస్ఫురణ కలిగినాకూడా చెవులు నూసుకోవలసినదేగదా! అల్లెలమని కవికి బొత్తుగా తెలియక, ఒక మంచి గీతాన్ని ఒకటి ఒక్క పలుగాకీ మాటతో చెడగొట్టుకొంటూ, యోనిశబ్దాన్ని వాడినాడనుకొందామా? లేక అల్లెలమని ఇతరులనుకొన్నా తాను సూచించదలచిన గంభీరార్థంయొక్క అవసరాన్నిబట్టి, దాన్నివాడసాహసించాడనుకొందామా? Struggling to be born అనే అర్థం వచ్చేందుకు 'ప్రసవేద' అని, 'పుట్టిపోవ్వు' చగ్గెలా వాడిఉండవచ్చుగదా? అలా వాడలేదంటేనే కవి ఉద్దేశమేదో బోధపడుతుంది. కవి ఉద్దేశంలో నిమిత్తంలేని విమర్శ సర్వాధికారికాబోదు సరిగదా, శృణవాధికారి అవుతుంది. కవులు నిశీకురాలని వస్తుంది.

(7) మార్క్సిజం, ప్రాయిడిజం చగ్గెలా చర్చల్లోకి నేనిప్పుడిక్కడ దిగడంలేదు. అయితే ఒకమాట, మార్క్సిజం ఎప్పటికప్పుడు చేర్చుమార్పులకు లోనౌతున్న, లోనుకావలసిన భావజాలం. జాక్ లిండ్సే వంటి విమర్శకులే ఎగ్జిస్టివ్ లైబ్రరీనికీ మార్క్సిజానికి బొత్తు కలవాలంటున్న లోజులివి. అయినా మార్క్సిజం 'నైర్మల్యం' గురించి, రావుగారెంత అనుభవజ్ఞులైనా పెద్దగా నేర్పగలిగిందిలేదనుకుంటాను. అలాగే సక్రియలిజం గురించికూడా, నేనుగానీ, వారుగానీ ఎక్కువగా చెప్పగలిగిందిలేదు. ఫ్రెంచి సక్రియలిస్టు కవులుకూడా పూర్తిగా automatic Writing సాధించలేకపోయారని సాహిత్యచరిత్ర చెబుతున్నది, ఈ విషయంలో నారాయణబాబు కంటే వెనుకబడిన శ్రీశ్రీ. చైతన్యమివ్వడానికీ అవ్యక్తజగత్తులో మునిగి దాని వివరాలన్నీటినీ కాగితానికి ఎక్కించగలిగాడని నేననుకున్నా. బతికించాడు, అర్థాన్ని అభ్యాసపు ఆదివిరోధ వదలేశాడు. అయినా ఇతరుల దృష్టిలో సాహసమనిపించేంతటి వైచిత్ర్యం తన అనేకరచనలలో సాధించుకొనేందుకైనా, ఈ సక్రియలిస్టు పద్ధతి శ్రీశ్రీకి వదిలివచ్చింది. లాభ నష్టాలంటే నాదృష్టిలో ఇవే. కాడ్గెలు పుస్తకాన్ని ఇంతవరకూ చదివి ఎరగని నేను 'అనవాయితీ' మాటల నెలా రాయగలను? అయినా ధ్వనిత్యాది శబ్దాలను ప్రయోగించడం 'అనవాయితీ' కాకపోతుందా?

(8) 'గుణగ్రహణైకదృష్టి' నాకున్నదని రావుగారు హేళనచేస్తున్నారు. మంచిది. దోషనిరూపణకై శక్తిలేనందుకే ఎవడైనా సంతోషించాలి. ఆ దృష్టిని కాస్త తెన్నెదీ మీదికి ప్రసరింపజేయుమని సలహా. అంత యోదాశ్యం నాకింకా అలవడలేదు. క్లియోపాత్రా నాసిక మలాలాడింటే చరిత్ర తాదమారై ఉండేదని, వ్యక్తుల గుణ గణాలు ఒకదేశ చరిత్రను దాని క్రమం నుంచి తప్పించివేయగలవని, అనుకొనేంత చారిత్రిక భౌతిక వాదంకూడా నాఅనుభవానికి వచ్చిఉంటే బాగుండేది.

(9) చివరిమాట. త్రిపురనేని వెంకటేశ్వరరావుగారేకాదు, 'హిమబిందు' గారు కూడా గౌరవార్హులునాకు. మా దృక్పథాలలోనే అంతరంగం ఉండవచ్చు. అయినా కవిత్వం అకవిత్వమైపోతుందనేంత తేడా విమర్శలో కనిపిస్తే, ఆ కవిత్వంలోనో ఆ విమర్శ లోనో ఏదో లోపం ఉందనుకోవాలి. 'మహాప్రస్థానం' లోనూ, 'ఖడ్గసృష్టి' లో ఉన్నాయని రావుగారంటున్న 'ఉద్బాటనలు' ఒకటికాదు, బోలెడున్నాయి. దాన్ని మెచ్చి చీన్ని మెచ్చకపోవడం నాకు విచిత్రమనిపిస్తున్నది.

అయినా శ్రీశ్రీగారి 'ఖడ్గసృష్టి' 'మహాప్రస్థానానికి దీటాతుండని అప్పడూ ఇప్పడూ నేనూ అనుకోవడంలేదు. దానిపోలికలు చీనికిలేకపోలేదని చీనిలో ఐదారు మంచి ఖండికలున్నాయని మాత్రమే నేనన్నది. మిగతవికూడా పూర్తిగా కొట్టి వేయదగినవికావు. శ్రీశ్రీవేకాదు, ఏ కవి రచనలనైనా అలాగింటావేసే విమర్శకులను నేను మెచ్చుకోలేను—అది నాబలహీనతకావచ్చు. విమర్శకుడు నియంతకాగూడదు పులహిటి శాస్త్రకాగూడదనే నాకోరిక.

అలాంటి వసంతంలేకున్నా ఇది శ్రీశ్రీ కవిత్వహేమంతమని నేనన్నందుకు, 'నా ఉద్దేశాన్ని వెల్లడించినా సరికాదంటూ, రావుగారు హేమంతంచుట్టూ దకికట్టి వేశారు. ఫలరాశికి పసిమికి అటుతువు సంతేతం నాదృష్టిలో. వారిదృష్టిలోవట్టితై థిల్యానికి సంతేతం! అయినా నావివరణతో వానికి పనేముంది? వారన్నదే పేదం. వారుచెప్పిందే సత్యం! అలాగే నేను కారల్ టెక్నిక్ వాక్యాలను పేర్కొంటే, శాండ్ బర్గ్ కాదు, రెడ్డిగారే అలా రాస్తున్నారంటున్నారు. చీని అర్థం నేను చదవనిదాన్ని చదివినట్లు చూపు తున్నాననా? ఇది అన్యాయం. అయినా ఏంచేద్దాం? శాండ్ బర్గ్ Harvest poems నేను చూడలేదందామా, ఆయన చూడలేదందామా? ఇంత చండశాసనమైతే ఎలాగంటి బతకడం!

కుందుర్తి కొత్త కావ్యాలు:

నగరంలో కుందుర్తి—కుందుర్తిలో వాన

హాహన ప్రసాద్

ఇది ప్రసిద్ధ వచన కవితోద్యమ కవి కుందుర్తి ఫ్రీవర్న్ ప్రంట్ తరపున వెలువరించిన కొంగ్రాత్త కావ్యం. 1949లో అన్నారు కుందుర్తి:

“ఇది నా కవిత్వం—గీత; వినేవాడు నరుడు
చదువూ సంవ్యూహరాని రోడ్డుమీద పామరుడు
లేమి తల్లి యొడిలో నిరంతర గాఢ నిద్రాపరుడు” అని.

ఇప్పుడూ ‘నగరంలో వాన’లో అదే అంటున్నారు. గొంతుమారలేదు. కావి కొంచెం శీరవచ్చిందేమో!

“నిజమైన జనభర్తం

లోకంలో కవిత ఒక్కటే,” అన్నప్పుడూ (ఇప్పుడు) గొంతు ఒక్కటే. కొంచెం వేదాంతి అయ్యాడేమో. కావి ‘శుష్క వేదాంతి’ (?) (క. వి. జనశక్తి) అయిపోయాడా?

వాన ప్రధాన వస్తువు కనుకనే కాబోలు ఆయన రాసుకున్న ప్రవేశికాకృతిలో ఉన్న సంజాయిషీ ఉరుములూ మెరుపులూ అయ్యింది. ఈ కవితా సంపుటికి తలమానికమైన శీర్షికా కవిత ‘నగరంలో వాన’ వ్రాయటానికిగల మూలకారణాన్ని కవి వెల్లడిస్తూ, తాను విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారి శిష్యుడని చెప్పుకున్నాడు మనతోకూడ, బుక్క వెంకటేశ్వర్లు గారితోనే కాకుండా. కుందుర్తి ఎప్పుడూకూడ యుగేయుగే నాటినుంచీ తాను మధ్యేమార్గ గామినని చెప్పుకుంటూ వస్తున్నాడు. ఇందువల్ల వచన కవితోద్యమాని కంటే, ఆయన వచన కవితకే ఎక్కువ నడుపాయాలు కలిగినయే.

వచన కవిత్వాన్ని ఒక ఉద్యమంగా చేసింది ఈయనే. నిర్నిబంధమైన ఏకస్తువైనా ఉద్యమ నిబంధనల్లో వేనికైనా ఎలాకట్టుబడిపోతుంది? 'వచన కవిత్వ' అన్న పుస్తకం ప్రచురించినప్పుడు కూడ, అందులోని వ్యాసకర్తలు అప్పటివరకూ రాయబడిన వచన కవిత్వను, కవుల్ని సమీక్షించారేగాని, అందులోని ఏవ్యాసకర్తా వచన కవిత్వాన్ని ఒక ఉద్యమంగా భావించలేదు. ఈ నాడు వచన కవిత్వ ఉద్యమంగా సాగుతున్నది ఒక్క దిగంబర కవులలోనే. మిగతా వచన కవులెవరూ ఒకరికొకడు తెలియరు. బహుశః ఒకరి కవిత్వ నొకరు చదివికూడ ఉండరు. అలా చదవాల్సిన అవసరమూలేదు. కనక వచన కవిత్వ పూర్తి స్వేచ్ఛరో వ్యక్తినించి, కేవలం ప్యక్తుల్నించి గొప్పశక్తితో ఆవిర్భవించిన నిరవధిక ప్రక్రియ.

ఇక వానచినుకుల విషయం. వాన చినుకులను వర్ణించినతీహా, సూక్ష్మ పరిశీలన తనవిగాక, కేవలం విశ్వనాథవారి ఏకలవ్య శిష్యత్వం వల్లనే వచ్చియు అనే భావన మనకి స్ఫురింపజేస్తాడు. ఇది చాలా మంచి కవిత్వ అని ఒప్పుకుంటూనే విశ్వనాథ జర్నల్స్ వర్ణనకీ, కుండుర్తి నగరంలో వానచాల వైవిధ్యం, వైరుధ్యం surroundingలో atmosphereలో, topography లో, themeలో తప్పక ఉంటాయనే ఒక చిన్న అనుమానం ఈ సమీక్షకుడికి కలుగుతుంది. మచ్చుకీ, విశ్వనాథకి ఇలాపర్ణించే taste, habit, sympathy ఉంటాయా?

“నడి బజార్లో పడిపోయిన మూర్ఖవాడు

బిందెతో దాహం త్రాగినట్లు

“ఉడువీచి నుండి జారిన ఒక మంచుకొండ ఏవోపగిలి

శతకోటి శకలాలు బిందువులుగా మారి'

“అధరోష్ఠంమీద వ్రాలిన చినుకు

మధువు వాసనవేసి కాబోలు ... ..

'నగరంలో వాన' అనే ఖండకను వచన గేయం అన్నారు. ఎలా అవుతుంది? వచన కవిత్వ అనాలి.

కుండుర్తి మధ్యేమార్గం ఎటువంటిదంటే—యుగేయుగేనూ, అప్పటి నగరంలో వానలోనూ పద్యాలు ఇమడ్చటం, క్లీవర్స్ ఫ్రంట్ తరపున అచ్చువెయ్యటం విశ్వనాథ ఏకలవ్య శిష్యుడని చెప్పకోవటం. ఈయన విశ్వనాథ అంటే మరొకరు

శ్రీశ్రీ ఏకలవ్య శిష్యుడననీ చెప్పకొంటారు. ఏ సాంప్రదాయకమైన గౌరవాన్నో, ఏ అసాంప్రదీయ కీర్తినిో అడ్డుపెట్టుకోవాల్సిన అవసరం అటుకుందుర్తికిగాని, ఇటుమరొక శ్రీశ్రీ ఏకలవ్య శిష్యునకుగాని ఎందుకు కలగాలి?

వృత్తాలుకూడ రాయగలిగి ఇలాంటి అప్రాచ్యపు పని (వచన కవిత) కి మీందుకు పూనుకున్నామో చూపటానికా అన్నట్లు పద్యాలు ఇందులో ఇమడ్చటం కేవలం వచనకవిత్యమే రాసేవాళ్ళకు, పద్యాలు రాయలేనివాళ్ళకు ఒకదెబ్బ. వాళ్ళకే గాదు, వచనకవిత్యం ఒక ఉద్యమమే గనక అయితే ఉద్యమానికే దెబ్బ. వచన కవితదాగా రాయగలిగిన వాళ్ళల్లో పద్య కవితకూడ రాయగలడం ఒక additional qualification కారాదు. ఇప్పుడేమోగాని, ఇక ముందువచ్చే వచనకవులకీ ఛందస్సు అనేది ఒకటి ఉందా, ఉంటే ఎట్లా ఉంటుందేమిటి అనే అనుమానాలు కలుగవచ్చును. అప్పుడు పద్య కవిత రాయలేమనే దిగులు వాళ్ళకుండదు.

కుందుర్తి కవిగానూ, రాజకీయవాదిగానూ అనార్కిస్టు కాదు. అంచేత— చార్మినార్ మీదపడిన చినుకు బూప్సా చినుకు. శాసన సభా శిఖరంమీద చల్లగా జారిన బిందువు ప్రజాస్వామ్య వ్యవస్థకు ప్రతీక. మనుషుల్లానే చినుకులకీ గోర్తుల కెక్కటమంటే ఇష్టముండదు. మైకోర్టువి తప్పించుకుని ప్రక్కనున్న మూసీనది నెన్నుకుంటే. చివరికి ఈ అనంతధార నావగల్గిందీ శాసన గల్గిందీ శాసన సభమీద పడిన చినుకొక్కటే. చివరికి దానికే విజయం.

‘స్వాభివందన’ అనే ఖండికలో కవి, రాను సామాన్యుడికి దగ్గర చుట్టాన్ననీ కాలంతో జీవిస్తూ గాఢంగా భావిస్తూ అమరత్వం కోరేచువిడిచిననీ, ప్రజలికేవేభాషలో పద్యాలు (పద్యాలు?) రాసుకుంటాననీ చెప్పకంటాడు. అవు.

వాన తర్వాత యీ కవితా ఖండికలో వర్ణనానై వేద్యం సూర్యుడికి దక్కింది. మంచునీ, చలి సంక్రాంతినీ అందంగా వర్ణించాడు. సంక్రాంతి సూర్యుడు నగరపు సూర్యుడుకాదు పల్లెపట్టువాడు. సాతాని జియ్యూరూ, ధాన్యవాసి, గుంగిరెద్దు, గొబ్బిళ్ళూ, గోరంటాకూ అన్నీకన్న యీ కవితా ఖండం మామూలుగ ప్రతి సంక్రాంతి వీసావళికి వ్యాపార పత్రికల్లోపడే గీతాల్లాలేక ఎంతో ఆనందస్ఫోరకంగా, అందంగా హాయిగా, ఆనందానికి స్థాయిగా ఉంది.

‘నెహ్రూ మరణించాడో నేనే మరణించానో’ అని గుండె మూలల్లోంచి వొస్తుందో దుఃఖం. ‘రోజాపువ్వు’ అనే ఖండికకూడ ఇదే విచారంతో రాసిందే. ‘ఎవరు వీరులో’, ‘షష్ఠాంతాలు’, ‘ఇప్పుడేవచ్చిన వార్త’ — చైనా దురాక్రమణ సమయంలో స్వాతంత్ర్య ప్రియుడైన కవి ఆలపించిన గీతాలు. ‘నాగార్జున సాగరానికి వాయాత్ర’ జాతి సంపద పెంపునికోరే కవి ఆశకి చిహ్నం.

‘కాలంతీరు’ శిశిరవసంతే వునరాయాకః అన్న అర్థంలో కవిచెప్తాడు. “జనన మరణ సంధ్యల చివళ్ళకు అంటుకుని పరిమితమైనట్లు కంటికి కనిపిస్తుంది” కాలం కానీ నిజానికది, “ఆద్యంత రహితమైన అవిచ్ఛిన్న వలయమూర్తి”.

‘ఒకమారు రారాదూ చూద్దువుగాని’ అని ఈశ్వరుణ్ణి నవలచేస్తాడీకవి — తన నిరంతరాన్వేషణలో తాను చూచిన దృశ్యాల్నీ తాను సాహిత్యంలో ప్రవర్తింపజేస్తున్న మార్పుల్నీ రెబెల్లాగా.

కావ్యవతారికలో కుండుర్తి ఒక సమన్యను చర్చించాడు. కావ్యవస్తువూ రూపమూ ప్రజాబాహుళ్యానికి దగ్గరవుతున్నాయనీ, అందుచేత కవితలో, కవితా వ్యక్తీకరణలో మార్మిక వాద లక్షణములు పరిహరించాలనీను. కవితలో అయోమయత ఉండకూడదు నిజమే, అస్పష్టత ఉండకూడదు నిజమే గాని స్వచ్ఛస్పష్టతను ఎలా గిరిగీచి చూపగలం? ఎవడేనా సాంకేతిక ధ్వనివాద కవితను రాస్తే మార్మికడికింద కొట్టి పారేయ్యాలిందేనా? వ్యక్తివాదమూ పనికిరాదన్నారు. ఎంతవరకు కవి తన కవితలో వ్యక్తి? ఎంత వరకు సమాజంలో శక్తి? అంతర్వీక్షణం, ఆత్మగతమైన చైతన్యం ఏమీలేకుండానే నగరంలో కురిసిన మామూలు వానని చినుకు చినుకూ ఆపాతమధురంగా వర్ణించగలడా? ఆత్మాశ్రయ కవితఅనేది ఈనాడు పనికిరాక పోయిందేమో గాని, ఏనాడూ అది అర్థంకావటానికి ఏ వివాదాలు అడ్డుకొచ్చాయి? ఈ కవికి గురుతుల్యులైన కృష్ణశాస్త్రి గారెవరు మరి? ఈ కవికి గురువైన విశ్వనాథ ‘గిరికుమారుని ప్రేమగీతాలు’ మాటేమిటి? ఈ కవికి ఒక్కనికీ అన్నట్లుగా అంచులదాకా అమృతం నించి గీతాంజలి పాత్ర అందించినదెవడు? అంతర్ముఖుడు కాని పక్షంలో (ఈనాటి వచన కవులు ఇస్మాయిల్, వజీర్ రహ్మాన్, వరవరరావు, చలం, అద్దేపల్లి రామమోహనరావు, సోమసుందర్ — వీళ్ళంతా అంతర్ముఖులైన బాహ్యవరణపైన రెబెల్స్ కారా?) కుండుర్తి ఇందులోని ‘సీ రథం’ అన్న కవిత ఎలారచించగలడు? ఇలా సత్యం హతాధ్వర్యన మివ్వగలదా?

“తత్వ వేత్తల మహాదర్శనం

తలపాగా చుట్టుకుంది

వక్షోజం ఒక్కటే ఉంది

ఒక చేతికి రంగురంగుల గాజులు”

ఈ సత్యం తెల్లగా, చల్లగా, కవిత్వపుగాలిలా, జాలిలా, స్థిరంగా, అజ్ఞానహరంగా, దీపపువెల్లులా సాక్షాత్కరిస్తుంది. మరి వక్షోజం ఒక్కటే ఉండటమేమి కర్మ? అర్థనగ్న సత్యసందర్శనమా ఇది? ఇందులోని కవి ప్రతీక ఏమిటో తెలికపోతే ఇదీ అస్పష్టతగా అయోమయతేగనా? ఈ ఒక్క సందర్భంలో తప్ప, ఉప్రోద్ధాతంలో కుండుర్తినించి విడివడాల్సిన అవసరం ఎక్కడా కనిపించదు.

కవిత్వంలో మధ్యవాది అయినట్లే రాజకీయాలోచనల్లో కుండుర్తి మికవాది. బహుళ: కుండుర్తి మీద, సోమసుందర్ మీద దుమారానికి, అతివాదుల ఉక్రోషానికి అదే కారణమేమో! అతివాది చేపట్టినదీ వచన కవిత్వమే. సి. విజయలక్ష్మి లాంటికివి సామాజికమైన విప్లవాన్ని కోరితే — బూతుల్లో వచనకవితలో దిగంబర కవులు, ఇస్మాయిల్, మానసిక విప్లవాన్ని కోరుతున్నారు. వీళ్ళిద్దరి మధ్యాఉండి అద్దేవల్లి రామమోహనరావు, వజీర్ రహ్మాన్, మోహన ప్రసాద్ “అతి మానసిక” విప్లవాన్ని, చైతన్యాన్ని కోరుతున్నారు. కుండుర్తిలోని ఆధిభౌతిక విచారాన్ని చూపించే ఖండికలూ కొన్ని ‘నగరంలో వాన’లో ఉన్నాయి. ‘సత్యసందర్శనం’, “ఆరిపోతున్న కుంపటి” ఇందుకు ఉదాహరణలు.

రెండంతస్తుల బస్సులూ, రాత్రి సినిమాలూ, అయిదు గంటలకు మూసేసే ఆఫీసులూ, ఉన్నిసూటులూ, పరుగెత్తే బడిపిల్లవాడూ, ఆగస్టు పదిహేనున జండా వందన దృశ్యం, రిజైలో కూచున్న మోషా సుందరీ, తగరపు తాళిబొట్టులా తళతళా మెరుస్తోన్న హుస్సేన్ సాగరం చెరువూ, టపా మోసుకొస్తున్న విమానమూ. సిమెంటు గొడుగుకింద ఉన్న ట్రాఫిక్ పోలీసూ, వర్షంలో ఎక్కువ బాదుగఅడిగే రిజైవాడు వణుకుతున్న పాలవాడూ, (మరీ కల్తీపాలు వానలో!), చేమంతిపూలు కొంటూన్న కొత్త గృహస్థూ, వానవల్లప్పలాడుతున్న పిల్లలూ, — ఇలా ఒక్క అరగటపోతే “అనంత కోటిదృశ్యా”లను చూస్తుందానగరంలో కురుస్తోన్న వాన. ఇంక మనక్కనిపించే దృశ్యాలు, అనంతకోటి దృశ్యాలు.

తన పుట్టివరోజు తనకీ మరురోజుల నివ్వదు. మహాఅయితే అప్పు పుట్టిన రోజులా ఉంటుంది. కవిగాగాక మరెవరిగానో పుట్టిఉంటే తనలోని క్రోధానికి, వైరానికి, కోపానికి కళ్లుకీ ఆకృతి ఇచ్చేవాడే కాని వెళవది:

“కాని కవిత్వం ఒకటి ఉంది.

కదల వియ్యదు, మెదల నియ్యదు

మెత్తగా చేస్తుంది మనసుని.” ఎంత నిజం!

“అంతా చూస్తోనే ఉన్నాను” అనే ఖండికలో కవి. రవీంద్రుడికి ఎంతో సన్నిహితుడౌతాడు. నేలమీది సంక్రాంతి వేడుకల్ని పైనెక్కడోఉన్న ఆకాశపు వస్తువులతో ఉపమించి చెప్పడం చాల మనోహరంగా ఉంది. — “ఆకాశంలో సంక్రాంతి”లో. కవికలో fade out శిల్పాన్ని చూపిస్తుంది ‘అభియోగం’ అనే ఖండిక. వృత్తాన్ని వదిలేసి మానవవృత్తాన్ని స్వీకరించినందుకు కవిమీద అభియోగవత్తాలు. కాని కుందుర్తి వృత్తాన్ని వదిలించెక్కడా! ఇదే అసలు అభియోగం.

ఋతువుల్ని అన్నిటిని పనిగట్టుకుని ఇంత అందంగా వర్ణించటం వచన కవి కావ్యాలలో ఇదే ప్రథమమేమో.

ఇక చివరి నాలుగు కవికలూ కలిపి వేర్వేరుగా అచ్చువేస్తే మరొక కావ్యంగా బావుండేదేమో. అవి: 1. అజ్ఞాత శైశవం, 2. ఆరంభ యౌవనం, 3. అనమర్థక మారం, 4. అవసాన వార్ధక్యం. వస్తువువల్లా సంవిధానవల్లా ఇది ‘నగరంలో వాన’లో ఇమడదు. ప్రత్యేక కావ్యమే అవుతుంది. ఇకపోతే సినిమాలోని కథానాయకుడి ఇందులోని పుట్టగనే చచ్చిపోయిన బాబుడికి ఎంత ప్రోలికలున్నాయో విచారించడంలేదు. కోశేశ్వరరావుని కుందుర్తి చంపేసాడు చివరికి, మొదట్లోనే. ఫ్రాయిడ్ సిద్ధాంతాలేమైనా (Forgetfulness దృష్ట్యా, wish fulfilment దృష్ట్యా) యీ చంపేయటానికి కారణాలేమైనా చూపిస్తాయేమో విచర్యకులు చూడాలి. షేక్స్పియర్ పాత్ర ఫార్స్టాప్ మృత్యువులా. ఈ బాబుడే (ఉరఫ్ కోశేశ్వరరావు) పెరిగితే సినిమాలోని నాయకుడి ప్రోలికకాదగ్గర పడ్డాయినో, గోపీచంద్ అనమర్థుడిలా అంతమౌతాడనేమో సావం — హాస్పిటల్లోనే అడుగులో హంసపాదులా, అమృదిత కావ్యంలా చని పోయాడు చమత్కారంగా. ఇలాంటి మృత్యువు ఏ అమృదయకవి అయినా ఆదర్శంగా చూపించగలడా?

ఏమయినా, వచన కవిత్వానికి ‘నగరంలో వాన’ పుష్టి, తుష్టి, సంతుష్టి తప్పక కలిగించవచ్చని ఆశించవచ్చు. చివరి నాలుగు కవుల్లోనూ కుందుర్తికోరే కథాత్మక శైలి ఉన్నది. కాకపోతే కథ కంచుకి వెళ్ళిపోతుందనుకోండి! ముఖచిత్ర రచన ఆలోచనోద్దీపంగా ఉంది.

‘నాలోని నాదాలు’

వి. సి. మాళి

ఆధునికతకు (తెలుగు కవిత్వంలో) వచనలత అంటుకట్టనవారెవరైనా, పురాతన ఛాందస విమర్శకు ‘మేషకంఠీరవంబు’ల కందఃకండా, తీగసాగవందిటి గుంజపట్టించిన వాడు మాత్రం ‘కుందుర్తి.’ రూపురేఖ తీగబిసి, ఉద్యమాల తలలుడువ్వి, పువ్వులూ పిందెలూ తొడిగే తరుణంలో, చేపపుచ్చి తొర్రలు దోలుచేసినా సంప్రదాయ భారతి తరుకోటరం విడవలేని వద్రంగిపిట్ట సమీక్షల పడగాడ్పులకు కందకుండా, ఉబుసుపోక పాఠకులుచూపే నిరాదరణ నీటియెద్దకి కెండకుండా, అందవందాలు చెరపడమేకాక, అరుచీవికారంగూడా కలిగింపగలిగిన సాహిత్యరాజకీయ తత్వాల చీడలా తెగుళ్ళూ కొరకకుండా¹, కలుపు మొక్కలు ఎక్కువగా పెరగకుండా, పాదుతిరగద్రవ్వి, సున్నపునీళ్ళుబల్లి, తేమబలంతోనైనా తీగమాడకుండా చేయవలసిన అనురక్తబాధ్యతా, కలిగిన అర్హతా, రెండూ ఉన్నాయి ‘కుందుర్తి’కి. ఇది వచనకవిత్వాభిమాను లందరికీ ఆవశ్యకమైనదీ ఆసక్తికరమైనదీ అన్నవిషయంలో భేదాభిప్రాయం లేదనుకుంటాను.

ప్రస్తుతం వారు ప్రచురించిన ‘నాలోని నాదాలు’ను విడిగా ఒక వచన కవితా సంపుటిగానే కాక, ‘ముప్పదేండ్లు’గా, వారు, కవిగా, సహృదయలోకంతో, సమీక్షక జాలంతో సాగించిన కవితారణానికి ఇప్పటికీ మిగిలిన ఆత్మపరిశీలనగానూ, తనలోకి తాను వెళ్ళినప్పటి అంతర్వాణినినాదాలుగానూ; (మనకెంతో విలువైనది) ఇందులో అడుగడుగునా పలకరించే ‘నేను’ కవినమాజపరంగా వాడిన సాంకేతిక పదంగానూ,

- (1) అలా కలిగించిన రాజకీయ తత్వాలను గూర్చే నేనీమాట అనడం. ప్రతిభా వంతుడైన కవిచేతిలో “కవిత్వగా ‘వాటి’నత్తా అవి అనుభూతిలోకి” తెచ్చిననాడు (ఈ phrase ‘సుమనోధార్మికవేల’-సృజన-గీ లోది) అవి అందాన్నీ ఇవ్వ గలవు, ఆరోగ్యాన్నీ ప్రసాదింపగలవు. ఈ విలువలేని అప్రతిభుని ఉబుసుపోక రచనలు ‘వాననలేని పూలూ గ్రానములేని పండ్లూ’ కాగలవు.

(మాత్రమే) సానుభూతితో స్వీకరించకపోయినట్లులైతే (స్వీకరించడం ధర్మం) భర్తృహరి సుభాషితాలను లీలగా తలపించే మొదటి నాలుగైదు ఖండికలు మినహా, దాదాపు మిగిలిన ఖండికలన్నింటా, కవి, తన కవితచేత స్వప్రదక్షిణం చేయించుకొని స్వాభినందనలు వల్లించుకొన్నాడనుకొనే ప్రమాదం సహేతుకమైనదే కాగలదు.

ఈ కావ్యానికి ('నేను' అనేవక్త మాటాడిన విషయాలను బట్టి) ఒక 'కవి' (ఈ కవి 'కుందుర్తి' కానక్కరలేదు) తెరవెనక పాత్ర వెనక పాత్రగా భావించి నట్లయితే, ఆయన, కవిత్వంపట్లా జీవితంపట్లా, కవి జీవనంపట్లా తనజీవితంపట్లా తన ఆనుభూతిలోంచి దూసుకువచ్చిన అభిప్రాయాలు "కుండ బద్దలుకొట్టినట్లుచెప్పేసి/ కోరివగతెచ్చుకొనే వారిలో" ('నేనొకణ్ణి') ఒకడుగా "నమీక్షకులు నానా చీవాట్లు పెట్టినా/రనజ్జల ప్రళంసల వానలు జోరుగా కొట్టినా/దూషణ భూషణతిరస్కారాలకు దూరంగా" 'ఆకాశం వంగినా/జలధి పొంగినా నిశ్చలంగా/ఉండగల' 'ఆత్మవిశ్వాసపు కండగల' దిట్టగా సాక్షాత్కరిస్తాడు.

(పాత్ర చిత్రణే ఐతే) చాలా మెలకువగా చిత్రించిన (cunning అని నా అభిప్రాయం) ఈ కవిపాత్ర ఆడినమాటల్లో, పాడినపాటల్లో కవిత్వం ఉందనడం ఎంత ఖాయమో, చమత్కారం కనిపిస్తు దనడం ఎంత సత్యమో, ఇవిరెండూ, తనకు సంబంధించని విషయాలపై తానెంత లోతుకు పోగలదో ఎన్నిముత్యాలు తేగలదో ప్రత్యక్షంగా భావనలోచూపి, వాతకుని అంతరంలో తన గొప్పతనం తోపింపజేయడమనే గడనరి తనం లోకంపై "ఆలోచనల వేగంలో నేనాకాశమంత పెరుగుతాను" (ఖండిక నెం. 9) "అనన్య సాధ్యంగా పెరిగిన ఆదర్శాల నీలికొసలు కొనప్రేళ్ళతో ముట్టుకుంటాను" (ఖండిక నెం. 20) " మీరంతా ఆరుబయట ఎండబెట్టిన మట్టిబొమ్మలు.... . జబ్బు మనుషులు ...." (తానుపైకెగిరింది ఒక మేఘంగా వాన కురిపించడానికి అని తరువాత బహుమెలకువగా సూచిస్తాడు) అంటూ తన్నుతాను మింటి కెక్కించుకోడం, ఇతరులను గుంటలో దొక్కడం, అనే మర్మ మెరుగని జేలతనంలోనూ² ఎక్కువగా కనిపిస్తూఉన్నాయనడంకూడా అంతవాస్తవమే.

(2) "పోసుపోసు పొడుగవుతున్న అర్ధం త్రాళ్ళతో ప్రాకి/ఆధిరోహిస్తాను నేను ఆకాశశిఖరాగ్రాలు/అనన్యసాధ్యంగా పెరిగిన ఆదర్శాల నీలికొసలు/కొనప్రేళ్ళతో ముట్టుకుంటాను/"

"అప్పుడు మీరు/ఆరుబయట ఎండబెట్టిన మట్టిబొమ్మలు/".....

ఇలాంటి “ఆత్మస్తుతీ వరవిందా ..” బ్రాహ్మడు నిజంగా కవిజాతికి సర్వనామమే ఐన పక్షంలో ఇతను తెలుగు కవుల్లో ఎంతమందికి ప్రతీకగా నిలువగలడో, అలాకాక అతను సకల సద్గుణ సంపన్నుడైన ఒక ఆదర్శ కవిమూర్తికి ప్రతీక అయినట్లయితే ఆబిరుదానికి ఈ గుణాలెంత వరకు యోగ్యతలో, నిర్ణయించడం పాఠకుల ఇష్టా నిష్టాలనుబట్టి తేల్చవలసిందే. అది అలావుంచి ఒక ఆబ్జెక్టివిటీయైన వచన కవితా ప్రవర్తకుడైన కవి చిత్రించిన కవిలోని ఈ గుణాలవల్ల మామూలు పాఠకులు కవులంతా ఇటువంటి వాళ్ళేమో అనుకొనే ప్రమాదం కలగదని నమ్మే మేనా అని?

‘ఆ సత్యంచేసి బజారుకు బయలు దేరిన/జబ్బు మనుషులు. వీళ్లు విమర్శకులనే సంగతి “ఎదుటివాణ్ణి దించబోయి ఎడికి వాడు గోతిలోపడి/ గ్రుడ్లనీళ్ళు కుక్కుకుంటూ పశ్చాత్తాపంలో/తడవటం కనిపిస్తుంది నాకు” అన్న దానివల్ల కాకపోయినా, “ఒక్కొక్క చరణంలోని విమరువందవోట్ల తగిలేటట్లు/ వచనగేయం రాస్తుంటేను” “గణాలులేనివి గుణాలు గావని గర్విస్తారు మీరు” అన్నదానివల్ల స్పష్టపడుతుంది.

“తరుణంలో వానరావడం తమ కోసమే అనుకొని/కాగితం పడవలు .. / కట్టుకోవచ్చని కులికే అమాయకపు పిల్లల్లా/అసలు సంగతి తెలియదుమీకు/” అనడంలో తానుపైకెగిరింది ఒక మేఘంగా ననేవిషయం స్పష్టమైంది. ఇదిచాలా cunning గావాడిన రూపకం. మట్టి బొమ్మలు వానలో కరుగుతాయి కనక, విమర్శకులకదేగతి పడుతుంది. పట్టవలసిందేకూడా ఇంతదంత మేమని మన మడక్కుండా కవితలో కరిగిపోతాడు అనే ధ్వని ఉన్నదనవచ్చును. ‘నేను లేక కరుణలేదు’ అన్నమాట గుర్తుంచుకోవాలి. చాలా మెలకువగా, చతురతతో వ్రాసిన ఖండిక. స్వోత్కర్ష: ఖండిక‘ళి’లో, భూదేవికి సందేహంవచ్చి కాలాన్ని అడిగింది:—‘ప్రేమను ప్రతివాడి హృదయపు ప్రమిదల్లో వెలిగిస్తూ/భవిష్యత్తును దర్శించిన కవితారీతి ఎక్కడుంది ‘అని’/ అప్పుడు కాలం చెప్పిన సమాధానం భూదేవి కవితో (ఈ కవి ఎవరో వ్యాసం పూర్తిగా చదవండి) చెపుతుంది “కలుసుకోమంది విన్ను, అడిగి తెలుసుకోమంది నిన్ను.” దానికి అప్పుడుకవి “అందుకుంటావో లేవో నువ్వు / ఆలోచనల వేగంలో నేను ఆకాశమంత పెరుగుతాను”

భూమి: “మరీ మంచిది ఇక్కడేఉండి/నీ చుట్టే తిరుగుతాను.”

‘స్వాభినందన’ అనేది కుందుర్తికవితలో కొత్తదికాదు:

అంత మాత్రం చేత ఇందులో అంతా పొంతవాళ్ళా అనుకోవడంకూడా ఘోరం. హిత్య'రాజి'యా'లను, అమిత కేలిన మాటల్లో సురపూటలూ చి లించిన మెరపు లంటి ప్యంగ్య కలిరా ఖండికలున్నాయి. నెం. 32. ఖండికలో పదిచెప్పట్లై లా పరం రుకుంటున్నాడు విందామా?

“రోజులు గడిచినకొద్దీ దీనికం/వేపా: నమిలినట్లుందాటి”

“నడుచు తనను నమ్మినవాణ్ణి మరహా/ కురెవరినీ కాపేయకూడదు”

వాగే, “నీవాడుకుంటున్నానని/శిశిరంలో జీవితం చెట్టు

ఆకురాల్చి అలవాటు నాకని/ బూరించింది” (నెం. 26 ఖండిక)

“కోతిలోంచీ మనిషి పుట్టాడని చెప్పాడోక నాహానుభావుడు

అస మాట నిజమోకాదోగానీ అదివ్యంగ్యమైతే సరచురవ్వం” (నెం. 31 ఖండిక)

కింది పాదాలలో భూటు పోటు తగిలినవా కి తెలుస్తుంది:—

“దారభ్యాసం లేని వాడినోట అనునిత కనిత పలకకూడదు

విని ఆనందించదగ్గది కవిత్వంలో వీనమెప్పు ఉండకూడదు”

ఇంకొక మాట. ఇంతవరకూ ఈ కావ్యంలోని ‘నేను’ను, ‘మరియరి’ నాను ‘చకానికి కాకుండా ‘కవి’ జాతివాచకానికి, సర్వనామంగా తీసుకున్నాము. కాని, ఈ ంది మాటలు మన దృష్టిని ఆకర్షింపక మానవు:

“అడుగుజాడ గురజాడది అది ధావికి బాట అనేకాడు ముందే శ్రీశ్రీ అచ్చం ననవలసిన మాట—” (ఖండిక నెం. 28)

కావ్యంలో (నెం. 34 ఖండికలో) ‘ఎవరికి కృతిజన్మను ఈ కావ్యం’ అని పారంభించిన (శీరికవల్లగానీ, ఇతర మార్గానగానీ మిగిలిన ఖండికల నుండి వేరు యుటదని) కృతినర్పణ దాగంలో, “జాషువా కవిని పిలుద్దా మంటే ఆయన

a) ‘యుగేయుగే’ పుస్తకం తెరచగానే ఎదురయ్యే కుండుర్తి మొదటిమాట “ఇలా చెప్పకుంటూ పోతే ఎంతైనా చెప్పొచ్చు నా కవిత్వం గురించి. దానినడకేదేన. సొగసేవేదు.”

b) ‘నగరంలో వాన’ (16వ పేజీ) స్వాభివచనలో “అతిక్రమించి మామూలు మర్యాదల్ని/అభినందించుకుంటాను నన్నునేను” ఇంక మనం మళ్లాడవలసింది ఏమీ లేదు.

ఎప్పుడూ పరవ్యాసంగా', "హనుమంతరావు!" "అంటాడు నన్ను" అని పుంది. అన్నిటికంటేమించి, 'మహతి, అన్న ఉపోద్ఘాతంలోనే, "నా మనస్సులోని రకరకాల పేదనలలో నాలోనినాదాలు! ఒక శతాంశము" అని ఉంది. ఈమూటిల్లోని, "నేను, హనుమంతరావు, నా." అన్న వాటిని పోల్చుకోవడం, కోకపోవడమనేది పాఠకుల నిజాయితీనిబట్టి జరగవలసింది. పైవాక్యాలలోని 'శతాంశము' సంగతి అలా ఉండనిచ్చి ఏమయినా,

"మనిషి మనస్సు చేయి రంగుల విశ్వరూపచిత్రం. ఈ అన్ని రంగులనూ దైటపెడితే! నాగరికలోకం చూసి సహించలేదు. అందులో కొన్ని మాత్రమే చూడడానికి యోగ్యంగా! ఉంటాయి. కవిమనస్సులోని ఊహలు అనేక పరిమితులకు లోబడి బైటికి రావాలి" అని కుందుర్తి, స్వయంగా ఈ పుస్తక పీఠికలో వ్రాసిన మాటలు పాఠకులకేకాదు. కవులకు కూడా (కూడా ఏమిటి, ముఖ్యంగా) మరచిపోరానివి.

ఏది ఏమైనా, ఇందులోని 'పక్ష' కుందుర్తి సృష్టించిన పాత్రలనూ, స్వయంగా కుందుర్తి ఐనా, వారు నీతివాక్యాలు విప్పినా³, విమర్శకులనూ, ప్రచురణ కర్తలనూ దెప్పినా⁴, మీరేమన్నానరే 'నాదారి నాది' అని 'తనమార్గ మెరుంగజెప్పినా'⁵, గుర్తుకు

(3) ఖండిక రెండు "అవివేకానికి మందులేదు అనుభవించడం తప్ప

తెలివి ఒక్కటే నది దాటించే తెప్ప"

ఖండిక నాలుగు "గుండెలోకి తలుపులు తెరిచి కొలుపు నీడేశభి"

వీరుడై విజృంభించే మాత్సమానపుడి విజ్ఞానశక్తి"

(4) 'స్వయంగా తనపంతు తీసికొని మిగిలింది వదలటానికి / ప్రచురణ కర్తకు మనసొప్పుడు'

(5) 'మనిషి మీద పాముపుట్ట పెరగనీ/మహాకావ్య నిర్మాణ సూచిగా'

బ్రతుకుమీద నల్లేరు మొలవనీ/భావికకట సౌలభ్య కారిగా/నాదారి నాది.

'ప్రయోజనం తండ్రి, పరమ సౌందర్యంకల్లిగా/పలికే ప్రతివాక్కు రసానంద కల్పవల్లిగా నాదారి నాది.'

"కాలం కంఠంలో గ్రుచ్చి/సమాధి చెకనిస్థికప్రజ్ఞలు/కొందరున్నారే లోకంలో అందులో నేనొకణ్ణి." ఇలాగే (29 ఖండిక చూడవచ్చు)

దెచ్చుకొని సోదర కవుల వీపుతట్టినా⁶, ఒక్కొక్క చరచాలోనీ 'ఎదురు' ఆయన అన్నట్లు వందచోట్ల తగలకున్నా⁷, 'వలికే ప్రతివాక్క రసానంద కల్పింబిగా' అన్నా అతిసామాన్యమైన భావాలనే సరళమైన 'రీతి'లో చాటుచుంది ఆధునికలకు లేనంతటి స్పష్టతతో, చమత్కృతితో మెరిపించిన నాదరూపులన్నాయనడం⁸ 'కుందుర్తి' కవితకు ఈనాటివ్వగలిగిన కొత్త ఖరుదేమీ కాదు. కాని ఒక మహానుభాతిని గుండెల్లోకి తొలుచుకుపోయేట్లు చేయగలిగితేతప్ప చమత్కారం ఒక్కటే కవిత్వానికి చరమావధి కాదు. కవితలో చమత్కారం అంగమేకాని 'అంగి' కాదు.

(6) 'ఈనాటి అనుభవాల ఇనుప గుగ్గిళ్ళు సేవించి/నిర్మిద్దాం విశాల భవిష్యత్తు' "అద్దనీమాట-ఎవరేమన్నారే వద/ఈ పూట రాసే పాటలో రేపటి బొమ్మ చెక్కుకుంటూ/పెనుజూడమి ఒకటే మనకేనాటికి చెడని సంపద/అరనిముషం జాగ్రత్త ఆసేరం నీది/అవలితీరం చేరకపోతే ఆఘాతంనాది."

(7) చూడు Note (2).

(8) ఈ దృష్ట్యా మొట్టమొదట చెప్పకొద్దగింది చిట్టచివరిఖండిక. కృతి ఎవరికివ్వాలో తోచనట్లు ఒక్కొక్కవిని, తీసికొని ఆయన కివ్వకపోవడానికిగల బాధలూ చెప్పకుంటూ ఎవరికీ ఇవ్వనని చివరకు చెప్పడంలోని నేర్పు తలచూపిస్తుంది. అందరు కవులకూ తన కావ్యం కృతిఇవ్వకపోడానికి కారణాలు చెప్పుకుంటూ తిలక్ దాకావచ్చి 'ఇవ్వగలిగిన సర్వసమర్థుడతనికి తీసుకునే భర్మ ఎందుకుపట్టాలి' అనడంలోనూ,

"ఈకృతి ఇలా వెళ్ళుచూడడానికి/పదిచుంది మిత్రులు పట్టుపట్టారుగానీ చెరిసమంగావారికి పుటలు పంచానంటే/శేషం మిగులున్నది (ఇందులో 24 ఖండికలున్నాయి) వారిలో వారికి యీ భాగ్యానికి వైరాలు పెంచడంబాగుండదు." అన్నప్పుడూ, 'కుందుర్తి' కవితలో చాలా 'ఖులాసా' కనిపిస్తుంది. కాని శ్రీశ్రీని అభ్యుదయపు 'నిషా'లో ప్రవేశపెట్టడమే కాకుండా, ప్రతికవికి ఏదో పంకపెట్టి ఒక్కతిలక్ ను మాత్రమే అకళంకమూర్తిగా చూపడం చమత్కారం కోసమైనా న్యాయమైన చిత్రణాకాదు, 'కుందుర్తి' సమదృష్టికి నిదర్శనమూకాదు.

దీనితర్వాత చెప్పకొద్దగది 31 ఖండిక. భగవంతుడు పంపిన స్పృహకావ్యాన్ని తిరగేసి కవిచేసిన విమర్శ చదివి చూడవలసింది. ఆ తర్వాత 32 ఖండిక. 2వ నోట్ లో చెప్పిన ఖండికలో చాతుర్యం ఎక్కువ. భావంపొగతి ఎలావున్నా చదివిచూడవలసినదని.

మరొక్క స్నేహ హస్తం

(సంవేదన త్రైమాసిక, తొలిసంచిక: ఏప్రిల్ 1968. సంపాదకుడు: రాచమల్లు రామచంద్రారెడ్డి. వికేంద్రత: రు. 1-25. సామాచార రు. 5-00 ప్రతులకు: మేనేజర్, సంవేదన 19/28 మద్రాస్ రోడ్, కడప, నిర్వహణ: యుగసాహిత్యం)

కొత్త సంవత్సరంలో మరొక్క సోదర సాహిత్య పత్రిక ఉదయించింది, 'సంవేదన' కు 'స్వప్న' అర్థంగా స్వాగతం వచ్చుతున్నది.

ఇందులో ఆరు కవిత్వం, ఒకే సన్నివేశంపై రాసిన నాటకం కథలు, నవల పరిచయం, రెండు సమీక్షలు, గోష్ఠిపై వ్యాసం, జెకాసోవాక్ రచయితల సంఘ చతుర్థమహాసభ చేసిన తీర్మానంపై కొన్నిభాగాలు, గేయ రచనా ఉన్నాయి. ముందులక్ష్యనిర్వచనం ఉంది. అందులో వ్యాపారస్థాయికిదిగజాలిన నేటి సినిమాల మీద పత్రికలమీద చూడైనవిరుద్ధమైనాయి. 'పుట్టగొడుగుల్లా వీధివీధినా పత్రికలెన్నిఉన్నా తెలుగుజాతికిగల ఉత్తమ సాహిత్యాధిరుచిని యేదీ తీర్చడంలేదు. ఉత్తమ సంస్కార సుందరమైన ఉత్తమ జీవిత వ్యవస్థకు అభిముఖంగా తెలుగుజాతిని యేదీనడిపించడం లేదు. ఈలోపాన్ని తీర్చడానికే మా 'సంవేదన' అవతరిస్తున్నది' అనిచెప్పుకున్నాడు. అందులో.

ఆతరువాత మొట్టమొదట వినిపించేది వి.సి.మౌళి 'కంఠశోష' కవిత్వ. "పదప్రసాదం మనకెందుకు పదవయ్యా మనీషీ! వింటారా ఛస్తారా! కంఠశోషదేనికి?" అంటూ ప్రారంభమవుతుంది. రెండోకవిత్వ శ్రీశ్రీ, సదాశివశర్మ, "విసనాచెప్పిందే ఒక వేదంగా భావించే యన్నల, కన్నల, తున్నల తెలుగునాడు. శ్రీశ్రీ చెప్పేదానిని శిశుసావహించువేళరావడానికికా ఒక అమడ దూరంఉన్నది" అంటాడు.

మూడవది కె.వి.రమణారెడ్డి 'ఆత్మచిత్రం' "అయితే తారలను తలదార్చే శిఖరమైనా
 కావాలి, కాకుంటే అతినిక్కపడమైన అగాధమైనా మేలు, ఎగుడోదిగుడో ఏదీలేని పీఠభూమి
 గా స్తుతికో నిందకో యోగ్యతలేక వదిలుండడమంటే మహాచెడ్డరోత" ఇలా మెదలై,
 poem అంతా మొదట చెప్పిన భావానికి వివరణగా రకరకాల పోలికలు కూర్చి చెప్పడం.
 దీనికి 'ఆత్మచిత్రం' అన్న శీర్షిక ఎలానప్పుడుందోకూడా విచార్యమే. కొంతభాగం
 అనలు అర్థంకాదు. ఉదాహరణకి 'తనలోతాను దూరడమంటే లోకాన్ని ఏమారుస్తూ
 తనను తానే కొరికితినే పిఠావపులానయ్యం' అంటే ఏమిటి; ఇక నాలుగో కవిత
 వరవరరావు 'రేపటి ఉగాది'. "నమ్మించేసిన మిల్లు కార్మికులవలె ఈరాత్రి చెట్లు వీచడం
 లేదు". "అకలి అన్యాయం, అన్యవస్త్ర ఏదీ కదిలించలేని అవతిభురైన మనుషులవలె
 ఇవ్వాలి నబ్బమైన చెట్లు". ఈ రెండుభావాలూ ఒకే poemలో రెండు బిన్న స్థితులను
 చెబుతవి. "వేదాలు ఎప్పుడు పుట్టాయో తెలియనట్లే ఏకైక ఎప్పుడు ఎక్కడ అరవడం
 ఆరంభించిందోగాని ఒకే అవశ్రుతిలో ఈచీకటి వాయిద్యంపై భీభత్సల్పందానం
 వినొస్తున్నది" 'పావపణ్యాల సరిహద్దుల్ని మలుపుతున్న పైన్సువలె అమావాస్యనుహస్యం
 చేస్తున్న విద్యుత్కాంతి'. ఈ poemలో ఆద్యంతమూ చక్కని పొందిక ఉంది.
 atmosphere ఉంది, 'నిరర్థకంగా చావడంకోసం ఈఉగాది శివపుష్పదుతుందనుకోను
 నేను' అన్న ఆశాభావం ఉంది. అయినది అద్దేపల్లి రామమోహనరావు 'పురోగామి'.
 'నా వెన్నెముక మీద ప్రజారథవక్రాలరాపిడి' అంటూ సాగుతుంది. అయితే 'నడచి
 పోతున్నాను నాభావాలు పట్టని ఈ యిరుకునందులో— తెనుస్తున్నాను నాగుండెలో
 యీ ప్రపంచపుతలుపు' అన్న పాదాలు కదరలేదు. ఇది మనహా మిగతా poem అంతా
 "వెలివేళాను", "మసిచేశాను", "తగులబెట్టాను" అంటూ "నచుస్తాఘృదయకపుల
 సమిష్టస్పందన" వినిపిస్తుంది. చివరిది వేగుంట మోహనప్రసాద్ "ఆన్వేషణ"
 అమాయకత్వంతో కూడిన ఓ నిలక్షణమైన వాడుకభాష (idiolect) ను ప్రయోగిస్తాడు
 వేగుంట. భావాలుకూడా మందూర్లా సున్నితంగా ఉంటాయి. అతిచక్కని పదచిత్రా
 లుంటాయి. ఈరాత్రి ఎలాగో వెళ్ళమారితే గాలిలో నిండిన నిద్రని ఎప్పు గంటల్లో
 తడుతూ లేపుతూ వేకువ కాడిబుజానవేసుకొని కిరూకిరూ చక్రాల్లో ఓట్టి బళ్ళతో
 వెళ్ళిపోతాయ్". రైలు ముంగళాని చాచి ఆవిరొడుతుంది, దుమ్మారేపుకుంటూ బిస్సు
 నిల్చిపోతుంది, పైనుంచి దిగిన విమానం మైలు దూరం నేచ మీద పాకుతుంది. గుర్రం
 ముఖంపైకెత్తి కాళ్ళు నేచమీదూల్చుతుంది. వడవ ఒక గుడ్డి ఆలలాబడ్డని తడుముతుంది",
 "మంచు తనకొంగంతా చెట్ల ముఖాల మీద కిప్పింది. ఊపిరాడక కొమ్మలు రెమ్మలూ
 తోనేస్తున్నాయి" వంటివి. అయితే ఈ కవి రచనల్లో నేటికపుల్ని వేధిస్తున్న సాంఘిక

సమస్యలేవీ తటస్థపడవు. రహస్యమర్థవాదపు కిరణాలు సోకిన అత్తాశ్రయ రవిర
దేగుంటది. గజ్జల మల్లారెడ్డి గేయకారున్ 'కవితావివది' అద్భుతమూ చతుర్థాశ్రయో
చక్కగా సాగుతుంది. అయితే విమర్శలను ప్రస్తావిస్తూ... 'రవితానతి సగదాచది
గడసానై నదివీధిన ఆశిఖవృద్ధికోసం అడిగ దొమ్మరి అటయి' అనడం చాస్త హద్దు
మీరడమే.

మాక్సింగ్‌గోర్కి శతజయంతి సందర్భాన్ని పురస్కరించుకొని అయిన జీవిత
సాహిత్యాలను సమీక్షిస్తూ 'మాక్సింగ్‌గోర్కి—జీవితమూ కృషి' అన్నవ్యాసం నము
చితంగావుంది. జెకొస్టావాక్ రచయితల సంఘ చతుర్థ మహాసభ చేసిన తీర్మా
నంలోని భాగాలు కొన్ని వేశారు, 'సంస్కృతి—స్వేచ్ఛ' అని. దొరికితే మూలం
చదువుకోవటం మేలు.

మహీధర రామమోహనరావుగారి 'కొల్లాయిగట్టిలేనేమి'ని పత్తను చారిత్రక
నవలగా పరిచయంచేస్తూ రాచమల్లు రామచంద్రారెడ్డి రాసిన వ్యాసం అత్యంత
ప్రతిభావంతంగాఉంది. సాంఘిక, చారిత్రక నవలల మధ్యనుండే భేదం. చారిత్రక
నవల అక్షణాలు, జీవితానికీ, జీవితాన్ని ప్రతిఫలించే సాహిత్యానికీగుం సంబంధం.
పృథ్విలో స్థూలదృష్టికందని ద్వంద్వస్వభావం ఎంతోచక్కగా విపులీకరిస్తారు వ్యాసకర్త.
దాదాపు పాతిక పేజీలు సాగిన ఈ సమీక్ష నవలలోని విశేషాలనున్నంటిని
సహేతుకంగావిమర్శిస్తుంది.

ఇక కాళోజి 'జీవనగీత'మీదా, సృజన—గీత మీదా సమీక్షలున్నాయి. రెండూ
రా.రా సమీక్షించారు. 'జీవనగీత' సమీక్ష ('కాళోజీగీత' అన్నదిగీర్తిక) కాళోజీ
అభిమానులకు కొంత 'షాక్' అయినా సహేతుకంగానూ, సోపానాత్మకంగానూవుంది.
అయితేదివర్స సమీక్ష సమీక్షాగ్రంథం పరిధుల్నిదాటి, కవివ్యక్తిత్వంమీదా, ఏతత్కవి
పూర్వ కవిత్వంమీదా ప్రసరించటం పత్రికకు వన్నె తెచ్చేదిగాలేదు.

ఇక కథలు. ఒకే సన్నివేశం ఆధారంచేసుకొని నలుగురు కథకులు రాసిన కథలు
నాలుగూ వరుసగాచేశారు. అయితే అవి నలుగురూ విడివిడిగా యెవరి పాటికీ వాళ్ళు
రాసినవికావు. మొదటికథ చదివి రెండవరచయిత, మొదటిరెండూ చదివి మూడవ
రచయిత, ఆమూడూచదివి నాల్గవరచయిత రాసినవి. వీటివెనుక ఓచరిత్రవుంది.
మొదటికథను ఓవారపత్రికకు సంపగా అది తిరిగివచ్చింది. కథాశిల్పం గురించి

యాద్యచ్ఛక్తికంగావచ్చిన చర్చలఫలితంగా తక్కిన కథలు పుట్టాయి. ఇవి ఇలా ప్రచురించడం ఓ కొత్త ప్రయోగంగా వుంటుందని ఆశించారు సంపాదకులు. ఒక ద్విస్త్ర సన్నివేశంపైన కథ రాయాలన్నప్పుడు ఆకథకు లక్ష్యంయేమిటి? ఆ లక్ష్యం సాధించడానికి తగిన శిల్పంఏది? అన్న సమస్యలుత్పన్నంకాకమానవు.

ఒక యువకుడు ఒక హోటల్ గదిలోదిగి అందులో ఎవరోపదరిపెట్టిన మల్లెపూలు చూస్తాడు. క్రితంరాత్రి ఎవరోస్త్రీ ఆగదిలో ఉండిన ఓ పెద్దమనిషితో గడిపిందనీ, ఆ పెద్దమనిషి ఆమె తమ్మునికి ఉద్యోగం ఇస్తానని మాటయిచ్చి మాట నిలబెట్టుకోకుండానే వెళ్ళిపోయాడని తెలుసుకుంటాడు.

స్థూలంగా ఇదీకథ. మొదటికథలో (సోదుం జయరాం) ఆయువకుడు ఓకథకుడు. ఆ ఆనుభవంలోంచి ఓ కథావస్తువు దొరుకుతుంది. ఉన్నంతలో ఈ కథే ఓమాదిరిగా వుంది. రెండోకథలో (రావమల్లు రామవంద్రారెడ్డి) ఆ యువకుడు ఓ వెర్రిప్రేమితుడు. రైలు ప్రయాణంలో పరిచయమైన ఓ అమ్మాయిమీద ప్రేమావేశంతో ఓవగటికల అల్లుకుంటాడు. కథలో సగంపైగా అక్రమించిన ఈ పగటికల ప్రయోజనంయేమిదో? ఇక మూడవకథలో (ఆర్వియార్) మల్లెపూలమీదా, రైల్వేలమీదా, సిగరెట్లమీదా, స్కూల్లోపడిచే పిల్లలయాచనమీదా ఇంచక్కని స్వగతాలున్నాయి. నాలుగోఒక (టి. సాంబశివారెడ్డి) పూర్తిగా పట్టాలు తప్పింది. కథపేరుకూడామారిపోయింది. 'వాచీనమల్లెలు' 'సన్నిసమల్లెలు' అయినాయి. 'ఉద్యోగం' 'సినిమాఛాన్సు' అయింది. ఇందులో మల్లెపూలమీద రసికత్వాన్ని ఒలికించే కవిత్వంకూడావుంది. ఈచివరిరెండు కథల్లోకూడా ప్రేయసి ప్రస్తావనవుంది.

ఇందులో ఒకరి కంటే ఒకరు బాగారాయాననే ఉద్దేశం ఉన్నట్లు సంపాదకులు పేర్కొన్నారు. అది ఎక్కడాఉన్నట్లు అన్మదాదులకు తోచడంలేదు. మరి ఈమాత్రం ప్రయోగశీలత్వానికే తెలుగు పత్రికలన్నింటిమీద దుమ్మెత్తిపోయడం ఎందుకు? పాఠకుల్లో విశేషంగా పఠనాభిలాషనుపెంచి, రచయితల్లో రచయిత్రుల్లో రచనాభిలాషను పెంపొందిస్తున్న నేటి వారపత్రికలమీద, కేవలం ఓకథను తిప్పిపంపారనే అపేదనతో ఆ కథను మంచిచెడ్డలైనా గుర్తించకుండా 'వార పనితలకు తమపోషకుల పట్లగల శ్రద్ధనంటిదే మన వారపత్రికలకుకూడా తమ పోషకులపట్లగలశ్రద్ధ' అనగలగటం ఈ పత్రికేచెల్లు. ఉత్తమసాహిత్యాన్ని అందజేస్తామని, ఉత్తమసాహిత్యాన్నే

ఇవ్వగలచుని లక్ష్య నిర్వచనం చేసుకున్నావారు ఇలాంటి తలాతోకలేని ప్రయోగాలను పాఠకుల నెత్తిన రుద్దటం ఎందుకు?

దుడుకుతనం చాలించి, balanced గా ఉండే పత్రిక ఎగు చాలాలు మన గలదు. 'సందేదన', మలినంచితల్లో ఏతద్విషయానా దృష్టితో పుండుకుని, ఇతోధికంగా సాహిత్య సేవచేయగలదని గాఢంగా నమ్ముతున్నాను.

ననం ముద్రావహం....

(కళాశ్రేణి తొలిసంచిక సాహిత్యమాస పత్రిక. ఎడిటర్: సోమసుందర్ పిల్లై; 1968, తీరిక-చైత్రం. వెల 50 పైసలు.)

వస్తుంది, వస్తుంది అనుకున్న సోమసుందర్ పత్రిక ఎచ్చేసింది. 'యువర్ అబ్జెక్ట్స్ ప్లీజ్' అంటూ ద్వితీయ సంచికరూపా వస్తుందని ఆశపెట్టారు.

ప్రథమ సంచిక కనక పరవాలేదు అని సర్దుకోవచ్చు. అది ఆనవాయితీగా జరిగేవని. మరీ ద్వితీయ సంచిక వస్తుందన్న నమ్మకం సన్నగిల్లినప్పుడు తప్పకుండా జరిగేవని. కాని సంపాదకుడు సోమసుందర్ పాతికేళ్ళ సాహితీ వ్యాసంగంతో తల వండినవాడు. శృంగారాన్ని, విప్లవ అంగారాన్నీకూడా చిమ్మినవాడు. వీటన్నిటికీకూడా 'గమనిక'లో ఈ పత్రికా నిర్వాహకులుగా మాకు నిర్దిష్టమైన అభిప్రాయాల్ని అనికూడా చెప్పకున్నారు. అయినా ఈ ముగ్గురు మనచేతి కందించారు. కావడం ఏంటేదు — తీర్థానికి తీర్థం, ప్రసాదానికి ప్రసాదాలా సాగిన విషమైన అభిప్రాయాలు.

మొత్తం ఎనిమిది వచన కవితలున్నాయి. మొదటిది మిరియాల రామకృష్ణ 'హాస్పిటల్'. చక్కగావుంది. ఎదోచీ సుస్సృతపదాలు, సమాసాలే ఈయన కవితకు చుట్టుకున్నాకరి. రెండవది చరచరరావు 'మోక్షమ్', చాలామంది యువకవుల రచనల్లా ఎవరూతినలేని పులిగంకాదు వీరిరచనలు. స్పష్టత చెడకుండా నడుస్తుంది

రచన. Social consciousness వీరి ఇటీవల రచనలన్నింటికొని చీవగుణం. అయితే 'ప్రతి నెత్తురుచుక్కా చెఱుటచేసి, ప్రతి చెమటచుక్కా బుక్కచేసి, నీకష్టం నీ హక్కుగా తినాల్సిన నీకెందుకు దొంగనాచి పూజలు గీజలూ, అన్నప్పుడు భావం కోసం కాకుండా రచనలో ప్రాసకోసం ఇంకా నేటి వచనకవి ఎందుకు పాట్లుపడు చున్నాడా అని విచారం చేయకమానదు. మూడవ కవిక మహాద్భుత ఇస్కాయిల్ 'సంజ నారింజ' తెలుగు 'ఫల'హారం. మరీ యువతరంలో వేగుంట ఒక్కడే పట్టు కున్న ఆ పదాల సౌంధ్యను ఈయన నారింజ తొనల్లా పంచిపెట్టారందులో. డే. నరసింహారెడ్డి 'నడచినచ్చిన సముద్రం' గంభీరంగా సాగింది. సంస్కృత పదాలమీదా, శ్లేషమీదా మోజు ఇంకా పదలేదీ కవికి. రీలా వీర్రాజు చిత్రకారుడు. కథకుడు, యీ మధ్యకవిగా కూడా (కథాకావ్య రచయిత) పరిచయమయ్యాడు. వారి 'అద్దెగడి' ఇంకావుంది. సీరియల్ కథలూ, సీరియల్ నవలలూ ఆదరిస్తున్న నేటి ఆంధ్ర పాఠకలోకాన్ని దృష్టిలో వుంచుకుని యీ సీరియల్ ప్రచురించి వుండవచ్చు. యీ 'ఉపఖండం' (భారత దేశం) 'బురదగుంట' అన్న ఊహతో ప్రారంభమయింది నిఖిలేశ ర్ కవిక. 'యీ ఇంట్లో నగలు మానపుని వాంట్లో—రోజు ఉడుకుతున్న లావా వెలువిడుచి లోపల ఎగిచియుతోంది సెగలు' అన్న ప్రభుతో ముగిసింది. 'బురద' ఉండకూడదు—నిజమే! ఆమాటకొస్తే 'పండులూ' ఉండకూడదు కాని ఉన్నాయి. బహుశా ఉంటాయి. అటువంటిప్పుడు దిక్కలు చూపిస్తూ ఎంతకాలం? గమ్యం చేరే మార్గం ఆలోచించాలి—ముందుకు నడిపించాలి. పేర్వారం జగన్నాథం 'చెట్ ఆఫ్ సిలబస్' నవ్వుకోవడానికి బావుంది. వేగుంట మోహన ప్రసాద్ 'వీభూతి' చదువుకోవడం ఓ అనుభవం. 'ఏకాక్షిణం, పేవర్ వెయిట్ లాకన్ను' అద్భుతమైన పదచిత్రం.

ఇక 'బీటిల్స్ భారతదేశం వచ్చారని వార్త' అంటూ ఆరంభమయిన 'అలోచనా స్రవంతి' వాసమూర్తి వ్యాసంతీరు 'అధర్వణ పేదంలో అన్నీ పున్నాయిష!' పద్ధతి. ఇంకోవ్యాసం ఆర్. యమ్. చల్లా 'రైసర్ మారియారిల్లే' గురించి రాసింది. యీ వ్యాసంలో ప్రత్యేకత వ్యాసరచయిత తానెందుకు ఆ కవినే అభిమాన కవిగా ఎంచుకున్నాడోకూడ చెప్పడం ఇంకా. చాలా 'పోలికలు' ఉన్నాయి. తనుకూడా (చిన్న) కవి. తను ఆకవి మరణించిన సంవత్సరమే జన్మించాడు ఇత్యాది. సంపాదకులు ఈయనకు ఆచేశించింది 'అధునిక యూరోపియను కవికపై రిశ్మేయొక్క ప్రభావం' అన్న అంశం. అయితే వీరు ఒకవిధంగా చెప్పవలసినదే రిశ్మేకవిక తత్పూర్వమైన

కవిత్వం ఉత్తేజితమవలేదు. తన తరువాతవారి కవిత్వం ఉత్తేజపరచనూలేదు అని భావించారు!!! ఫలితమే ఈ వ్యాసం. వ్యాసరచయిత 'రిల్కే'కు Existentialismతో చైతన్యవంతమైన సంబంధం లేదు' అని వ్రాస్తూనేతాను ఒక స్విస్ విశ్వవిద్యాలయంలో వేదాంతాన్ని అభ్యసిస్తున్నప్పుడు తమ అధ్యాపకుడు రిల్కేయే కాకుండా, దోస్టోవ్స్కీ (ఎవరో? సంపాదకులుగానీ, వ్యాసరచయితగానీ పాఠకులకు తెలిసే వుంటుంది తెమ్మనికాబోలు — చెప్పలేదు. రిల్కే విషయంలో అలా అనుకోలేదు ఎందుకోమరి?) కూడా Existentialism యొక్క పీఠామహాలలో లెక్కపెట్టవలసినవాడే అని నెలవిచ్చాడు అంటూ ఏకరువు పెడతారు. ఇదంతాచూస్తే Rilke తన Duino Elegies లో 'who, if I cried, would hear me among the angelic orders?' అన్నది జ్ఞాపకం వస్తుంది. రిల్కేమీద 'రాముడు' వ్రాసిన వ్యాసంలాగుంది.

కుందుర్తి 'ఆధునిక కవిత్వంలో ఆంగ్లభాషా పదాడంబరం'లో ఆయన ఆపేదనంతా వ్యక్తమయింది.

సృజన- సమీక్షలో సృజన అచ్చు అర్థిస్థిగా లేదని ఓ విసురు విసిరారు సమీక్షకులు 'ఆనందవర్ధన.' అంటే ఏమిటో—మాత్రం చెప్పలేదు. ఈ 'కళాకేళి'లో 'లేఖాళి'అని ఓ శీర్షికకాబోలువుంది. దానిని నిర్వహిస్తున్నది సంపాదకుల 'మక్కువ నోచుకున్న' అనుముల కృష్ణమూర్తిగారు.

'కళాకేళి ధర్మసంగ్రామకేళి' అని ఆఖర్నో సంపాదకీయంకూడా వుంది. అందులోతామీ 'చారిత్రక బాధ్యత' (?)ను ఎందుకు స్వీకరించాలో వివరించే ప్రయత్నం చేశారు. మాడభూషిగారు ఈ సంచికలోనే ఓ సమీక్షలో అన్నట్టు 'అదినుంచి ప్రతివారూ ఏదో మహత్కార్యం నిమిత్తం తాపత్రయపడుతున్నా మనుకోవడం ఒక సోత్కర్ష. దేవుడిదగ్గర్నుంచి ప్రతివాళ్ళూ లోకం మరమ్మత్తుకోసం " సంభవాన్ని యుగేయుగే" మనస్తత్వం పెంచుకున్నవాళ్ళే. — పురహరి

సాహిత్య లేఖలు:

"..... చాలా బావుంది పత్రిక. చలాన్ని పత్రికకి వీనియోగించక చలానికీ పత్రికని వినియోగించారు. ఎంతో సంతోషంగావుంది." —చలధీ

".....చలం సంచిక... చదివాను. చలం రచనలు చదవటం మేలనిపించింది" చలం విమర్శకులు మనస్సుకు జబ్బు తెప్పించారు ....."

—కొడవటిగంటి కుటుంబరావు

'సాహిత్య ప్రయోజనం ఏమిటి?'

చైతన్య సంస్కృతి 1968-69 సాహిత్య బహుమతి

కళాశాల విద్యార్థులకొరకు వ్యాసరచన పోటీ

నిర్వహణ: చైతన్య సంస్కృతి, జడ్చర్ల.

కళాశాల విద్యార్థులలో విమర్శనా శక్తిని పరీక్షించి పెంపొందింపజేయుట కొరకు, వాణిజ్యకృతమును పరిశీలించుట కొరకు ఈ పోటీని నిర్వహిస్తున్నాం.

ఆంధ్రప్రదేశ్ లోని ఏ కళాశాల విద్యార్థి అయినా ఇందులో పాల్గొనవచ్చును. వ్యాసం ఎంత విపులంగా నయినను, సంగ్రహంగానయినను ఉండవచ్చును. పేజీల పరిమితిలేదు. ఉత్తమంగా నిర్ణయించబడిన వ్యాసమునకు (అట్టి స్థాయికి ఒక్క వ్యాసము రాలేదని నిర్ణేతలు అభిప్రాయ పడినప్పుడు వచ్చినవానిలో మంచివ్యాసములకు) రూ. 40/- విలువగల పుస్తకములు బహుకరించబడును. ఉత్తమంగా నిర్ణయించబడిన వ్యాసము నవంబర్ 1968 సృజనలో ప్రచురించబడును.

ఈ పోటీ నిర్వహణలో విద్యార్థులు, కళాశాలాధికారులు మాకు సంపూర్ణ సహకారాన్ని అందచేయగలరని ఆశిస్తున్నాము.

వ్యాసాలు కళాశాల అధికారుల దృవీకరణ పత్రముతో కూడి 15 అక్టోబర్ 68 లోగా ఈ క్రింది చిరునామాకు చేరవలెను.

జ ల జ ం స త్య నా రాయణ

P. O. బాలానగర్

మహబూబ్ నగర్ జిల్లా.

మన సమాజంలో పాతుకుపోయిన అనేక అభివృద్ధి నిరోధక మూఢ విశ్వాసాల్ని పోద్రోలి మనలో ఆరోగ్యకరమైన శాస్త్రీయ దృక్పథాన్ని పెంపొందించటానికి వెలుగుతున్న త్రైమాసిక.

మూ థ వి శ్వా సా లు

వెల: విడిప్రతి: 0-25 పైసలు, సంవత్సర చందా: 1 రూపాయి

ప్రతులకు: డాక్టర్. యస్. జగన్నాథం, సిమెంట్ రోడ్ నల్గొండ.

